

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Problematika bezdomovectví v komunální
politice města Plzně v období 2010 - 2014**

Lopatová Markéta

Plzeň 2015

**Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická**

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Problematika bezdomovectví v komunální
politice města Plzně v období 2010 - 2014**

Lopatová Markéta

Vedoucí práce: Mgr. Ľubomír Lupták, Ph. D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu diplomové práce Mgr. Ľubomíru Luptákovi, Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 STRUKTURÁLNÍ ZMĚNY JAKO PŘÍČINA BEZDOMOVECTVÍ	6
3 STRUKTURÁLNÍ ZMĚNY V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989.....	12
4 BEZDOMOVECTVÍ.....	16
4.1 Příčiny vzniku bezdomovectví.....	16
4.2 Definice a typologie bezdomovectví	17
4.2.1 Sociální služby pro bezdomovce	21
4.3 Sociální vyloučení vs. chudoba.....	26
4.4 Patologické jevy	28
4.4.1 Prostor měst – veřejný nebo soukromý?	30
5 BEZDOMOVECTVÍ V PLZNI	33
5.1 Dokumenty Odboru sociálních služeb týkající se problematiky bezdomovectví a sociálně vyloučených osob.....	35
5.1.1 Komunitní plán rozvoje sociálních služeb města Plzně na období 2008 – 2015	36
5.1.1.1 Analýza potřeb uživatelů sociálních služeb – obyvatelé sociálně vyloučených lokalit a lidé bez domova.	42
5.1.2 Fenomén bezdomovectví	44
5.1.2.1 Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně na léta 2014 – 2016	50
5.1.3 Latentní bezdomovectví	52
5.2 Situace v Plzni.....	58

5.3 Sociální oblast.....	64
5.3.1 Odbor sociálních služeb	66
5.3.2 Neziskové a charitativní organizace	68
5.3.2.1 Městská charita Plzeň.....	69
5.3.2.2 Diecézní charita Plzeň	72
5.3.2.3 Diakonie Západ.....	73
5.3.2.4 Naděje.....	74
5.3.2.5 Člověk v tísní.....	76
5.3.2.6 Tady a teď.....	78
5.4 Bezpečnostní oblast.....	80
5.5 Politická oblast.....	87
5.6 Mediální oblast	95
6 ZÁVĚR	99
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	104
8 RESUMÉ	117

1 ÚVOD

Problematika bezdomovectví je velice aktuálním a probíraným tématem pro větší města, jak v České republice, tak všude na světě. Výjimkou není ani krajské město Plzeň, kde se bezdomovectví jeví jako jeden z nejpálčivějších. Tento problém se stává předmětem zájmů mnoha aktérů a činitelů z toho důvodu, že „lidé bez domova“ jsou zkrátka součástí „veřejného prostoru“ města. Bezdomovectví v Plzni se stejně jako v celé České republice začíná objevovat poměrně pozdě – s pádem komunistického režimu po roce 1989, kdy je v českém prostředí pomalu nastolován nový společensko-politický řád vytvářející předtím nevídané tlaky. Na fenomén bezdomovectví bychom tak měli nahlížet optikou strukturálních tlaků moderní společnosti, které ve svém důsledku produkují bezdomovectví jako nechtěný vedlejší jev. Těžko totiž budeme předpokládat, že všichni členové bezdomovecké „komunity“ jsou na ulici dobrovolně. Na druhou stranu můžeme ve většinové společnosti nalézt takový názor, že bezdomovectví není důsledkem strukturálních tlaků, ale důsledkem individuální viny jednotlivých osob bez domova. V takovém případě si lidé bez domova pomoc nezaslouží. Právě otázka, zda se jedná o „oběti“ strukturálních změn nebo „nepřízpůsobivé“ z vlastního přičinění, se stává předmětem mnoha diskuzí. Můžeme tak sledovat přechod od dominantní rovnostářské ideologie z dob komunismu, k ideologii zásluhové, která je typická pro (post)moderní západní společnosti inklinující k neoliberalismu a nově charakteristická pro postkomunistické země. Zásluhovost tak vstupuje jako nový klasifikační princip do sociální pomoci a stává se základním principem nově se utvářející české společnosti.

Mnoho větších měst se musí s fenoménem bezdomovectví vyrovnat a to pomocí pracovníků sociálních služeb, úředníků, policie, strategie zastupitelů, represivních prostředků či zaměstnanců neziskového prostoru. Tito aktéři se pak snaží sociálně izolované a vyloučené osoby reintegrovat do „normálního života“ nebo tento „ohrožující faktor“ vymazat z tváře ulic. Tato dichotomie (související s příkonem k rovnostářské či k zásluhové ideologii) v přístupu k bezdomovectví mě bude zajímat v konkrétním prostředí – v komunální politice města Plzně.

Cílem mé práce je zjistit, jakými způsoby je problematika bezdomovectví nastolována v komunální politice města Plzně a jak jsou symboly asociované s bezdomovectvím instrumentálně využívány v lokálním politickém diskurzu. Otázky nápomocné k vyřešení takto definovaného cíle jsou následující: Kteří aktéři jsou do této problematiky zainteresováni? Jak tito aktéři nahlízejí na bezdomovectví? Jaké strategie řešení problémů spojených s bezdomovectvím prosazují? Čím se liší jejich pohledy a postupy v rámci dané problematiky? Jak jsou problémy bezdomovectví reprezentovány v lokálních médiích?

Na takto nastolené otázky se snažím odpovědět interpretativní případovou studií bezdomovectví v plzeňské komunální politice v období 2010 - 2014. Data tvořím s pomocí kombinace polostrukturovaných rozhovorů s relevantními aktéry¹, nezúčastněného pozorování interakcí bezdomovců s těmito aktéry, strukturální obsahovou analýzou dokumentů, usnesení, politických programů a zpráv týkajících se sociálně vyloučených a marginalizovaných skupin obyvatelstva a aktérských přístupů a interpretací. Na poslední otázku týkající se mediálního obrazu bezdomovectví se budu snažit odpovědět pomocí formální a strukturální obsahové analýzy článků publikovaných v lokálních tiskových a digitálních médiích týkajících se bezdomovectví v Plzni. Korpus mediálních sdělení vytvořím s pomocí internetové databáze ANOPRESS, kódování budu realizovat s pomocí software MAXQDA 10 Plus.

¹ Bylo provedeno celkem 13 rozhovorů se 14 aktéry plzeňské lokální politiky (v rámci jednoho rozhovoru odpovídali dva respondenti). Jednalo se o městského policistu, státního policistu, pracovníka ve zdravotnickém zařízení, metodika prevence kriminality, tři lokální politiky (zastupitel za ODS, zastupitel za TOP 09, člen bezpečnostní rady MO3) a sedm pracovníků neziskového sektoru. Jednala jsem se třemi pracovníky z Odboru sociálních služeb (paní Hynková, Hovorková a Vodičková), ale bohužel se mi ani s jedním nepodařilo sjednat osobní schůzku a pouze paní Vodičková mi odpověděla na některé otázky písemně. Tyto odpovědi však byly velice stručné a nic nevypovídající. Dále proběhla emailová komunikace s marketingovým specialistou PMDP (pan Vávro), který mi poskytl informace o stížnostech cestujících ve vozech MHD.

Teoretická část mé diplomové práce se věnuje vymezení a diskusi základních předpokladů lokálních politik zaměřených na bezdomovectví – skládá se ze tří kapitol. První kapitola vychází z děl francouzských myslitelů Pierra Bourdieho a jeho žáka Loïca Wacquanta. Bourdieu při úvahách o fungování státu a vládnutí nastoluje metaforu pravé a levé ruky státu, přičemž levá ruka státu představuje ochránářskou politiku vůči marginalizovaným skupinám (v kontextu našeho případu se jedná o sociální pracovníky a zaměstnance neziskového sektoru) a je do jisté míry ovládána rukou pravou, která preferuje represivní postupy (v kontextu našeho případu se jedná o policii, lokální politiky či postupy magistrátu). Na jeho dílo navazuje jeho žák Wacquant s teorií neoliberální transformace západního světa v posledních dvou desetiletích, která se vyznačuje příklonem k represii, kriminalizaci a trestání při managementu městské marginality. Tato kapitola z hlediska Bourdieuovy a Wacquantovy geneticky strukturalistické teorie popisuje postsocialistickou transformaci a průvodní jevy, které jsou s ní spojeny. Jedná se zejména o narůstající sociální a ekonomické nerovnosti a společenskou diferenciaci, vznik nových sociálních rizik a nové chudoby, příklon k individualizaci, zánik sociální koheze a ztráta sociálních vazeb a sociálního kapitálu. Ve druhé kapitole se věnuji reálnému neoliberalismu (*actually existing neoliberalism*, srov. Wacquant, 2012) v České republice a změnám, které s sebou tato ideologie přinesla. Tyto změny se týkají problémů, které s sebou přinesla deregulace na trhu práce, omezení sociálních dávek, proměna v institutu rodiny, vznik periferních oblastí pro „rizikové“ obyvatelstvo, důraz na individuální odpovědnost, odklon od paternalistického státu a selhání veřejných politik. Třetí kapitola teoretické části se obecně věnuje problematice bezdomovectví. Zaměřím se zde na možné individuální a strukturální příčiny vzniku bezdomovectví, na používané definice a typologie a také se dotknu různých strategií, které si bezdomovci volí pro přežití. Pro představu o poskytovaných sociálních službách je zde kapitola věnující se tomuto tématu z pohledu sociálního poradenství, péče a prevence. Zmiňuji zde také negativní vedlejší jevy spojené s lidmi bez domova (patologické jevy), jejich přítomnost ve veřejném prostoru a zdravotní stav.

Na teoretickou část práce navazuje část empirická, ve které se pokusím aplikovat koncepty Pierra Bourdieho a Loïca Wacquanta na konkrétní prostředí – na komunální politiku města Plzně. V empirické části se nejprve věnuji obsahové analýze dokumentů a plánů týkajících se bezdomovců, které byly vytvořeny pod taktovkou odboru sociálních služeb, nebo si je tento odbor nechal pro své účely vytvořit. V mém sledovaném období se OSS řídil dle střednědobého *Komunitního plánu rozvoje sociálních služeb města Plzně na období 2008-2015*, pro který jsou tvořeny realizační plány pro každý konkrétní rok a bilanční zprávy za určité období. V obou případech se budu věnovat jen časovému období, kterému se věnuji, tedy letům 2010-2014. Ze střednědobého plánu vychází i další dokument, vytvořený v rámci komunitního plánování, *Analýza potřeb uživatelů sociálních služeb*. Těchto analýz si město nechalo vypracovat několik, vždy s ohledem na cílovou skupinu uživatelů. Z tohoto důvodu mne bude zajímat analýza jediná, týkající se obyvatel sociálně vyloučených lokalit a lidí bez domova. Další dokumenty, které jsou zahrnuty do této oblasti, jsou *Fenomén bezdomovectví* a *Latentní bezdomovectví*, oba zpracované katedrou sociologie FF ZČU. Tyto dokumenty jsou výsledkem obav o budoucí situaci v Plzni a snah najít konkrétní účinné nástroje na řešení tohoto problému. Díky prvnímu ze zmiňovaných dokumentů byla navržena nová strategie reflektující závěry a doporučení z této publikace s názvem *Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně pro léta 2014 – 2016*. Na obsahovou analýzu dokumentů magistrátu navazuje reflexe aktuální situace ohledně bezdomovectví v Plzni, ve které se věnuji zvyšování počtu bezdomovců, konkrétním negativním a nežádoucím jevům spojovaných s různými formami bezdomovectví a jejich přítomností ve veřejném prostoru města.

Další tři kapitoly popisují konkrétní aktéry a jejich rozdílné přístupy, postupy a strategie v oblasti sociální, bezpečnostní a politické. V sociální oblasti se věnuji dvěma skupinám aktérů s rozdílnými přístupy k bezdomovectví – odboru sociálních služeb a jeho pracovníkům, kteří se zabývají správou a rozvojem sociálních služeb a tvorbou různých koncepcí, a neziskovým organizacím (Městská charita Plzeň, Diecézní charita Plzeň, Diakonie Západ,

Naděje, Člověk v tísni a Tady a teď), jejichž konkrétní služby jsem vybírala dle oficiálních stránek sociálních služeb² v kombinaci s Katalogem sociálních služeb. V bezpečnostní oblasti mé práce jsou reflektovány postoje městských a státních policistů a jejich možnosti v otázce bezdomovectví a „nepřízpůsobivých“ osob. Jsou zde uvedeny vyhlášky, které jsou užívány k „vykazování“ nehodících se osob z veřejného prostranství a příklady nejčastějších přestupků a deliktů, kterých se bezdomovci dopouštějí. Zmiňuji zde Odbor bezpečnosti a prevence kriminality, jeho náplň práce a preventivní činnost. V politické oblasti se zaměřím na komparaci politických programů určených pro komunální volby v Plzni pro rok 2010 a 2014. V rámci těchto programů se budu snažit odhalit vnímání této problematiky z bezpečnostního a/nebo sociálního hlediska, preferování přístupů k této skupině obyvatel a přijímání strategií k řešení této otázky. V rámci komparace politických programů vyjádření budu sledovat pouze programy ODS, ČSSD (jako členy vládnoucí koalice v letech 2010-2014), TOP 09 a KSČM (jako zástupce opozice). Lokální politické subjekty nebudou podléhat komparaci a to z toho důvodu, že ve volbách znovu neuspěly a byly nahrazeny jinými lokálními uskupeními a zároveň se nikterak na prosazované politice vůči bezdomovcům nepodílely. Oproti tomu KSČM je „stálíci“ plzeňské komunální politiky a TOP 09 ve volbách v roce 2014 uspěla. Tato část práce bude pro dokreslení situace doplněna o mediální sdělení různých zástupců lokální politiky.

Mediální obraz bezdomovce jako člověka s negativními vlastnostmi, které narušují veřejný prostor města, pomáhá reprodukci a legitimizaci represivních politik. Z tohoto důvodu obsahuje tato část textu doplněna o analýzu mediálních sdělení pomocí databáze ANOPRESS. Korpus mediálních sdělení obsahuje celkem 120 článků, které byly vydány Plzeňským deníkem v období let 2010 až 2014.

² Dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/oblasti-sluzeb/socialne-vyloucení-a-cizinci/>, 31.3. 2015

2 STRUKTURÁLNÍ ZMĚNY JAKO PŘÍČINA BEZDOMOVECTVÍ

Za pětadvacet let postsocialistického vývoje, můžeme sledovat řadu průvodních jevů společných pro nově ustanovené demokratické režimy. Jako příklad můžeme uvést prohlubující se sociální nerovnost a s tím související rozevírající se nůžky mezi chudými a bohatými segmenty společnosti. Zároveň se stále častěji preferují represivní postupy vůči nejnižším vrstvám společnosti. Tyto postupy a průvodní jevy se stávají předmětem zájmu analytiků sociálních věd a dle nich je jejich původ spojen se socioekonomickými reformami implementovanými od 90. let (Lupták, 2013: 7 – 8). Právě tyto socioekonomické reformy daly vzniknout reálnému neoliberalismu (Wacquant, 2012) či reálkapitalismu (Lupták, 2013: 8) – politickému projektu využívající stát k podrobení občanů trhu (Wacquant, 2012) – v dnešních postsocialistických zemích.

Dle Wacquanta se tzv. neoliberální revoluce (Wacquant, 2012) projevila v transformaci státu na základě třech principů. První princip vězí v přeměně chápání veřejných statků. Tyto statky jsou nově chápány jako zboží, které není poskytované státem. Druhý princip tkví v maximálním omezení systému sociálního zabezpečení a třetí princip v navýšení represivních a penálních nástrojů státu (Wacquant, 2009: 5). Neoliberalismus či reálný kapitalismus je tedy charakteristický upřednostňováním principů trhu (Krčál – Mertl, 2013: 10), kdy trh se stává alternativou k vládnímu paternalismu a regulaci (Cross, 2000: 159), omezováním funkcí sociálního státu (Clarke – Dear, 1984: 67) a mezilidským chováním fungujícím na tržních principech (Schwarzmantel, 2008: 44). Jednotkou společnosti se tak stává *tržní individuum* (Beck, 2004: 144).

Právě individuum a samotný proces individualizace, kdy roste význam jednotlivce nad společností/komunitou jako celku, je typický pro neoliberální společenské prostředí a dle Ulricha Becka právě individualizace vysvětluje novou chudobu, protože se „*v individuální společnosti stal kolektivní osud osudem individuálním*“ (Beck, 2004: 143). Proces individualizace má tendence rozkládat sociální systém a ohrožovat tak integritu společnosti. Člověk ztrácí své dřívější sociální opory, špatně se orientuje v sociální realitě a má problémy

s nalezením vlastní identity (Keller, 2007: 61 - 62). Rober Castel označuje toto rozpoložení člověka jako „*negativní individualismus*“, který je charakteristický „*nedostatkem uznání, nedostatkem jistoty, nedostatkem statků a stabilních vazeb*“ (Castel, 1995: 753). V této situaci nastává otázka, jak zajistit integritu společnosti, která se skládá z individuů a jak nastavit ochranu proti krizovým situacím ve společnosti, ve které téměř vymizela primární sociabilita projevující se neformálními vazbami lidí s blízkými (příbuzenskými) vztahy, protože byla nahrazena pozdější sekundární sociabilitou v podobě sociálního zabezpečení státem (Keller, 2007: 78). Odpovědí na tuto otázku by mohl být koncept sociální koheze, který by ve společnosti mohl prohloubit sociální vztahy, mezilidskou důvěru a solidaritu. „*Sociální soudržnost (...) vzniká v každodenních interakcích lidí, kteří vystupují ze své individuální anonymity, podílejí se na veřejném a kolektivním životě a přijímají svůj díl odpovědnosti k dění mimo hranice jejich úzce vymezených individuálních zájmů*“ (Potůček a kol.: 2002: 143). V dnešních společnostech se však bude tento princip velice těžko prosazovat díky nárůstu sociálních nerovností, které produkují absenci jakýkoliv sociálních vazeb (Rosanvallon, 1995: 204).

Právě síť sociálních vazeb v podobě různých vztahů, známostí a kontaktů je důležitá pro začlenění do společnosti a následné čerpání společných benefitů a různorodých služeb. Tato sociální síť se dá popsat jako sociální kapitál, tedy souhrn „*aktuálních či potencialních zdrojů, které jsou spojené s držením trvanlivé sítě více či méně institucionalizovaných vzájemných vztahů a známostí*“ (Bourdieu, 1986: 248) a Bourdieu ji využívá k vysvětlení sociálních nerovností ve společnosti (Gauntlett, 2011). Kvalita sociálního kapitálu je pak dána velikostí sociální sítě a objemem již získaného sociálního kapitálu (Bourdieu, 1986: 249). Interakce aktérů a různé formy kapitálu (kromě sociálního také ekonomický, kulturní a symbolický) tvoří tzv. sociální pole (Bourdieu, 1986), ve kterém získávají aktéři různé postavení díky diferenciální distribuci zdrojů (kapitálů). Tito aktéři se nacházejí v navzájem nerovné pozici (v různě zvýhodněných pozicích), ze které bojují o přivlastnění omezených zdrojů. Pozice aktéra je tedy příčinou i důsledkem akumulace kapitálu (zejména toho sociálního) (Tzanakis, 2013: 3) a sociální kapitál se

stává dalším nástrojem zvýhodněných aktérů k zajištění exkluzivity svého postavení a zároveň diskriminuje ty aktéry, u kterých se kapitálu nedostává a zakonzervuje již vzniklé sociální nerovnosti (Gauntlett, 2011).

V praktické rovině se neoliberalismus projevuje hlavně nárůstem sociálních a ekonomických nerovností a zvyšující se společenskou diferenciací (Večerník, 1992). Tyto celospolečenské změny v podobě zvyšující se ekonomické a sociální nerovnováhy jsou označovány jako „nová sociální rizika“ nebo „nová chudoba“ a jejich důsledkem může být v některých případech bezdomovectví nebo sociální vyloučení (Sirovátka, 2006: 31). „*Nerovnost mezi lidmi je univerzální vlastností všech uspořádání*“ problém nastane v případě, když „*nerovnost (...) nelze uspokojujícím způsobem obhájit*“ (Kreidl, 2000: 192 – 193). Nerovnost je tedy možná v případě kdy „*bohatí a mocní si myslí, že si své výhody zaslouží, a chudí a bezmocní vidí jejich výhody sice jako nepříjemné, nicméně spravedlivé*“ (Della Fave, 1986: 479). V tomto případě jsou tedy nejdůležitější postoje, které k nerovnosti zaujímají samotní občané státu. Ti se následně domluví na směřování společnosti a na možnostech, které povedou ke společenskému vzestupu či sestupu (Kreidl, 2000: 191).

Výše zmíněný citát Della Fave reflektuje přechod od dominantní rovnostářské ideologie, kterou známe z dob komunismu, k ideologii zásluhové, která je typická pro (post)moderní západní společnosti inklinující k neoliberalismu a nově charakteristická pro postkomunistické země (Kreidl, 2000: 197; Řeháková, 2000: 103). Právě tento ideologický přechod a socioekonomické změny při tranzici vedly ke vzniku dvou skupin obyvatelstva. Pro skupinu první znamenal pád komunismu otevření cesty v rámci sociální mobility a plnou integraci do trhu práce. Pro druhou část obyvatelstva to však mělo efekt opačný – ztrátu privilegií a výhod z dob komunismu, nejistotu a problémy s novým ekonomickým systémem. Právě tato část obyvatelstva je typická přechodnou či trvalou nezaměstnaností (srov. Beck, 2004: 143; Matějů, 2000: 37) a je ohrožená procesy v rámci neoliberálního státu – novými sociálními riziky. Z této druhé skupiny obyvatel se stávají oběti nové chudoby a nových sociálních rizik a můžeme je dále rozdělit na potřebné (*deserving*) a

nepotřebné chudé (*undeserving poor*) (Hejnal, 2013b: 137). Potřební chudí jsou ti, kteří si zaslouží naše slitování a naší solidaritu, protože si za svou situaci nemohou sami (je důsledkem vnějších vlivů) a se svojí situací se snaží pracovat a vyřešit ji k lepšímu. Ti druzí si naopak naše slitování nezaslouží, protože se do nepříznivé životní situace dostali vlastním přičiněním, vlastními individuálními chybami a svou situaci se rozhodli neřešit nebo její řešení přenechali jiným. Potřební chudí se mohou stát obětí tzv. *regionální chudoby* (*regional poverty*), za kterou může prostředí, ve kterém žijí (Galbraith, 1967: 302) nebo tzv. *kultury chudoby*, pro kterou je typické předávání neschopnosti využít své možnosti a nabízené příležitosti (Lewis, 1966; 1968). V této situaci je nutné si uvědomit společný determinant všech nových sociálních rizik - podmíněnost makrosociálními a strukturálními mechanismy. „Vina“ nepotřebných chudých tedy neleží na bedrech každého z nich, na „vině“ jsou nadindividuální, společenské mechanismy (Keller, 2010: 147). Individualizace, proces typický pro stát s neoliberální ideologií, je v protikladu ke skutečnosti, že existují mechanismy, které ovlivňují život jednotlivce, ale samotný jednatel je ovlivnit nemůže. Nikdo si nevybere socioekonomické prostředí, ve kterém se narodí nebo vlohy, kterými bude do budoucna disponovat (Hurley, 2001)

Přenos viny a odpovědnosti za svůj vlastní osud na „chudý“ segment společnosti je jedna z charakteristických vlastností neoliberálního státu (Wacquant, 2012: 72). Chudí se v tomto prostředí stávají nechtění – sami se nedokáží zapojit do trhu práce a narušují tak tržní systém, selhávají v tržně nastavené společnosti (Bauman, 2007) a dostávají se do „pasti chudoby“ (Keller, 2010: 100). Setkáváme se s jejich stigmatizací a vnímáním v negativních konotacích, izolací v různých sociálně vyloučených lokalitách/vězeních/ghett, s jejich kriminalizací a penalizací (Wacquant, 1999: 1646). Právě příklon k penalizaci a kriminalizaci chudých segmentů společnosti a odchod z ekonomických a sociálních oblastí jsou součástí neoliberální ideologie (Bauman, 2007: 52; Wacquant, 2009: 5). Díky těmto okolnostem a příklonu k penálnímu aparátu státu vzniká liberální paternalismus – celospolečenská situace, v rámci které se současně uplatňují dvě odlišné strategie, každá zacílená na jinou složku obyvatelstva. Paternalisticky naladěné

strategie jsou typicky uplatňovány vůči nejnižším vrstvám společnosti, které se nacházejí ve spodu sociálního žebříčku. Liberální strategie a principy laissez-faire jsou oproti tomu uplatňovány vůči vyšším vrstvám společnosti, které jsou na vrcholu společenské hierarchie (Wacquant, 2001: 402; Wacquant, 2012: 66).

Tvrdé politické praktiky v podobě penalizace a kriminalizace jsou vedeny cílem získat kontrolu nad zaměstnáním a státem a přichází v důsledku klesající legitimacy politických lídrů (Wacquant, 2001). Penální aparáty tak plní tři funkce – disciplinují samotné pracující, kteří v důsledku kombinace deregulovaného pracovního trhu a penálních aparátů akceptují i málo placenou práci; omezují deviantní chování narušující chod trhu (nemocné, nezaměstnané, sociálně vyloučené apod.); a legitimizují vládní struktury (Wacquant, 2009: 7). Celospolečenský systém tak generuje subsystém politična, který sice garantuje práva všem, ale zároveň existuje paralelní ekonomický subsystém, který reálně vylučuje nevhodné osoby nebo skupiny obyvatelstva. Sociální subsystém by měl překlenout takto vzniklé napětí a pomoci v krizových situacích (Keller, 2007: 88). V neoliberálním prostředí se však sociální oblast projevuje stále více punitivními a sankcionizujícími nástroji a stává se prostředkem dohledu nad příjemci sociální pomoci (Wacquant, 2010: 203). Důraz na penalizaci tak ve výsledku vede ke snížení poptávky po sociální pomoci a zároveň supluje její funkce (srov. Keller, 2007: 114; Wacquant, 2010: 203).

Neoliberální stát projevující se příklonem k penalizaci a kriminalizaci stigmatizovaných a odklonem ze sociální a ekonomické oblasti je charakteristický dvojím, liberálně paternalistickým chováním. Toto chování se dá připodobnit k rozlišení pravé a levé ruky státu (Bourdieu, 1999)³. Pravá ruka státu je represivní mocí státu, je reprezentována ekonomickými technokraty, vojáky, soudy, policií, vězeňským systémem apod. (srov. Bourdieu, 1999; Bourdieu, 2002) a je aktivní v prostoru nižších sociálních tříd (Wacquant, 2001). Levá ruka oproti tomu představuje sociální oblast života, tu, ze které stát postupně odstupuje a za kterou byl v minulosti zodpovědný (sociální bydlení,

³ V díle *La misère du monde* (1993) Bourdieu rozlišuje mezi státními byrokraty (politické elity, technokraté apod.) a byrokraty na úrovni ulice (učitelé, pošťáci, policisté, apod.).

veřejné služby, školy, nemocniční zařízení apod.). Levou ruku tak představují různí sociální pracovníci (rodinní poradci, vedoucí mládeže), učitelé, zdravotníci apod. (srov. Bourdieu, 1999; Bourdieu, 2002). Levá ruka se musí potýkat s prohlubující se chudobou v důsledku odchodu státu ze sociální oblasti. Přebírá stále větší zodpovědnost (ve vzdělání, bydlení, zaměstnanosti), ale nemá zajištěné dostatečné prostředky ke své práci (Marlière, 1997: 55). „(...) *pravá ruka neví (...) co dělá ruka levá. V každém případě za ni nechce platit.*“ (Bourdieu, 2002). Pokud tedy nejsou jejich zájmy v konfliktu, může být práce levé ruky relativně nezávislá na cynické pravé ruce (Brown – Baker, 2013: 101).

Tím, že státní aparát převzal logiku veřejného sektoru, selhává v poskytování nutné sociální pomoci (Marlière, 1997: 55 – 56) a politické elity nemají tušení, o čem je život stigmatizovaných občanů (Bourdieu, 1993: 941), se boj proti sociálně slabým a nepřizpůsobivým občanům přelil do bezpečnostního hlediska kvůli zvládnání efektů neoliberální politiky⁴ (Wacquant, 2001: 401). „*Chudí tak nejsou hlazení rukou levou, ale fackováni rukou pravou*“ (Wacquant, 2001: 402) a kvůli „*příklonu k hodnotám ekonomiky a návratem individualismu (...) se ničí základy sociálního státu a kolektivní odpovědnost za osud jednotlivců (...). Důraz na jednotlivce umožňuje obviňovat samotné oběti, které se stávají plně zodpovědní za své vlastní neštěstí (...)*“ (Bourdieu, 2002).

⁴ Výsledkem ekonomicky motivované reálpolitiky, v kombinaci se zoufalstvím ze selhání státu jako zastávce veřejných zájmů, je kriminalita, alkoholismus a nárůst delikventního chování (Bourdieu, 2002).

3 STRUKTURÁLNÍ ZMĚNY V ČESKÉ REPUBLICE PO ROCE 1989

Původ nerovnosti a chudoby v dnešních postsocialistických zemích můžeme dohledat do počátku devadesátých let minulého století, kdy proběhla společenská revoluce a ekonomická transformace v zemích bývalého Východního bloku. Postsocialistická transformace, jak píše Szélenyi, byla z globálního hlediska „největší ekonomickou krizí v moderních dějinách (...), hlubší a dalekosáhlejší, než byla Velká krize“ (Szélenyi, 1996: 309), a jako každá transformace, má i tato postsocialistická své vítěze i poražené (Růžička, 2011: 274). I v České republice se po roce 1989 projevuje tzv. nové bohatství a nová chudoba (Mareš – Rabušic, 1994: 297) a společně s tím fenomén bezdomovectví jako forma extrémního sociálního vyloučení (srov. např. Mikeszová – Lux, 2013: 33; Hradecký – Hradecká, 1996) a jako důsledek strukturálních změn socioekonomických reforem.

Fenomén bezdomovectví se v českém prostředí ve větší míře objevuje při přechodu k demokracii, kdy narůstá nezaměstnanost v rámci ukončení politiky plné zaměstnanosti známé z dob socialismu. Již na začátku devadesátých let se díky liberalizaci režimu „*individualizuje problém nezaměstnanosti, preferuje strategie mzdové flexibility, dereguluje trh práce a omezují se sociální dávky*“ (Sirovátka – Mareš, 2006: 629). Začal být stále více kladen důraz na individuální odpovědnost a zároveň byl patrný odklon od paternalistického státu (Večerník, 2005: 866 – 867). Scénář sociální reformy vedl k demokratizaci, pluralizaci a privatizaci sociálního systému (Tomeš, 2001). Města a obce postrádaly ve většině případů programy, které by občany postižené sociálním vyloučením či ohrožené bezdomovectvím navrátily do „normální“ společnosti. Spíše docházelo k vytváření okrajových čtvrtí pro rizikové skupiny nebo k jejich odsunu do jiných měst a obcí (Mikeszová – Lux, 2013: 37).

Za důvod vzniku bezdomovectví v České republice je považována kombinace strukturálních, rizikových a spouštěcích faktorů – tyto kombinace jsou pak v praxi velice individualizované a vždy záleží na konkrétní osobě. Za

dvě hlavní problémové oblasti jsou považovány (1) rodinné a partnerské vztahy, které sice můžeme považovat za faktory individuální, ale z hlediska celospolečenských změn a transformace rodiny se stávají faktory strukturálními; a (2) chudoba a nezaměstnanost (Barták, 2011: 128 – 129). Zhodnocování kapitálu si totiž v dnešní době podrobuje všechny oblasti života a rodina se tak řídí potřebami na trhu práce (Keller, 2007: 83). Např. Beck (2004: 221) se vyjádřil, že *„výdělečná práce a rodina tvoří bipolární systém souřadnic, v němž je zakotven život v této epoše“*, podobně hovoří i Helmut Shelsky, když tvrdí, že rodina a povolání jsou dvě velké jistoty, které lidem v moderně zůstaly (Beck, 2004: 222). Z pohledu sociálních a zdravotních pracovníků se jeví jako zásadní problém užívání návykových látek a duševní/psychologický stav jedince. Samotní bezdomovci však alkohol a duševní stav za příčinu bezdomovectví nepovažují (Barták, 2011: 128 – 129).

Instituce rodiny prochází za posledních 20 let vývoje samostatné České republiky velkou proměnou. Ze základního stavebního kamene společnosti se stal v podstatě vedlejší průvodní jev partnerského života. V našem prostředí se tak projevuje čím dál častěji strukturální lhostejnost k rodině (MPSVb, 2004: 11), nárůst v počtu svobodných a nesezdaných párů (MPSVb, 2004: 25), vysoká míra rozvodovosti a vysoký podíl bezdětných manželství (MPSVb, 2004: 8) a hlavně velký důraz na individualitu a úspěch jednotlivce. Jak už bylo řečeno výše, druhou oblastí způsobující bezdomovectví je situace na trhu práce. Důvody tkví ve výrazných rozdílech v rámci regionů a v kumulaci několika problémů, díky kterým nepostihuje nezaměstnanost všechny obyvatele. Žádná profese či kvalifikace neskýtá v dnešní době ochranu před nezaměstnaností a zároveň se nezaměstnanost kumuluje v té části obyvatelstva, která je svým profesním postavením znevýhodněna (Beck, 2004: 144 – 145). Individuálními problémy jsou hlavně vysoký věk, nízké vzdělání, zdravotní problémy, záznam v trestním rejstříku nebo různé formy diskriminace (Barták, 2011: 131 – 132). V neposlední řadě se pak projevuje přechod k rizikovému systému pluralizovaného, decentralizovaného a neúplného zaměstnání (Beck, 2004: 228), ve kterém se projevují formy neplnohodnotných a prekarizovaných zaměstnání (Keller, 2010: 22), které lidem neposkytují téměř žádné životní

jistoty a uvádí je do situace ohrožení ze strany dalších rizikových faktorů. Pro udržení bydlení a nějaké životní úrovně je důležité pevné a jisté zaměstnání. Pokud takovým zaměstnáním člověk nedisponuje, setkává se s problémy udržet si solidní ubytování. S rostoucí délkou stráveného času bez střechy nad hlavou, nebo v nevhodném prostředí, klesá motivace, omezují se možnosti začlenění do trhu práce a objevují se ve větší míře patologické jevy (Vágnerová, 1999: 410). Můžeme tak říci, že institut rodiny a zaměstnání ztrácí někdejší jistoty a ochranné funkce (Beck, 2004: 223).

Další příčiny vzniku bezdomovectví můžeme nalézt v selhání veřejných politik. Právě veřejné politiky (bytová, zdravotní a sociální) by měly ze své podstaty řešit situaci bezdomovců a mají poskytovat a realizovat takové politiky, které by vedly ke zlepšení stavu a statutu této skupiny obyvatel. Jejich selhání tedy vede ke vzniku bezdomovectví či přetrvávání tohoto problému. V rámci bytové politiky je aktuální otázka dostupnosti bydlení a existence nástrojů, které by vedly k prevenci sociálního vyloučení v oblasti bydlení. Problémem je finanční dostupnost bytů, nízká kapacita dotovaných ubytovacích zařízení, zacílení na jiné skupiny obyvatel (důchodci, rodiny s dětmi) a neexistence jednotného rámce v realizaci politiky sociálního bydlení na obecní úrovni (Barták, 2011: 133 – 134). Bytová politika by měla spočívat právě v prevenci a zároveň v řešení ve střednědobém či dlouhodobém horizontu, které je nutné navázat na další sociální, psychologickou a lékařskou péči (Fitzpatrick et al., 2000). Ve zdravotní politice je zřejmá systémová lhostejnost k dostupnosti zdravotních služeb pro specifické skupiny obyvatel, nízký zájem o jejich zdravotní stav a služby neodpovídající jejich specifickým potřebám. Jsou také známy případy, kdy zdravotník odmítl ošetřit bezdomovce z důvodu absence průkazu pojištěnce nebo kvůli jeho zanedbanému vzhledu. V těchto případech nejsou zdravotníky a pojišťovny garantovány práva dle čl. 31 Listiny základních práv a svobod a dalších zákonů (48/1997 Sb. o veřejných zdravotních pojišťovnách či 20/1966 Sb. o péči a zdraví lidu). Někteří bezdomovci zdravotní služby nevyhledávají, protože jsou dlužníky zdravotních

pojišťoven (Barták, 2011: 135).⁵ V rámci sociální politiky mohou bezdomovci využít systému pomoci v hmotné nouzi, který upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu a vyhláška č. 389/2011 Sb., o provedení některých ustanovení o pomoci v hmotné nouzi. Dle MPSV je právě systém pomoci v hmotné nouzi jedním z opatření pro boj proti sociálnímu vyloučení. V rámci tohoto systému lze získat příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádnou okamžitou pomoc a životní/nebo existenční minimum.⁶ Dále mohou také využít systém dávek státní sociální podpory, které jsou upraveny zákonem č. 117/1995 Sb. Oba systémy se však pro člověka bez domova stávají nepřehledné a v některých případech i nedostupné. Důvodem může být ztráta dokladů, neexistence trvalého bydliště a různé sankce ze strany sociálního systému. Z těchto důvodů je důležitá služba sociálního poradenství, která napomáhá lidem bez domova při řešení administrativních záležitostí.

⁵ Nejpalčivějším problémem zdravotní politiky směrem k bezdomovcům však zůstává neexistence koncepčního řešení zdravotní péče o bezdomovce v systému zdravotní péče a v systému zdravotního pojištění. Navrhovaná koncepce Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) sice počítá se zdravotní péčí o bezdomovce v podobě terénních pracovníků, ambulantních služeb, lůžkové a následné péče a také s prevencí. Po přečtení konceptu však nacházíme u všech složek zdravotní péče stejný problém – nedostatek peněz (MPSV, 2013: 36 – 40).

⁶ MPSV. Pomoc v hmotné nouzi 2015. Dostupné na: <http://www.mpsv.cz/cs/5>, 16.3.2015.

4 BEZDOMOVECTVÍ

Bezdomovectví je fenomén moderní společnosti, ale určité jeho formy můžeme vysledovat do minulosti. Např. z náboženství vycházela idea péče bezdomovce, resp. péče o potřebné, zahrnující nemocné a chudé (Barták, 2011: 28). Tato péče, vycházející právě z konkrétní náboženské tradice, nebyla institucionalizovaná, probíhala nahodile a v podmínkách konkrétního lokálního prostředí. Je typické, že např. v časech středověku se na lidi na potulce (tehdejší forma bezdomovectví) vztahovala omezená solidarita, i když těchto počet lidí dosahoval v evropských státech vysokých hodnot – od dvou do deseti procent celkové populace (Rheinheimer, 2003). I přesto, že v minulosti můžeme nalézt zmínky o bezdomovcích, jedná se především o fenomén moderní a urbánní doby (Ruddick, 1996: 11).

4.1 Příčiny vzniku bezdomovectví

Hledání konkrétního spouštěče bezvýhodné situace určité skupiny osob je zásadním problémem, který řeší veřejné a sociální politiky. Pro řešení tohoto fenoménu je totiž příhodnější odhalit možné příčiny a rizikové faktory vzniku bezdomovectví, než následně řešit jeho důsledky a odstraňovat přidružené jevy. Takovýto způsob řešení (předcházení problémů) se totiž zdá daleko efektivnější, než řešení široké škály problémů spojených se sociálním vyloučením.

Příčiny sociálního vyloučení (a bezdomovectví jako jeho extrémního případu) jsou velice různorodé, ale obecně je můžeme rozdělit do dvou kategorií na příčiny vnější a příčiny vnitřní. Vnější příčiny sociálního vyloučení jsou takové, které jsou těžko ovlivnitelné samotným jedincem a leží mimo jeho dosah a kontrolu – jsou dané společenskými podmínkami nebo jednáním jiných lidí. Takovéto příčiny, mezi něž řadíme hlavně podmínky na trhu práce, bytovou a sociální politiku, praktiky samospráv, změny v rodinných vztazích, nedostupnost záchranné sociální sítě, různé projevy rasismu a diskriminace, jsou příčiny strukturální. Na opačném pólu stojí příčiny vnitřní, způsobené chováním samotných jedinců, kterých se toto vyloučení týká; tyto příčiny

nazýváme příčinami individuálními. Individuální příčiny vyloučení jsou však ve většině případů konsekvencí příčin vnějších, ke kterým patří: ztráta pracovních návyků, neschopnost hospodaření, okamžité uspokojování potřeb, apatie a nízká motivace k řešení vlastních problémů (Fitzpatrick et al., 2000: 22 – 26; Levinson ed, 2004: 51 – 57; Toušek, 2011).

4.2 Definice a typologie bezdomovectví

„Ještě před dvěma generacemi si většina lidí pod pojmem domov představovala rodinné prostředí a za bezdomovce byli považováni ti, kdo obývali laciné ubytovny nebo svobodárny. Říkalo se jim bezdomovci (homeless), protože žili sami a málokdy se vídali se svou rodinnou nebo příbuznými. V průběhu posledních dvou nebo tří desetiletí se situace změnila. Stále totiž přibývá lidí, kteří žijí osaměle z vlastního svobodného rozhodnutí. Pojem bezdomovec byl proto přenesen na rostoucí kategorii těch, kdo vůbec nemají kde spát – buď nacházejí dočasné útočiště v charitativních útulcích, anebo přespávají na ulici, v parcích, na nádražích nebo ve zchátralých, opuštěných budovách.“ (Giddens, 1999: 28 dle Barták, 2011: 30).

Giddensův pohled na bezdomovectví více méně odpovídá chápání tohoto pojmu v českém (akademickém i veřejném) prostoru po významných změnách, které prodělala česká (resp. československá) společnost po roce 1989. Definice bezdomovectví či bezdomovce však tak jednoduchá není. Z důvodů rozmanitosti příčin bezdomovectví a heterogenity bezdomovců by každá jednotná definice byla ze své podstaty nedostatečná – reflektovala by pouze určitou konkrétní část sociální reality a bylo by proto nutné její následné (neustálé) doplňování a rozšiřování o nové aspekty týkající se tohoto specifického stylu života. Nepřítomnost jednotné a obecně přijatelné definice bezdomovectví v lokálním, regionálním, celostátním i mezinárodním měřítku je velkým problémem pro vytváření spolehlivých a funkčních politik týkajících se tohoto fenoménu. S různými problémy se potýkají, jak sociální pracovníci, pro které je práce s lidmi bez domova a s lidmi sociálně vyloučenými jednou z hlavních náplní práce, tak pro konkrétní rezortní politiky, kteří rámuji a

vytvářejí podmínky pro realizaci konkrétních opatření týkající se této znevýhodněné skupiny obyvatelstva (Barták, 2011: 30).

Bezdomovcem není pouze člověk, který nadobro opustí svůj domov nebo ztratí střechu nad hlavou. V rámci bezdomovectví samotného se objevuje více možností, jak tuto situaci řešit a z toho důvodu je nemožné problematiku bydlení v rámci bezdomovectví generalizovat pouze na lidi, kteří žijí přímo na ulici. V širších souvislostech si také můžeme povšimnout problematiky *skrytého bezdomovectví* a *bezdomovectví potencionálního*, kterým je v dnešní době ohrožena celá řada lidí (hlavně mladé rodiny s dětmi a lidé v důchodovém věku – skupiny s nízkými či nedostatečnými příjmy). Dále musíme brát v potaz bydlení, které nevyhovuje standardům, je nekvalitní, a také ubytování v různých azylových domech či podobných zařízeních. Mít domov by mělo znamenat (1) přiměřené bydlení, které osoba a její rodina využívá (fyzická oblast), (2) právo na soukromí a sociální vztahy (sociální oblast), (3) právo na užívání (právní oblast)⁷. Výsledkem kombinace těchto tří aspektů je domov v moderním slova smyslu a absence jakékoliv oblasti pak naplňuje definici bezdomovectví jako sociální situace konkrétního jedince (Edgar – Meert, 2006: 57-58).

Právě s takto nastaveným chápáním bezdomovectví se nejčastěji setkáváme v evropském prostředí díky organizaci FEANTSA⁸, která představila funkční definici bezdomovectví ETHOS. Tato definice je užívána členskými organizacemi FEANTSA i institucemi EU, které se zabývají problematikou sociální exkluze a inkluze. Dle organizace FEANTSA můžeme rozlišit čtyři různé formy bezdomovectví:

- Bez přístřeší (*rooflessness*) – život na ulici

⁷ ETHOS. Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení v prostředí ČR, FAENTSA (dostupné na: <http://www.feantsa.org/spip.php?article120&lang=en>, 29.12.2014)

⁸ Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans Abri (Mezinárodní sdružení organizací pracujících s bezdomovci sídlící v Bruselu)

- Bez bydlení (*houselessness*) – místo na spaní dočasné/poskytnuté nějakou institucí
- Nejisté bydlení (*insecure housing*) – ohrožení ztrátou bydlení kvůli výši nájmu/vystěhování/domácímu násilí
- Nevyhovující bydlení (*inadequate housing*) – nevyhovující kvalita, přeplněnost, společné prostory apod.⁹

Pro potřeby mé práce jsem si výše zmíněné kategorie zúžila na základě vnějších znaků dle kritérií životního stylu bezdomovců a jejich vystupování na veřejnosti.¹⁰ Dle této kategorizace můžeme rozlišit *bezdomectví zjevné, skryté a potencionální (latentní)*. Do první kategorie zahrnujeme první dvě formy bezdomectví tedy *rooflessness* a *houselessness*, osoby, které žijí na veřejném prostranství, nebo (zpravidla v zimních měsících) vyhledávají přístřeší v noclehárnách nebo azylových domech. Pro druhou kategorii, pro skryté bezdomectví je typické, že lidé, kteří do této kategorie spadají, nevyhledávají pomoc veřejných sociálních služeb a jejich evidence je velice složitá a takřka nemožná. Tyto osoby vyhledávají přístřeší v různých demoličních objektech, přístupných sklepeních nebo hledají nocleh u známých. Do poslední skupiny, zahrnující potencionální bezdomectví, spadají osoby, které jsou bezdomectvím ohroženy z důvodu nevyhovujících či nejistých podmínek a dále osoby, kteří čekají na návrat do normální společnosti v různých institucích (dětské domovy, věznice, léčebny) a samozřejmě migranti a přistěhovalci (Hruška, 2012: 7; Štěchová – Luptáková – Kupoldová, 2008: 21; Hradecký – Hradecká, 1996: 35).¹¹

⁹ Dostupné na: ETHOS typology on homelessness and housing exclusion, FEANTSA (<http://www.feantsa.org/spip.php?article120&lang=en>, 29.12.2014)

¹⁰ Stejnou kategorizaci používají i autoři výzkumné zprávy Fenoménu bezdomectví, kterou si nechal zpracovat Odbor sociálních služeb Magistrátu města Plzně, proto mi přijde pro využití více než příhodná.

¹¹ Kromě typologie reflektující způsob bydlení a vystupování na veřejnosti můžu zmínit typologii, která se týká přístupu bezdomovců k různým sociálním službám. První podskupinu

Nicméně v evropském (resp. českém prostředí) se můžeme setkat s dalšími definicemi a přístupy k bezdomovectví, Např. v české právní terminologii (dle zák. č. 108/2006 Sb.) se můžeme setkat hned s několika pojmy: „osoba bez přístřeší“ nebo „osoba v nepříznivé situaci spojené se ztrátou bydlení“. Dle Vargy je bezdomovectví „stav extrémní sociální izolace bez možnosti nebo dovednosti či ochoty jednotlivce tento stav změnit“ (Varga, 2005: 100). Dle profesora Mareše je bezdomovectví „(...)více než nedostatkem přístřeší a více než chudobou. Je součástí širšího procesu marginalizace založeného na neschopnosti bezdomovců participovat na způsobu života, který je standardní pro většinu populace.“ (Mareš, 1999: 58). Z psychopatologického hlediska je pak bezdomovec „osobou bez trvalého bydliště nebo je tzv. osobou bez přístřeší, která sice oficiální trvalé bydliště má, ale z nějakého důvodu jej nechce nebo nemůže užívat. Takový člověk obvykle nemá ani zaměstnání a rodinu, resp. jeho vztahy s příbuznými jsou natolik narušené, že zcela ztratily svou funkci. Nemá téměř žádné vazby ke společnosti, zůstává izolován na jejím okraji. Bezdomovectví je výsledkem generalizovaného psychosociálního selhání, spojeného se ztrátou komplexu běžných rolí. Takovým způsobem bývají obvykle postižení lidé s dysfunkční osobností, s nedostatečnými kompetencemi a s negativními návyky.“ (Vágnerová, 1999: 400). Z výše uvedených definic je patrné, že se liší svým obsahem a zakomponováním různých sfér společenského života. Každá je, ale do určité míry a svým

tvíří lidé bez domova, kteří využívají sociálních služeb a dávek a přizpůsobují se několika základním pravidlům – podílejí se na platbě za domácnost a disponují osobními doklady. Tito lidé mají nárok na dávky sociálního minima s příspěvkem na bydlení. Podskupina lidí, kteří z různých důvodů nevyhledávají sociální služby, ale mají nárok na dávky sociální potřeby, jsou tací, kteří nemohou dokázat výdaje na bydlení, a z toho důvodu získají tu část minima určenou na osobní potřebu. Základní podmínkou získání těchto dávek je evidence na úřadu práce a shánění práce vlastními silami. Třetí skupinou lidí jsou bezdomovci, kteří nečerpají žádné sociální služby ani dávky. Svůj příjem získávají z různých příležitostných zaměstnání a sezónních brigád. V některých případech se spoléhají na bezplatnou pomoc a služby organizací, které poskytují jídlo, ošacení, hygienické zázemí a zdravotní péči. Poslední skupinou pak můžou být rezignovaní jedinci, kteří redukovali své potřeby na úplné minimum a pro zajištění svého přežití se schylují k žebrotě, vybírání popelnic a drobným krádežím (Štěchová – Luptáková – Kupoldová, 2008: 15 – 16).

způsobem vágní. Jakákoliv definice bezdomovectví se totiž potýká s problémem, že „*vyloučí někoho, kdo je jakkoliv marginální nebo zahrne všechny služby na sociálním poli*“ (Hradecká – Hradecký, 1996: 36).

Definice operující s pojmy bezdomovectví a bezdomovci popisují tuto situaci a tohoto člověka ve velice negativních konotacích. Lidé, kteří jsou takto označeni, jsou stigmatizováni, jsou jim zpravidla připisovány velice specifické (negativní) vlastnosti, je jim znemožněn postup na sociálním žebříčku (Štěchová – Luptáková – Kupoldová, 2008: 21) a omezen přístup k veřejným statkům. Sami bezdomovci považují tento pojem za hanlivé pojmenování sama sebe a v rámci vlastní (uzavřené) skupiny se častují jinými jmény. Příkladem může být „*pouliční směs*“, „*republikový oříšek*“, „*děti ulice*“, „*bezinky*“ a „*bezáci*“. I když je pojmenování odlišné, popisuje stále stejnou skupinu lidí – osoby bez jakéhokoliv zázemí, osoby sociálně slabé a v beznadějně životní situaci (Hradecký – Barták – Cvrček a kol., 2007: 29)

4.2.1 Sociální služby pro bezdomovce

V některých případech, kdy jedinec chce svou situaci řešit nebo zkrátka nemá jiné východisko, vyhledává pomoc sociálních služeb určených pro bezdomovce. Tyto služby jsou právně upraveny dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách a jsou vymezeny následovně: „*poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči*“ (viz § 1). Takto definované sociální služby přikládají velký důraz na lidskou důstojnost a individuální potřeby¹² a zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence (viz § 32)

¹² „*Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob.*“ (viz § 2).

Základní složkou v rámci sociálních služeb je sociální poradenství (viz § 37), které zahrnuje poradenství základní a odborné. Základní sociální poradenství „*poskytuje osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé situace*“ a musí být v nabídce každého poskytovatele sociálních služeb. Odborné sociální poradenství se oproti základnímu zaměřuje „*na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob*“, tedy v našem případě na bezdomovce. Důvody, proč bezdomovci vyhledávají odbornou sociální pomoc, jsou vzájemně propletené, ale v důsledku se jedná o tři stejné oblasti. První oblast zahrnuje absenci dokladů totožnosti a následnou pomoc s jejich vyřízením. Nejčastěji se jedná o občanský průkaz nebo pas s fotografií, bez nichž není možné odebírat důchod či sociální dávky, na které má klient nárok. Pro zajištění těchto dokladů je nezbytný jak rodný list, tak jiné dokumenty, které dokládají stav nebo změnu stavu klienta (oddací/rozvodový list či úmrtní list manželky/manžela). Druhá oblast se týká materiální pomoci v rámci ambulantních sociálních služeb a zajištění nějakého pravidelného příjmu. V této oblasti se jedná o základní potraviny, hygienu a šatstvo a různé sociální dávky, důchod či příjem z krátkodobých brigád nebo pravidelného zaměstnání. Poslední oblast se týká problému nejpalcivějšího – najít si bezpečné místo k stravení noci. První oblast je ovlivňována druhou, druhá oblast třetí a tak stále dokola (v případě absence dokladů nelze daného jedince ubytovat a vyplácet; v případě nedostatku peněz, nelze nalézt adekvátní ubytování; a v případě nocování na ulici je velice pravděpodobné odcizení peněz i dokladů) – je nutné si uvědomit, že správné sociální poradenství musí brát v potaz všechny tři oblasti (Marek – Strnad – Hotovcová, 2012: 133 – 135).

Další složkou je samotná sociální péče, která se ze své podstaty cílí na jiné skupiny obyvatelstva, jako jsou důchodci, lidé s psychickým či fyzickým postižením nebo sníženou mobilitou a díky sociální péči je jim usnadněn a umožněn důstojný život. Samotných bezdomovců se sociální péče dotýká jen okrajově (viz § 38 až § 52). Snad nejdůležitější složkou sociálních služeb mající značný význam pro subkulturu bezdomovců jsou služby sociální prevence, které „*napomáhají osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chrání společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.*“

(viz § 53). Právě služby sociální prevence hrají důležitou roli při mapování a možném řešení problému. Jak již bylo řečeno v předchozí podkapitole, příčiny a důsledky vzniku bezdomovectví jsou cyklické a existence preventivních programů a preventivní záchranné sítě by je mohly minimalizovat.

Služby sociální prevence můžeme považovat za vícestupňové a kombinující terénní, ambulantní a pobytové sociální služby¹³. Základem sociální prevence a celkového přístupu k bezdomovcům by měla být terénní sociální práce v rámci terénních programů. Terénní programy jsou „*terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. (...) Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu život.*“ a má vést ke kontaktu se společnostmi (viz § 69). Terénní práce je charakteristická tím, že je vykonávána v přirozeném prostředí cílových osob nebo skupin. Její hlavní náplní je navazování kontaktů přímo v oblasti dění, mapování dané rizikové lokality včetně sběru dat, poskytnutí samotné sociální pomoci a také sumarizace a analýza získaných dat o příčinách, charakteru a intenzitě dané situace cílových osob nebo skupin. Streetwork je speciálním typem terénní sociální práce odehrávající přímo na ulici. Jedná se o vyhledávací, doprovodnou a mobilní sociální práci s nízkoprahovou nabídkou sociální pomoci (srov. Matoušek, 2003; Richterová – Orgoníková, 2008).

Terénní pracovníci a terénní sociální pracovníci¹⁴ mají za úkol nejprve vytipovat lokality, kde se koncentrují lidé bez domova a až poté navazují kontakty pro případnou pomoc v krizové situaci. Jejich práce je založená na pomoci a akceptování daného jedince, měli by se vyvarovat jakémukoliv moralizování či napomínání (Richterová – Orgoníková, 2008: 6). Právě vytipování lokalit a navázání kontaktu s potencionálním zájemcem o službu jsou

¹³ Terénní služby „*jsou osobě poskytovány v jejím přirozeném sociálním prostředí*“, ambulantní služby jsou takové, „*za kterými osoba dochází nebo je doprovázena nebo dopravována do zařízení sociálních služeb a součástí služby není ubytování*“ a pobytové služby jsou „*služby spojené s ubytováním v zařízeních sociálních služeb*“ (viz. § 33).

¹⁴ Pro výkon této profese je nutné vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání.

první dvě fáze terénní sociální práce, které jsou doplněny o motivování tohoto zájemce k řešení jeho situace (což předpokládá předběžné mapování potřeb lidí na ulici) a následné zprostředkování vlastní sociální pomoci. Vlastní sociální pomoc, kterou může terénní sociální pracovník využít, zahrnuje v tomto případě celou řadu možností a postupů. Ve zkratce však můžeme říci, že sociální pomoc má ulehčit lidem samotný život na ulici, překonávat krizové období, rozvíjet osobní kompetence a pomoci při zprostředkování kontaktů na specializované služby a zmírnit tak jejich sociální exkluzi (Nedělníková, 2007).

Kromě terénních služeb je jednou z nejdostupnějších složek sociální pomoci systém nízkoprahových center. Jejich velkou výhodou je dostupnost, anonymita a minimum bariér ze strany klienta, poskytovatele a společnosti¹⁵ (Herzog, 2007: 177). Nízkoprahová (ve většině případů denní) centra klientovi bez střechy nad hlavou poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby. Jejich náplní je zajištění osobní hygieny, stravy a pomoc při uplatňování práv (viz § 61). Služby nízkoprahového centra vyhledávají bezdomovci v případě, kdy chtějí uspokojit své materiální potřeby či potřebují odbornou pomoc nebo lékařské vyšetření (Marek – Strnad – Hotovcová, 2012: 129 – 130).

Nízkoprahová centra však klientovi bez přístřeší neposkytnou nocleh (pouze v zimních měsících se některá otvírají i na noc). Z toho důvodu se může takový klient obrátit na noclehárny, které poskytují přenocování a zázemí pro osobní hygienu (viz § 63). Jak je ale obecně známo, tyto služby někteří bezdomovci nemohou/nechtějí využívat kvůli striktně nastavenému pravidlu nulové tolerance k alkoholu. Toto pravidlo se pro osoby bez domova může jevit jako nepřekonatelný problém, protože jak už bylo řečeno, alkohol (nebo jiné návykové látky) jsou často jediným útekem od problematické reality. Dalším problémem pak může být malý, leč existující poplatek za tuto službu a

¹⁵ Bariéry ze strany klienta mohou být následující: neinformovanost, rezignace a pasivita, neschopnost či neochota plnit podmínky/ vyhledat službu, obava ze stigmatizace a postihu. Bariéry ze strany poskytovatelů a veřejnosti: ideové a ideologické zábrany, neznalosti funkčních řešení, neochota investovat veřejné prostředky (Herzog, 2007: 177).

v neposlední řadě jsou to samotní dlouhodobí bezdomovci, kteří už nechtějí žít dle vnějších pravidel a kteří tuto službu odmítají.

V situaci, kdy klient chce opravdu svou situaci řešit, může dle zákona vyhledat službu azylového domu, který poskytne stravu a ubytování (viz § 57). Pobyt v těchto zařízeních bývá zpravidla časově omezen a ubytování klienta je podmíněno předložením dokladu totožnosti, úhradou nájmu/zálohy na nájem a střízlivým stavem. Výhodou této služby je stálý kontakt klienta se sociálním pracovníkem a intenzivní spolupráce na zpětné integraci do společnosti. Nevýhodou je neexistence fungujícího a navazujícího pobytového programu, který by takovému klientovi poskytl např. výcvikové byty nebo chráněné bydlení (Marek – Strnad – Hotovcová, 2012: 135 – 136). Právě pravidelný a intenzivní kontakt klienta se sociálním pracovníkem je velkou výhodou. V rámci pravidelných setkání mohou společně vytvořit individuální plán, který má za cíl reintegrovat klienta do společnosti pomocí jednotlivých kroků, na které navazují kroky další, navazující a hůře splnitelné (Marek – Strnad – Hotovcová, 2012: 131).

Výše zmíněné sociální služby kombinují ve svých postupech dva přístupy – přístup zaměřený na změnu a přístup zaměřený na podporu. V českém prostředí se o něco více preferuje prvně zmíněný přístup, který vyžaduje aktivní přístup subjektu a je podmíněn snahou subjektu o změnu. Vytváří vícestupňový systém pomoci a pro klienty se stává každý stupeň o něco náročnější. Klientův aktivní přístup a odstupňovaný systém by měl ve finále vést k úspěšné a úplné reintegraci jedince do společnosti. Aktivita jedince se stává palčivým problémem pro řadu reintegračních politik. Potenciální klient se proto musí motivovat ke změně návyků a denního režimu a existující systém musí být kombinován s přístupem na podporu daného klienta. Z těchto důvodů je pro další úspěšnou implementaci reintegračních politik nutné propojení a spolupráce ambulantních, terénních i pobytových služeb (Marek – Strnad – Hotovcová, 2012: 115 – 116).

4.3 Sociální vyloučení vs. chudoba

Koncept sociální exkluze, v dnešní době hojně používaný v sociálních i politických vědách, není konceptem novým a jev, který popisuje, se v různých formách vyskytoval ve většině společností v průběhu historie (Mareš, 2000: 285). V českém prostředí se tento fenomén objevuje při změně režimu na přelomu devadesátých let. Homogenní společnost vytvořena komunistickou mocí se díky změně ekonomického systému proměnila ve značně heterogenní společnost s velkými rozdíly ve společenském a ekonomickém statusu obyvatel. Proměna sociálního systému se totiž stala třetím nejvýznamnějším bodem přechodu, ihned po privatizaci a demokratizaci (Večerník, 2005: 863).

I když je na první pohled zřejmé že sociální exkluze a chudoba popisují podobné jevy ve společnosti, nemůžeme sociální exkluzi zaměňovat s chudobou a naopak. Otázkou tedy zůstává, jak se koncept sociální exkluze odlišuje od konceptu chudoby. V tomto případě můžeme říci, že za rozšířením pojmu sociální exkluze stojí snaha zachytit, co nejvíce rysů nově se vytvářející společnosti, která inkriminuje ke stále rostoucí chudobě. Chudý člověk však nemusí být nutně vyloučený a chudoba tak není podmínkou sociální exkluze¹⁶. Chudoba však představuje vyšší riziko a předpoklad určitého vyloučení a toto riziko je zastoupeno ve větší míře tam, kde se chudoba koncentruje. Výhodou konceptu sociálního vyloučení je tedy jeho komplexnost multidimenzionalita a dynamický charakter, protože zahrnuje i jevy, které jsou vyvolány chudobou. Koncept sociální exkluze je také lépe zasazen do širších společenských souvislostí a dopomáhá nám odhalovat doprovodné společenské procesy, jako jsou integrace, participace a solidarita (Mareš, 2000: 289 – 290). Vyloučení oproti chudobě také zahrnuje oblasti mimo nedostatek finančních a materiálních zdrojů jedinců, jako jsou nezaměstnanost, sociální izolace, utrpení apod (Bourdieu, 1993). Změna pojmosloví a důraz na sociální vyloučení před chudobou také implikuje změnu důrazu z kolektivit na jedince, jako člena určité

¹⁶ příkladem může být dobrovolná chudoba, kterou se v českém prostředí zabývá např. Librová (1994)

společnosti zbaveného práv a také povinností vyplívající právě z jeho členství v této společnosti (Mareš – Sirovátka, 2008: 273).

Sociální vyloučení tak můžeme chápat jako „*proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti*“ (Toušek, 2011), sociálně vyloučeného jedince jako „*obyvatele/občana dané společnosti, který z důvodů, které nemá sám pod kontrolou, nemůže participovat na obvyklých aktivitách, ke kterým je oprávněn a na něž aspiruje*“ (Burchardt – Le Grand – Piachaud, 1999: 229). Vyloučení jedinci i celé skupiny tak neparticipují a nepodílejí se na přerozdělování hmotných i nehmotných statků a zdrojů společnosti, což následně vede k jejich chudobě či vyloučení.

Jak už je zmíněno, výhodou konceptu sociální exkluze je její komplexnost, multidimenzionalita a zasazení do širších společenských souvislostí. Mám tedy na mysli, že výše zmíněné příčiny vyloučení se vyskytují v rozličných oblastech společenského života a nejsou vázány pouze na materiální (ne)dostatek, který odpovídá konceptu chudoby a je pouze jednou z dimenzí sociálního vyloučení (Mareš, 2006: 5). Sociální vyloučení totiž obsahuje další konkrétní dimenze, které jsou však vzájemně úzce propojeny. Jednou z nejviditelnějších dimenzí je ekonomická exkluze, která přímo souvisí s chudobou a nejčastěji je spojována s uzavřením přístupu na trh práce. Lidé postižení ekonomickým vyloučením nedosahují takových standardů jako většinová společnost. Sociální dimenze vyloučení v užším slova smyslu způsobuje vydělení jedinců i celých segmentů společnosti z různých organizací a komunit a jejich společenské styky se omezují na jedince pohybující se ve stejném sociálním postavení – tedy vyloučení ze společnosti. Politické vyloučení je pak vyloučení z politických procesů, může obsahovat i odepírání základních lidských práv a jedinec ztrácí svůj vliv na společnost i na svůj vlastní osud. Další dimenzí pak může být kulturní vyloučení, kvůli kterému jsou vyloučení jedinci neschopni participovat na kulturním kapitálu dané společnosti, což se nejčastěji projevuje znesnadněným přístupem ke vzdělání. Posledním a jedním ze základních a nejviditelnějších projevů vyloučení, stejně jako

ekonomická exkluze, je prostorové vyloučení – residenční segregace, při které dochází k přesunu jedinců a sociálních skupin do určitých oblastí a lokalit na základě jejich ekonomického statusu a sociokulturních charakteristik. (srov. Lewis, 1966; Mareš, 2000: 287, Toušek, 2007: 10 – 13). Tyto lokality jsou pak charakteristické koncentrací různých patologických jevů a sociálních problémů, jako jsou kriminalita, spory mezi sousedy, vandalismus, vyšší nezaměstnanost, horší přístup ke vzdělání, nízká kvalita bydlení a omezený přístup ke službám (srov. Crane, 1991; Selod, 2003)

Výše uvedené dimenze sociálního vyloučení však zdaleka nepostihují celou škálu hrozeb, které z vyloučení vyplívají. Jako příklad můžeme jmenovat vyloučení z bezpečí či environmentální rizika. Osoby postižené sociální exkluzí jsou vystaveny snížené mobilitě v prostoru, jejich postup v rámci hierarchie společnosti je značně omezen a jsou posilovány stratifikační mechanismy (srov. Bauman, 1999: 91; Mareš, 2000: 287). Za další dimenzi můžeme považovat symbolické vyloučení, které se odehrává v rovině významů a kdy je určitá skupina obyvatel či jedinec označován např. za „nepřizpůsobivého“, „povaleče“ apod. Konkrétním projevem je tedy určitá stigmatizace občanů (Toušek, 2007: 13).

4.4 Patologické jevy

Bezdomovectví, i když je (nebo právě proto) doprovázeno velkým množstvím sociálně-patologických jevů, je samo sobě považováno za sociální deviaci a patologický jev. Takto nastavené vnímání bezdomovce, jako člověka sociálně nepřizpůsobivého, je do značné míry dáno tím, že samotný způsob života bezdomovců se do velké míry odlišuje od obecně akceptovatelných společenských norem. Nepříznivá životní situace spojená se ztrátou bydlení znemožňuje takovýmto jedincům dodržování společenských norem a svým jednáním a způsobem života ve veřejném prostoru se často od takto nastavených norem vymykají. Jejich přežívání ve veřejném prostoru města nebo v neadekvátních podmínkách způsobuje jejich omezený přístup k veřejným zdrojům, které jsou ve většině případů přístupné všem občanům, př. může být vzdělání, kultura, právní a jiné služby apod.

Pro osoby bez stálého bydlení a střechy nad hlavou je typický omezený přístup k systému sociální podpory, což je v mnoha případech způsobeno vytržením z reality a normálního způsobu života, kdy participují na chodu demokratické společnosti; a také ztrátou dokladů, které si někteří odmítají udělat. Tito lidé mají omezený či ztížený přístup k první pomoci, ošetření a následné léčbě. Jedna z nejviditelnějších odchylek je opomíjení hygienických návyků. Minimální hygiena (zápach, špína, zanedbaný vzhled apod.) je hlavním poznávacím faktorem většiny bezdomovců. Právě jejich zanedbaný vzhled se často nehodí do urbánního a estetického prostředí moderních velkoměst a jejich zápach pobuřuje kolemjdoucí či přísedící v městské hromadné dopravě.

Z hlediska kriminologie je zásadní, že se ztrátou bydlení jedinec zároveň ztrácí důležité osobní a sociální vazby. Kvalita sociálních vazeb, rozvětvenost sociálních sítí a společenský život je důležitým faktorem při socializaci jedince do společnosti – z pohledu kriminologie významný antikriminogenní faktor, který ve své podstatě minimalizuje (drobnou či větší) kriminální činnost prováděnou právě lidmi bez domova – jejich absence je tedy riziková z pohledu kriminogenity (Štěchová – Luptáková – Kupoldová, 2008: 29). Dalším důležitým faktorem se stává vysoké zastoupení bývalých vězňů v komunitách bezdomovců, u kterých se ve většině případů projevuje delikventní chování. Pokud bezdomovec v minulosti trestán nebyl, je velice pravděpodobné, že se tomu tak stane v budoucnosti. Bezdomovci totiž (stejně jako ostatní jedinci) přebírají vzorce chování a socializují se dle komunity, ve které se pohybují. Je také nutné podotknout, že se sžitím s takovýmto prostředím odbourává strach z ostudy po spáchaném deliktu a také strach z trestu samotného. Je to jednoduše proto, že nápravná zařízení dokáží bezdomovci zajistit to nejdůležitější a v jejich situaci nejvíce potřebné – střechu nad hlavou (Varga, 2005: 100 – 104).

Velice častým rizikovým faktorem v rámci vzniku patologických jevů je konzumace alkoholu a jiných omamných látek. Na samém počátku, při ztrátě bydlení, konzumují bezdomovci alkohol a návykové látky z toho důvodu, aby utekli od svých stávajících problémů a jako uspávací prostředek. Alkohol, resp.

lahve s alkoholem, se pro komunitu bezdomovců stává také jakýmsi symbolem kultury a sdružování. Kolem (různě) získaných lahví s alkoholem se ve většině případů sejde celá skupina sdružujících se bezdomovců – láhev se tak stává jejich společníkem a napomáhá k přežití (přežívání) jejich situace. Díky alkoholovému opojení zažívají bezdomovci stavy chvilkového štěstí, i když jim právě alkohol často znemožňuje návrat do normální společnosti (Štěchová – Luptáková – Kupoldová, 2008: 48). Příklonem k alkoholu se vyznačuje hlavně starší generace bezdomovců, ti relativně mladší z nich inklinují spíše k požívání drog a omamných látek. Stejně jako v případě alkoholu, jde při požívání drog o určitou sebeléčbu v krizové situaci, ve které se dotyčný nachází. Zkušenosti s požíváním drog má nejméně 80% bezdomovců (Bulíček, 2005).¹⁷

4.4.1 Prostor měst – veřejný nebo soukromý?

Lidé bez domova a jejich přítomnost ve veřejném prostoru měst je ve většině případů chápána jako jev nežádoucí, který je potřeba z toho daného prostoru nejlépe zcela vyloučit. S bezdomovci je spojována jednak celá řada nežádoucích jevů, tak i sociální deviace. Bezdomovectví je pro mnohé chápáno v souvislosti s bezpečností (Hejnal – Lupták, 2013) a je nutné ho vytěsnit za hranice města pomocí různorodých aktivit rozličných institucionálních aktérů, jako jsou (komunální, lokální) politici, městská či státní policie, úředníci magistrátu aj. (Cresswell, 1996; Mitchell, 2001; Snow – Mulcahy, 2001; Wright 1997). Tyto postupy jsou preferovány ve většině případů, i když se přímo nejedná o bezdomovectví dobrovolné či způsobené vlastním přičiněním, ale

¹⁷ Oproti běžné populaci se v komunitách bezdomovců častěji objevují různé závislosti a s nimi spojené duševní poruchy. Jak již bylo řečeno výše, požívání alkoholu a omamných látek může být spouštěcím mechanismem, nebo důsledkem bezdomovectví; s určitostí pak můžeme říci, že se tyto látky přímo podílí na vzniku a rozvoji různých psychiatrických a psychologických poruch. V komunitách bezdomovců tak můžeme nalézt 70-95% osob, které trpí symptomy alespoň jedné z psychiatrických poruch a 34% osob, u kterých se poruchy objevují ve dvou či více oblastech (srov. výzkumů: Koegel a kol., 1988; Vasquez a kol., 1997, Fichter a kol., 1996; převzato a upraveno z: Štěchová – Luptáková – Kupoldová, 2008: 43).

dotýká se i osob, které se do nepříznivé situace dostali díky strukturálním tlakům a vnějším důsledkům měnící se společnosti v rámci ekonomické a společenské transformace po pádu komunistických režimů.

Prostor, ze kterého chtějí institucionální aktéři vyloučit lidi bez domova, je ve většině případů prostor veřejný. Tedy prostor měst, urbánní prostředí, které je v dnešní době spojováno s revitalizací, zkrášlováním a estetizací veřejných prostor (Hejnal, 2013a: 455). Veřejný prostor se vymezuje vůči prostoru soukromému, který je v soukromém majetku konkrétní osoby, jako prostor přístupný všem jedincům ze společnosti. *„Základní rozdíl v rozlišení mezi privátním a veřejným je rozlišení mezi vnitřním osobním pocitem vědomí a vnějším prostorem světa. (...) Privátní sféra je část života, která je pod kontrolou samotného jednotlivce, mimo veřejné pozorování, poznání nebo kontrolu“* (Madanipour, 2003: 201 – 202). Veřejný prostor a jeho využívání se však v dnešní době dostává do problematické situace, právě kvůli jeho využívání osobami, které si vstup do tohoto prostoru „nezasluhují“ nebo se jejich přítomnost v tomto prostoru „nehodí“. Veřejné prostory se tak stávají předmětem regulace a kontroly (Cresswell, 1996; Sibley 1995) a různé vyhlášky znesnadňují určitým kategoriím občanů svobodný pobyt a pohyb v těchto veřejných prostorách (Hejnal, 2013a). Veřejný prostor tak přestává být do určité míry veřejným (Gregory et al., 2009: 602) a dochází k prostorové purifikaci (Sibley, 1995: 77) a příklon k revitalizaci a estetizaci prostoru na úkor lidí bez domova, pro které je „veřejný“ prostor v podstatě jejich „soukromým“.

Toto vymezení veřejného a soukromého prostoru však opomíjí fakt, že i prostor má svou sociální dimenzi (Berger – Luckmann, 1999: 32). Např. většina aspektů sociálního života lidí bez domova probíhá právě ve veřejném prostoru (Hejnal, 2013b: 173). Sociální dimenze prostoru byla do nedávné doby mnohými akademiky zcela opomíjena na úkor dimenze času. Musíme si však uvědomit, že prostor, je vždy sociálním produktem a každá společnost ho produkuje svým vlastním způsobem (Lefebvre, 1991: 30 – 31). *„Prostor není vědecký objekt zbavený ideologie a politiky; vždy byl politický a strategický (...) Prostor byl utvářen a modelován historickými i přirozenými elementy, ale byl to*

vždy *politický proces*“ (Lefebvre, 1991: 31). Podobně vnímá prostor i Foucault: „*Nežijeme v prázdnu, (...), žijeme uvnitř souboru vztahů, jež definují umístění, která nejsou redukovatelná jedna na druhé, a už vůbec není možné je na sebe vrstvit*“ (Foucault, 2003: 75). Prostor je tedy abstraktní, mnohoznačný a komplikovaný pojem, který je složen z určitých míst. Tato místa, jako součást určitého prostoru, musí naplňovat následující podmínky – lokaci, materiální formu a význam a hodnotu (Novák, 2014: 11). Prostor a konkrétní místo mohou nabývat různých konotací pro rozdílné sociální kategorie. Např. případ veřejných toalet, kdy pro většinu lidí představují pouze místo pro vykonání potřeby; pro lidi bez domova to však může poskytovat místo pro očistu, úpravu vzhledu apod.

Výše uvedené poznatky k (veřejnému) prostoru a místu nám snad pomohou dokreslit jejich vnímání lidmi bez domova. Veřejný prostor je jediný možný, ve kterém probíhá téměř veškerá sociální praxe lidí bez domova. Omezování veřejného prostoru pomocí různých regulí a předpisů znesnadňuje lidem na ulici jejich běžné interakce a eliminují jejich možnosti. Příklon k estetizaci městských veřejných prostor a deklarování veřejného pořádku různými institucionálními aktéry výrazně podporuje vnímání bezdomovectví jako nechtěného faktoru v ulicích našich měst a napomáhá k poptávce a následnému vytváření represivních politik.

5 BEZDOMOVECTVÍ V PLZNI

„V současné době není řešení. Je to součást té doby, součást vývoje demokratického státu.“ (městský policista, 24.3.2015)

„Podle mě je to důsledek změny struktury. (...) Bezdomovectví je průvodní jev liberální svobodné společnosti. Na západě je to normální.“ (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

Jak již bylo řečeno, s postsocialistickou transformací přichází strukturální socioekonomické změny a jejich průvodní jevy, jako jsou větší socioekonomické rozdíly, nárůst nezaměstnanosti a velká míra individualizace. Tyto jevy ve svém důsledku vedou k jistým formám exkluze, segregace a stigmatizace skupiny nejslabších – obětí náhlých změn na trhu práce, v oblasti bydlení a rodinných tlaků. Právě to, zda se jedná o „oběti“ strukturálních změn nebo „nepřízřívobivé“ z vlastního přičinění, se stává předmětem mnoha diskuzí. V případě, že bezdomovectví bude chápáno jako výsledek strukturálních změn, měla by převažovat levá ruka¹⁸, tedy příklon k sociálním službám. Pokud tomu bude naopak a bezdomovectví bude chápáno jako individuální selhání, bude převažovat ruka pravá¹⁹, represivní.

„Vidím to hlavně v zakořeněných předsudcích. A taky nejistoty tý většinové společnosti. Zkrátka vidí někoho, kdo využívá výhody sociálního státu a nic za to nevrací. Ten hněv se pak obrací vůči určitým skupinám.“ (terénní pracovnice při Člověku v tísní, 20.3.2015)

Ať už je výsledek této debaty jakýkoliv, hlavní je, že se tímto fenoménem zabývají větší města v České republice a začínají je následovat další. Plzeň

¹⁸ *„Měli relativně normální život. Prostě bydleli, měli rodiny a práci. No a ztratí zaměstnání, neufinancují bydlení. Propadají se do dluhů a propadají se sociální síti. Rozpadají se rodinné vztahy. Prostě už to nezvládnou.“* (sociální pracovnice azylového domu u sv. Františka, 19.3.2015)

¹⁹ *„Oni ti řeknou, že si radši pospí a pak si vyžebraj na krabicový víno.“* (městský policista, 24.3.2015)

není výjimkou a pokouší se hledat úspěšné nástroje a strategie k vyřešení této problematiky. S ohledem na komplexnost této problematiky se ne vždy podaří najít to nejlepší či účinné řešení. Z toho důvodu se objevuje více dokumentů a celá řada výstupů, které se zabývají projektováním, realizací a následnou bilancí proběhnuvších kroků. *„Skutečnost, že OSS usiluje opakovaně o získání relevantních dat o situaci bezdomovců, je dána tím, že bezdomovectví je ve stále větší míře věnována pozornost jak ve světě, tak i v České republice. Je to z toho důvodu, že se bezdomovectví stalo nedílnou součástí všech velkých měst, která představují spádové oblasti socioekonomického života v daných lokalitách, jímž je i město Plzeň.“* (Váně – Kalvas, 2014: 6)

Nejsou to však jen dokumenty Odboru sociální služeb (dále jen OSS), které se týkají různých forem bezdomovectví. O bezdomovcích a sociálně vyloučených skupinách se poměrně živě diskutuje i v rámci bytového odboru. Na magistrátu se vytvářejí nové vyhlášky znepříjemňující pobyt v centru a vzhledem k bezpečnostní otázce do této problematiky promlouvají také městští a státní policisté a samozřejmě odborníci z prevence kriminality. Ohledně bezdomovců panuje živá politická debata a různé, jak represivní, tak sociálně laděné kroky, byly akcentovány v rámci komunální politické kampaně. Další aktivní složkou jsou pak různé neziskové a charitativní organizace, které se jako jediní aktéři shodnou na společném směřování a uchopení této problematiky

Dle odpovědí z polostrukturovaných rozhovorů s různými aktéry plzeňské komunální politiky mi vyplynulo, že bezdomovectví se pro ně jako takový problém nejeví:

„Je jich tu daleko méně, než v jiných evropských městech. (...) Je to svým způsobem evropský kolorit.“ (člen bezpečnostní komise MO3, 17.3.2015)

„Plzeň je na tom oproti jiným městům poměrně dobře a hlavně má potenciál to řešit.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 25.3.2015)

„Problém bezdomovectví není tady tak markantní jako v jiných městech.“ (městský policista, 24.3.2015)

„Ty radní koukaj z okna a na lavičkách jim tam sedí 10 bezdomovců, tak oni získávají pocit, že si každý musí odnést pocit, že je tu plno bezdomovců.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

Otázkou tedy zůstává, proč je tento „problém“ tak často diskutovaný právě v Plzni, proč se stal předmětem zájmu tolika aktérů. Na to se mi dostalo hned několik odpovědí, které ale v důsledku vytvářejí dojem, že je tento problém zveličen médii a komunální politickou kampaní:

„Já osobně to vnímám jako celkem marginální problém, kterej zveličujou novináři.“ (člen bezpečnostní komise MO3, 17.3.2015)

„To je ta oblast, co občany pálí. Jim je v podstatě jedno, kdo na tom magistrátu bude sedět, kdo bude řídit instituce. (...) Je to vděčný téma pro média (...) a taky když se kouknete na volební program všech stran tady ve městě tak maj na prvním místě bezpečnost a vyřešení bezdomovectví.“ (městský policista, 24.3.2015)

„Není to podle mě zas tak velký problém. Je hodně přizívěný médii. (...) Je to věc, která se dá využít populisticky a taky to tak bylo v komunální kampani.“ (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

5.1 Dokumenty Odboru sociálních služeb týkající se problematiky bezdomovectví a sociálně vyloučených osob

V mém sledovaném období se OSS řídil dle střednědobého plánu dostupného na jejich oficiálních internetových stránkách, tedy dle *Komunitního plánu rozvoje sociálních služeb města Plzně na období 2008-2015*²⁰ (dále jen KPSS). KPSS je „souhrnná specifikace potřeb a požadavků v oblasti sociálních služeb tak, jak vzešla a byla konsenzuálně přijata v rámci dílčích pracovních skupin“ a jejím dalším hlavním cílem bylo vytvoření *Katalogu poskytovatelů*

²⁰ Dostupné na:

http://socialnisluzby.plzen.eu/Files/soc/dokumenty/rozvojova_koncepce/koncepce_rozvoje_sluzeb.pdf, 12.12.2014

sociálních služeb na území města Plzně, který mi byl nápomocný v další části mé práce. Pro KPSS jsou tvořeny realizační plány pro každý konkrétní rok a bilanční zprávy za určité období. V obou případech se budu věnovat jen konkrétnímu časovému období, kterému se věnuji, tedy letem 2010 až 2014. Ze střednědobého plánu vychází i další dokument, vytvořený v rámci komunitního plánování, *Analýza potřeb uživatelů sociálních služeb*. Těchto analýz si město nechalo vypracovat několik, vždy s ohledem na cílovou skupinu uživatelů. Z tohoto důvodu mne bude zajímat analýza jediná, tykající se obyvatel sociálně vyloučených lokalit a lidí bez domova. Další dokumenty, které jsou zahrnuty do této oblasti, jsou *Fenomén bezdomovectví* a *Latentní bezdomovectví*, oba zpracované katedrou sociologie FF ZČU. Tyto dokumenty jsou výsledkem obav o budoucí situaci v Plzni z pohledu potencionálního bezdomovectví a snah najít konkrétní účinné nástroje na řešení tohoto problému. Díky prvnímu ze zmiňovaných dokumentů byla navržena nová strategie reflektující závěry a doporučení z této publikace s názvem *Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně pro léta 2014 – 2016*.

5.1.1 Komunitní plán rozvoje sociálních služeb města Plzně na období 2008 – 2015

Jeden ze základních dokumentů OSS představuje sedmiletou vizi rozvoje sociálních služeb a „optimální“ síť věnující se 6 vybraným skupinám²¹, které jsou svým způsobem znehodnoceny v sociálním prostředí. KPSS²² se snaží pojmenovat chybějící části struktury poskytující sociální péči a následně tyto chybějící části doplnit – je to tedy dokument proměňující se díky aktuálním

²¹ Jsou to matky s malými dětmi, obyvatelé sociálně vyloučených lokalit a lidé bez domova, lidé ohrožení drogovou závislostí, lidé se zdravotním postižením, senioři a cizinci (KPSS, 2007: 13).

²² „*Ta solidarita a zodpovědnost je dneska přesunutá do oblasti služeb. Jedinec odpovídnost za ně necítí. Prostě ta společnost je hrozně individualizovaná. Třeba ten komunitní plán. Proč jako komunitní? Kde ta komunita dnes je?*“ (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015)

prioritám či novým příležitostem. Na jeho realizaci se podílejí hlavně neziskoví a soukromí aktéři. Město se podílí hlavně po finanční a materiální stránce. Za realizaci tedy nesou hlavní zodpovědnost poskytovatelé služeb a město je má motivovat (KPSS, 2007: 9 – 10).

KPSS kvůli úspěšné realizaci rozvoje sociální služeb obsahuje obecné informace o obyvatelích Plzně. KPSS reflektuje stárnutí populace a úbytek dětí (KPSS, 2007: 21), což ve svém důsledku znamená větší poptávku po službách zaměřených na seniory (KPSS, 2007: 23). Stejně jako *Národní zpráva o rodině* (MPSV, 2004) tak i KPSS zaznamenává snížení počtu uzavřených sňatků a porodnosti, větší počet nesezdaných párů a jednočlenných domácností (KPSS, 2007: 24). Další charakteristikou je zvýšený zájem cizinců o Plzeň, díky možnosti zaměstnání (KPSS, 2007: 26). V té době totiž Plzeň měla nízkou míru nezaměstnanosti, která se pohybovala okolo 6 % (KPSS, 2007: 27). Všechny výše uvedené rizikové faktory dopomohly vytvořit představu o konkrétní situaci v Plzni. K dotvoření této představy pak domohla další část KPSS, která se věnovala poskytovatelům sociálních služeb – jejich počtu, zacílení a typu (KPSS, 2007: 30 – 36).

Dle poskytovatelů služeb, kteří se zaměřují na osoby bez domova a sociálně vyloučené, byly v té době nedostatky v následujících oblastech: oblast sociálního, azylového a chráněného bydlení; oblast zaměstnanosti, oblast krizové intervence; oblast terénních programů. Dále zmiňovali problematický odchod z věznic a nápravných zařízení, kde schází nějaký instrument k opětovnému návratu do společnosti. Mezery jsou také v oblasti zdravotnictví, ve kterém scházely specializované služby, např. psychiatrická péče (KPSS, 2007: 79).

Dle samotných příjemců služeb je největším problémem bydlení, zaměstnanost a zdravotní problémy. Často jsou uváděny finanční problémy spojené se ztrátou zaměstnání či dlouhodobou nezaměstnaností a také nízká informovanost, co se týče využití sociálních služeb. Pro zlepšení situace této cílové skupiny osob by se měla vytvořit taková síť služeb, která by měla eliminovat výše uvedené problémy a zároveň aktivovat vlastní potenciál osob

k řešení těchto problémů. Řešením by také mohlo být narušení vzorců chování typických pro vyloučené lokality díky socializaci a preventivním programům (KPSS, 2007: 79 – 80). Slabými stránkami však zůstává neexistence záchranné sítě při ohrožení sociálním vyloučením nebo ztrátou domova a nevyhovující bytová politika města a jednotlivých obvodů (KPSS, 2007: 82).

Kvůli existenci těchto slabých stránek je v rámci KPSS navrženo několik cílů a opatření. Základním opatřením je udržení stávajících existujících služeb (KPSS, 2007: 85), minimálně v tom rozsahu v jakém jsou doposud s možností navýšení jejich stávající kapacity (KPSS, 2007: 91). Dále, se předpokládá pěstování základních pracovních návyků a dovedností spolu se zvýšením kvalifikace a kompetencí, protože dlouhodobá nezaměstnanost spojená s nízkým sociálním kapitálem je jedna z příčin sociálního vyloučení. Zvýšením zaměstnatelnosti se předpokládá odchod z šedé zóny ekonomiky ke klasickému legálnímu zaměstnání (KPSS, 2007: 88 – 89). Jak už bylo zmíněné, problematický je i odchod z výkonu trestu. V tomto případě se sociální služby mají podílet na zjištění potřeb a možností takového člověka a podílet se na jeho následné adaptaci do normálního prostředí (KPSS, 2007: 89). Předposlední opatření se týká dluhové prevence a práce se zadluženými obyvateli. Skupina zadlužených osob se poměrně rozrůstá a stejně tak i dluhy na nájemném. Opatření má zajistit předcházení sociálního propadu kvůli zadluženosti, má včasné informovat o různých sankcích a vytvořit preventivní mechanismy (KPSS, 2007: 92 – 93). Poslední předkládané opatření je dle mého názoru nejsložitější na realizaci a zároveň nejdůležitější k naplnění cílů – týká se zajištění sociálního bydlení a terénních programů. Služba sociálního bydlení by měla být zajištěna z kapacity bytového fondu²³ v objektech po celém městě (kromě vyloučených lokalit) a měla by být provázána s resocializačním programem některého z poskytovatelů sociálních služeb a s terénní sociální prací, jejímž úkolem bude nejen poradenství, ale i pomoc se zajištěním následného bydlení. Problémem však zůstává neexistence takového sociálního

²³ „U nás je otázka sociálního bydlení problematická. Bytový fond, se ukazuje, že město nezvládá. Má jich přes 500 volnejch.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

bydlení, protože klienti azylových domů a jiných služeb na klasické bydlení nedosáhnou. Tito klienti zároveň vyhledávají služby azylových domů a ubytoven, ve kterých je nájemné neodpovídající kvalitě bydlení, a vytvářejí tak vyloučení lokality, ve kterých se koncentrují negativní jevy s tím spojené (KPSS, 2007: 94 – 95).

Naplňování KPSS probíhá dle jednotlivých realizačních plánů na jednotlivé roky, které respektují priority a konkrétní opatření (KPSS, 2007: 9). Tyto realizační plány jsou pak evaluovány v bilančních zprávách. Již v plánu za rok 2010 je ve SWOT analýze v rámci slabých stránek uvedeno, že nebude probíhat žádná výstavba ani rekonstrukce bytů kvůli dopadům finanční krize. Je zde také uvedeno, že je nutné rozlišovat mezi lidmi, kteří se sebou něco dělat chtějí a mezi lidmi, kteří „parazitují na společnosti“. Je zde také patrný odklon od důrazu na preventivní programy a příklon k motivování klienta (OSSf: 8). Můžeme tak vidět, že opatření, která byla z počátku viděna jako nejdůležitější vedoucí k rozvoji sociálních služeb, jsou rychle opouštěna a je zde příklon k selekci a stigmatizaci. Hlavní aktivitou pro rok 2010 mělo být navýšení kapacit v zařízení pro muže u sv. Františka a v zařízení pro ženy pod Nadějí, kde v té době bylo jen 6 míst (OSSf: 10 -11). Tyto aktivity byly v tomto období naplněny. U sv. Františka byly nainstalovány obytné kontejnery a v azylovém domě došlo k navýšení na 10 míst (OSSa: 7 – 8).

V realizačním plánu na rok 2011 je pozorovatelná pokračující tendence „odchodu“ města ze sociální oblasti. V rámci ohrožení je reflektována „*neochota poskytovat finanční prostředky na sociální služby poskytované členům cílových skupin*“ a „*možné podfinancování sociálních služeb*“ (OSSg: 9 – 10). Hlavní aktivitou mělo být zajištění praktického lékaře pro lidi bez domova a sociálně vyloučené, protože se řada poskytovatelů služeb setkala s odmítavým postojem lékařů a zdravotníků k této skupině obyvatelstva (OSSg: 11). Tato služba byla v roce 2011 realizovaná a v Domově sv. Františka byla otevřena ordinace pro dospělé, jejíž tříhodinový týdenní provoz zajišťuje poliklinika Bory. Nad rámec realizačního programu se do sociálních aktivit zapojil i Člověk v tísni se svým

pracovním a finančním poradenstvím, sociální asistencí protiprávního jednání a terénní prací (OSSb: 9 – 11).

V realizačním plánu pro rok 2012 jsou již plně zakomponované dopady finanční krize nejen na město (stále nestaví ani nerekonstruuje objekty určené k sociálnímu bydlení), ale i na samotné klienty sociálních služeb. Ve slabých stránkách se plán zaměřuje na dluhové poradenství, problém PMDP a předlužování občanů cestujících „načerno“, rozmach oddlužovacích společností ještě více zatěžujících občany a nefunkční systémy materiální a finanční pomoci osobám v hmotné nouzi (OSSh: 7). Hlavními aktivitami by měla být podpora zaměstnávání a kvalifikace cílových osob při Středisku sociální rehabilitace. Dále pak navýšení potravinové pomoci a podpora obětí trestných činů (OSSh: 8 – 9). První zmiňovaná aktivita byla částečně naplněna a snaží se eliminovat nepříznivou situaci klientů způsobenou sociálním vyloučením či bezdomovectvím. K této aktivitě se přidala společnost Tady a teď, která se snaží i o omezování práce „načerno“. Navýšení potravinové pomoci bylo naplněno pouze průběžně, kdy se v určitém období poskytla pomoc celkem 335 klientům. Do podpory obětem trestných činů se zapojila celá řada neziskových a charitativních organizací (Člověk v tísní, Bílý kruh bezpečí, Diakonie Západ), takže tato aktivita byla naplněna plně (OSSc: 21 – 25).

Další realizační plán na rok 2013 již neobsahuje ve slabých stránkách položku o nerealizaci sociálního bydlení z důvodu finanční krize, je zde reflektována nedostatečná bytová politika vůči sociálně slabým jedincům a nedostatek malometrážních bytů. Jsou zde opět zmíněni „*parazitující občané*“ a navíc nárůst „*nepřizpůsobivých osob bez domova*“, konkrétně mladého až středního věku a cizinců. V ohrožení nalezneme zmínku o „*neochotě občanů řešit své problémy*“ a „*vyhoření pracovníků neziskových organizací a městských institucí v kontextu sociální práce*“ (OSSi: 10). Z minulého období zde pokračuje snaha o zajištění potravinové pomoci a přidává se snaha o aktivaci osob, které opouštějí ústavní výchovu, dětské domovy, nebo pochází ze sociálně slabých rodin. Tyto osoby mají mít možnost finančně dostupného bydlení v podobě startovacích bytů apod. Největší změnu v aktivitách však můžeme vypožorovat

v „pilotním projektu řešení problematiky bezdomovectví na území Městského obvodu Plzeň 1“. Tento projekt má být realizován z důvodu „markantního nárůstu nepřizpůsobivých osob bez domova a cizinců (...), kteří nedůvodně zatěžují sociální systém města. Cílem projektu je propojit složku sociální se složkou represivní v optimální míře a s maximálním efektem“. Tento projekt má být po odzkoušení přenositelný i na jiné obvody (OSSi: 11 – 12). První výše zmiňovaná aktivita byla splněna, druhá částečně a třetí se splnit nepodařilo. Druhá aktivita je naplněna jen z části z toho důvodu, že Občanská poradna Plzeň není primárně zaměřená na osoby bez přístřeší a sociálně vyloučené, ale v rámci své práce se s takovými případy setkává. Pilotní program propojující sociální a represivní složku se nacházel ve fázi uskutečňování schůzí zapojených aktérů – Městské policie Lochotín a zástupci ÚMO Plzeň 1. Policisté v té době také prováděli monitoring a identifikaci problémových lokalit. (OSSd: 35 – 37).

Realizační plán pro rok 2014 kromě již zmíněných slabých stránek zmiňuje problém slovenských občanů zatěžujících systém kvůli ztrátě domova a dokladů. V hrozbách se dočteme o starších klientech, kteří jsou kvůli svému věku neumístitelní do existujících zařízení, o určitém odklonu od represivní formy řešení bezdomovectví a snížení rozpočtu kraje i města na sociální služby (OSSj: 9). Hlavními avizovanými aktivitami je navýšení kapacity služeb, s ohledem na osoby staršího věku a zvyšování finanční gramotnosti (OSSj: 11). Při plnění první ze zmiňovaných aktivit je sice uvedeno, že je splněna (OSSe: 25), ale při bližším pohledu zjistíme, že tomu tak není. Jediné doplňující informace jsou, že sledují „obrovský nárůst klientů bez domova od ledna 2014“, že „kapacita jejich zařízení je přeplněná“ a „řeší nevyhovující prostředí pro pracovníky sociální služby“ (OSSe: 26).

V realizačním plánu pro letošní rok jsou obsaženy všechny výše zmíněné hrozby a navíc mnoho dalších, které můžeme spojit s výše zmíněným nárůstem osob bez domova od ledna 2014. Jsou to hrozby týkající se invalidů bez nároku na důchod, nízká vzdělanost dlouhodobě nezaměstnaných, nedostatek pracovních míst pro znevýhodněné osoby, vyšší počet odběratelů dávek

v hmotné nouzi, problém ubytoven, zadluženost, nová generace dětí vyrůstající na ubytovnách apod. (OSSk: 11). V rámci aktivit se má vytvořit sociální firma, která by zaměstnávala osoby dlouhodobě bez práce nebo na ulici, iniciovat změnu § 43 v zákoně o sociálních službách a realizace *Akčního plánu řešení bezdomovectví z pohledu sociálně-zdravotní péče na území města Plzně na léta 2014 – 2016* (OSSk: 13 – 14), kterému se budu věnovat později.

5.1.1.1 Analýza potřeb uživatelů sociálních služeb – obyvatelé sociálně vyloučených lokalit a lidé bez domova

V rámci Komunitního plánování sociálních služeb v Plzni je vytvořena tzv. Analýza potřeb uživatelů sociálních služeb, kde nalezneme příklad programu sociálního začleňování realizovaný městem Plzeň od roku 1990 – Integrovaný program Naděje. Tento program má stavebnicový charakter a jednotlivé stupně stavebnice na sebe navazují (KPSS: 5).²⁴

Analýza potřeb lidí bez domova a sociálně vyloučených byla provedena na základě rozhovorů, které proběhly v předem vytipovaných sociálně vyloučených lokalitách a v zařízeních určených pro bezdomovce. Z těchto analýz vyšlo, že všichni dotazovaní lidé bez domova (celkem 10) uvedli jako problém bydlení²⁵, šest osob zaměstnání a dva zdravotní stav. Všichni

²⁴ Nultý stupeň představuje v tomto případě „první kontakt a první pomoc v akutní nouzi“, tedy určitou terénní praxi („vyhledávání bezdomovců a dalších osob v místech, na kterých se ve dne nebo v noci zdržují, navázání vztahu a pozvání do denního centra“). Dále se nultý stupeň zaměřuje na styk s osobami před propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody, na provoz denního centra (hygiena, strava, oblečení, osobní rozhovory, doklady, vyhledávání zaměstnání, asistování při jednání s úřady), ordinace praktického lékaře (lékařská péče a prevence, vstupní prohlídky do zaměstnání) a noclehárny (nejjednodušší a cenově dostupné nízkoprahové bydlení, nocování hlavně v zimních měsících). První stupeň poskytuje přechodné azylové ubytování a možnost práce, druhý pak střednědobé ubytování a zaměstnání na pracovní smlouvu. Třetí stupeň je zaměřen na mladé lidi a seniory. Poslední, čtvrtý stupeň je bohužel nerealizovaný a obsahuje podporované samostatné bydlení (MPSV, 2004a: 69 – 70).

²⁵ „Když má město 3000 bytů a informace je, že 400 z nich je volnejch. Teda 600, ale 200 jich má bejt určenejch k demolicí. (...) Jsou neudržovaný, ale prostě tady jsou. Vzhledem k tomu, že minulej rok vyšla studie, že je tady 270 bezdomovců a město má 400 volnejch bytů.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

dotazovaní byli celkem spokojeni s nabízenými službami, vzhledem k ceně a jako hlavní zdroj informací jmenovali jiné organizace, úřady, policisty apod. (KPSS: 12 – 13).

Ve vyloučených lokalitách proběhly rozhovory celkem čtyři. Z prvních rozhovorů se třemi respondenty vyplynulo, že jejich hlavní problém je jejich nízké vzdělání, kvůli kterému ztratili práci, neufinancovali klasické bydlení a v dnešní době žijí na ubytovně (KPSS: 14 – 15). Druhé rozhovory uskutečněné v holobytovém zařízení pro plzeňské neplatiče se týkaly šesti jeho obyvatel. Tito dotazovaní uvedli jako své problémy bydlení, čtyři práci, jeden problém s péčí o osobu blízkou a jeden zhoršený zdravotní stav. Tito lidé přišli o klasické bydlení z důvodů neufinancování a jeden dotazovaný odešel z výkonu trestu. Dotazovaní měli k poskytnutému přístřeší mnoho výhrad, které se týkaly hlavně společného sociálního zařízení a kuchyně. Jako výhodu uvádějí nízkou cenu. O této službě byli informováni jinou organizací, úřadem nebo známými (KPSS: 15 – 17). Třetí rozhovory byly uskutečněny ve vyloučené lokalitě v Resslerově ulici, kde byli dotazováni čtyři respondenti, všichni nezaměstnaní a s nízkým vzděláním. Dotazovaní si stěžovali na nevyhovující sociální zařízení a plíseň v bytech (KPSS: 18). Jateční ulice se stala předmětem zájmu pro čtvrté rozhovory a poslední rozhovor byl uskutečněn na Vinicích, kde bylo dotazováno 6 osob a 1 osoba. Tito lidé uvádějí stejné či podobné potíže, jako předešlí dotazovaní (KPSS: 19 – 22).

Můžeme tak říci, že dotazovaní respondenti této analýzy poukazují na stejné problémy, které se řeší v rámci KPSS v navrhovaných aktivitách pro konkrétní roky. Jsou to tedy problémy s nízkou kvalifikací a vzděláním, které ve svém důsledku vedou k nezaměstnanosti. S nezaměstnatelností a dlouhodobou nezaměstnaností jdou ruku v ruce finanční problémy, které po nějaké době vedou ke ztrátě bydlení. Vzhledem k tomu, že v Plzni je nedostatečně ošetřena bytová politika²⁶, jsou tito lidé odkázáni na různé azylové domy, ubytovny či

²⁶ „Město má ty byty. Ten obrovské úřednické aparát, aby udělala těch pár základních kroků, aby eliminovala ty rizika. To se bohužel nepovedlo. Bytové odbor napíše raději tři A4, proč to nejde, než aby se zabýval způsobem, jak by to šlo. (...) Ideální by bylo, kdyby byla nějaká jasná logická státní politika a nebylo to izolovaný na ty obce. Protože se někdy děje to, že ty obce si ty lidi přehazují, některý jsou ochotný ty byty dát a některý ne. Na tu sociální

městské bydlení ve vyloučených lokalitách. Toto bydlení je ve většině případů nekvalitní, poskytované služby neodpovídají ceně (v případě ubytoven a městských bytů) a obyvatelé k němu mají řadu výhrad. Tito lidé však nemají na výběr a musejí v těchto zařízeních setrvávat do té doby, než dokážou ufinancovat klasické bydlení. Ale vzhledem k tomu, že se pohybují v těchto lokalitách, mají nízké vzdělání, apod. na něj dosáhnout nemohou. Jsou zkrátka v začarovaném kruhu.

5.1.2 Fenomén bezdomovectví

Fenomén bezdomovectví byl zpracován z toho důvodu, že OSS postrádal relevantní informace o bezdomovectví a situaci bezdomovců na území města Plzně. Po získání takovýchto informací si město slibuje nalezení fungujících komplexních strategií a nástrojů k účinnému vyřešení tohoto problému. Tato studie si zadala splnit následující dílčí cíle: zmapovat výskyt bezdomovců v Plzni (ve všech formách, dle zmiňované koncepce ETHOS), analyzovat požadavky bezdomovců směrem k OSS, analyzovat informovanost o nabízených službách OSS mezi bezdomovci, navrhnout další možné postupy (Váně – Kalvas, 2014: 6).

V rámci ekonomické analýzy příspěvků na provoz institucí bylo zjištěno, že i když počet obslužených lůžkodnů v těchto institucích roste (Váně – Kalvas, 2014: 10 – 11), tak dotace Magistrátu postupně klesají (Váně – Kalvas, 2014: 14). Tato možnost podfinancování sociálních služeb byla zmíněna již v rámci realizačních plánů, takže nebyla žádnou novinkou. Byly také provedeny dvě skupinové diskuze čítající 10 respondentů v Domově sv. Františka. Z jejich výpovědí jsou jako hlavní příčiny bezdomovectví uvedeny již několikrát uváděná chudoba, nezaměstnanost, finanční, zdravotní a rodinné problémy, závislosti, asociační chování a pobyt v nějaké instituci (dětský domov, vězení apod.) (Váně – Kalvas, 2014: 15). Dále se předmětem diskuse stala strategie jejich obživy,

pomoc město má, je to jen otázka priority. Vedle toho, že má peníze, ale má i ty byty, aby část těch lidí dokázala dostat zpátky. Tu část lidí, která tam chce být.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

kde byly nejčastěji uvedeny strategie jako žebrota, drobné krádeže, sociální dávky, brigády a fárání (Váně – Kalvas, 2014: 16). Poslední zjištění se týkalo jejich požadavků a přání ohledně hygienického zázemí, zřízení jídelny, pomoc terénních a sociálních pracovníků (při získávání dokladů, shánění zaměstnání, dluhová problematika apod.) a levné nezávislé bydlení (Váně – Kalvas, 2014: 16).

V rámci analýzy byl proveden monitoring výskytu bezdomovců během dne a lokalizace míst přespávání. Při zpracování časového snímku předchozího dne bylo zjištěno, že lidé žijící na ulici tráví nejvíce času zajišťováním obživy a trávením volného času. Jediný typický a zachytitelný faktor těchto osob je spánek, jinak nemůžeme vypočítat žádné pravidelnosti nebo výchyly jejich „normálního“ dne. Lidé přespávající v institucích mají oproti nim lépe strukturovaný čas, což je z velké části dáno i pravidelným stravováním (Kalvas – Váně, 2015: 32 – 33).²⁷

Při sčítání bezdomovců v roce 2014 bylo nalezeno celkem 241 osob odpovídajících kategorii zjevného bezdomovectví, 140 z nich bylo v noclehárnách a azylových domech, 101 osob na ulici (Váně – Kalvas, 2014: 18). Z těchto osob převažovali muži, kterých bylo celkem 152. Nejvíce mužů se pohybovalo ve věkové kategorii od 31 do 54 let a i v případě žen byla tato skupina nejpočetnější. Ve věkové kategorii do 30 let bylo zjištěno, že poměr žen a mužů je stejný. Počet osob starších 55 let a pohybujících se na ulici bylo celkově 56 (Váně – Kalvas, 2014: 19). Je tedy patrné, že v rámci zjevného bezdomovectví můžeme vysledovat tři tendence: (1) počet mužů je podstatně vyšší než žen, (2) mladí lidé jsou ohroženi stejně – je to dáno generací dětí z dětských domovů, různých nápravných ústavů a nevhodného prostředí, (3) existuje vysoký počet starších lidí vyžadující speciální péči.

²⁷ „Tak ono je rozdíl, jestli je hledáte v noční nebo denní době. V denní době se oni pohybují v centru města. Z logického důvodu. Je tam větší výskyt osob, takže ty, co mají zájem vyžebrot si nějakou korunu, tak se stahují do centra města. Potom na noc migrují do periferií.“ (městský policista, 24.3.2015)

„Je tu teď hodně mladejch, který sou z dětských domovů. Je to v podstatě druhá generace bezdomovců. Bezdomovcům se narodily děti, který šly do dětských domovů, a pak vlastně zase přišly k nám. Tady je ten dům na půl cesty, ale je tam malá kapacita. Je jich moc no.“ (sociální pracovnice azylového domu sv. Františka, 19.3.2015)

„Podle mě tak půlka neměla rodinný zázemí vůbec, pochází z dětských domovů, výchovných ústavů. Pak to plynule přešlo na vězení. Nebo taky nefungující rodinný zázemí, protože když problém nastane, tak v případě nefungující rodiny se řešení nenajde. Otec alkoholik, nebo bez práce. Neviděli tam ten vzor.“ (městský policista, 24.3.2015)

Z pohledu vzdělanostní úrovně dotazovaných mělo 70 % osob základní či střední vzdělání bez maturity (Váně – Kalvas, 2014: 20).²⁸ Dotazovaní lidé se na ulici nejčastěji pohybovali více než 5 let (32,4% dotazovaných). Na dalších dvou místech jsou pak kategorie 1 až 3 léta a 3 až 5 let (Váně – Kalvas, 2014: 20). Je tedy otázkou, jestli je vůbec možné lidem, kteří jsou delší dobu na ulici, pomoci a jestli chtějí svojí situaci řešit.²⁹ V případě, že bychom chtěli integrovat bezdomovce do dlouhodobého bydlení, je dle autorů studie nutné znát, zda o to vůbec bezdomovci stojí, v jakém časovém horizontu a jaké jsou překážky pro takovou integraci. Města po celém světě obecně aplikují dvě strategie nebo jejich kombinace. První strategií je podpora výstavby sociálního bydlení a druhou strategií je podpora pořízení vlastního bydlení. Tyto strategie³⁰

²⁸ „Další je vzdělání, nemají obecně informace, jak se zachovat a taky nedostatečné uplatnění.“ (metodik prevence kriminality, 24.3.2015)

²⁹ „Ten, kdo je dlouhodobě na ulici si na to tak zvykl, že ho ani leckdy nenapadne hledat něco lepšího. (...) Je otázka, jestli by ještě byli schopní žít v kolektivu. Ten člověk se asi hodně změní, když je dlouhou dobu na ulici.“ (sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

³⁰ Z těchto strategií vychází i *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020* (MPSV, 2013).

označujeme jako *housing first*³¹, kdy jde o zajištění bydlení v co nejrychlejším časovém úseku, nebo *housing ready*. V tomto případě se nejdříve řeší osobnostní, sociální a rodinné problémy³², aby se zamezilo k opětovnému návratu na ulici (Váně – Kalvas, 2014: 21 – 22).

Z celkového počtu dotazovaných celých 84,5 % uvedlo, že chtějí svou situaci řešit a „*touží po změně*“ (Váně – Kalvas, 2014: 22). Vzhledem k uváděnému časovému horizontu, v rámci kterého chtějí svoji bytovou situaci řešit, však nemyslí svou snahu 24 % dotazovaných úplně vážně. Při identifikaci bariér bylo zjištěno, že to je hlavně nedostupnost bydlení, finanční problémy, závislosti, nevyhovující zdravotní stav a diskriminace. Např. ke konzumaci alkoholu v předešlém dni se přiznalo 31,5 % dotazovaných a ke konzumaci drog 11,3 %. V případě, že dotazovaní vlastní psa, odmítají se ho z 90 % vzdát kvůli bydlení (Váně – Kalvas, 2014: 23 – 24). V řadě případů, tak můžeme konstatovat, že snaha řešit svou situaci tu je, u některých se však dá pochybovat.³³

Při dotazování bylo zjištěno, že celkem 23 % dotazovaných jsou cizinci. Trvalé bydliště na území města Plzně mělo 47,5 % (Váně – Kalvas, 2014: 21). Vzhledem k vysokému počtu slovenských účastníků rozhovoru, byla důvodem

³¹ „*Koncept housing first. (...) Dle mě je to jediné, co se vlastně nabízí. (...) Tady samozřejmě funguje nějaký dostupný bydlení, který je ale schizofrenní v tom, že na jednu stranu to funguje – jsou tu určitý stupně, kterými se musí projít, ale ve finále je vlastně nečeká nic. Město nedisponuje nějakým bydlením, který by mu nakonec dalo. (...) Nic je nečeká. Maximálně lepší lůžko někde na ubytovně.*“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

³² „*Nejlepší by bylo převzetí konceptu housing first. Myslím si totiž, že model dostupného bydlení, nebo nějaký zásluhovosti je nepřijatelný. Ty lidi pak musí užívat sociální systém a ani by nemuseli. (...) Podle mě to, že někdo kontroluje, jestli máte mouku, tak to nemá nic společného s bydlením.*“ (terénní pracovnice při Člověku v tísni, 20.3.2015)

³³ „*Jde o to je zapojit. Samozřejmě, když o to mají zájem. Musí do toho jít z vlastní vůle. (...) Moc dobře víme, že část lidí bez domova, nemaj zájem na řešení jejich situace. Na druhou stranu jim je potřeba nabízet možnosti, pokud by je chtěli někdy využít.*“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

nabídka práce v regionu, než např. blízkost státních hranic, a také dostupnost a nabídka sociálních služeb.

„Plzeň je průmyslová, takže častokrát slyšíte, že sem přišli hledat zaměstnání. Ale většinou skončí u nás. Teď se sem stahují právě cizinci. Slováci, Poláci, kteří tu potom bezdomovčí.“ (sociální pracovnice azylového domu u sv. Františka, 19.3.2015)

„Pokud k nám dorazí ten bezdomovec, tak je to z 90% cizinec. Přišel sem kvůli práci, do nějaký agentury obvykle a ty ho vykopnou. No a dostane se k nám.“ (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015)

Dalšími sledovanými aspekty byla znalost a informovanost o sociálních službách, které jsou v Plzni dostupné, a jejich využívanost z pohledu bezdomovců. Dotazovaní uvedli, že nejznámější službou jsou azylové domy (zná je 84 %), které někdy využilo 66 % dotazovaných. Druhou nejznámější službou je sociální pracovník, kterého zná 69 % dotazovaných a jeho služby využilo 56 %. Potravinovou pomoc využilo 50 % dotazovaných (Váně – Kalvas, 2014: 26 – 27).

Při získávání informací o vlastnictví dokladů, 80,7 % z dotazovaných uvedlo, že vlastní občanský průkaz³⁴ (Váně – Kalvas, 2014: 28). Problémem je spíše ztráta průkazu pojištěnce. Z dotazovaných vlastní zdravotní průkaz 66,8 % osob (Váně – Kalvas, 2014: 28 – 29). I když by měla být garantována dostupnost lékařské péče všem, můžeme ve zdravotnictví nalézt řadu překážek, jak ze strany bezdomovců, tak lékařů a zdravotních pojišťoven.³⁵ Může to být již zmiňována ztráta zdravotního průkazu či nedostatek financí na

³⁴ *„Ty doklady u sebe většinou máš. Oni totiž většinou přijedou už zkontrolovaný.“* (pracovnice zdravotnického zařízení, 24.3.2015)

³⁵ *„Já si třeba myslím, že když jsou nemocný, tak je to hodně velkej problém. V nemocnicích si je vlastně nenechávají. Sociální lůžka tady podle mě taky moc nefungují. Většinou si je tam nechaj pár dnů a máme je my. My ale nejsme zdravotnickej personál, my se o ně nemáme jak postarat. Takže to je velkej problém.“* (sociální pracovnice nízkoprahového denního centra u sv. Františka, 19.3.2015)

ošetření. Problémem může být i agresivita³⁶ bezdomovců pod vlivem návykových látek a alkoholu vůči zdravotníkům a policistům.

„Tak vezmou je všude. Ale třeba si zdravotníci usnadňej práci, že když nadejchaj, tak je automaticky převezou na záchytku. Ne na tu psychiatrii.“ (pracovník zdravotnického zařízení, 24.3.2015)

„Taky jsou většinou nemocný. To je samá žloutenka a tyfus myslím, že tu byl. To po vás furt plivou nebo koušou. Snaží se prát. (...) No nikdy sem se nesetkal s tím, že by je nějaký zdravotníci třeba odmítli naložit do sanitky, jo. To je spíš, podle mě, pomluva od nich, od těch bezd'áků. To spíš my je nechcem do auta.“ (státní policista, 20.3.2015)

Závěrem, který vyplývá ze získaných poznatků, je konstatování, že bezdomovectví v Plzni je problém, který nelze vyřešit okamžitě a úplně. Autoři se domnívají, že počty osob, které můžeme považovat za zjevné bezdomovce, budou stoupat s ohledem na fakt, že strukturální (sociální a ekonomické) tlaky budou ohrožovat nejen nižší, ale také střední třídu.³⁷ Populistické kroky ve smyslu „vytlačení“ bezdomovců jsou nereálné a město by mělo vypracovat takovou koncepci, která by bezdomovectví řešila z pohledu „řešení“ a ne „vytěsnění“. Město by tak mělo hledat opodstatnění klesajících investic do oblasti sociální péče, hledat možné preventivní opatření ve smyslu terénní práce a navazujících programů, zaměřit se na kategorii bezdomovců seniorů,

³⁶ *„Ty zdravotníci nás můžou požádat o asistenci při převozu. Což se děje každý den. (...) Kluk se s náma normálně bavil, pak se mu blejsklo v očích a šel po nás. Museli sme ho pacifikovat. (...) Nebo víte, že má céčkovou žloutenku a plive na vás. (...) Taky sme se setkali s člověkem, co mu lezli červi z nohy. (...) A záchranka ho normálně odvezla. Neřeší se, že nemá pojištění. Tam je první to akutní ošetření a pak se to následně vymáhá.“* (státní policista, 24.3.2015)

³⁷ Střední třída je ohrožena z toho důvodu, že se na ni po roce 1989 ve svých programech nezaměřily ani pravicové ani levicové politické strany. *„Pro první by šlo o porušení občanského principu a pro druhou o porušení principu solidarity“* (Večerník, 2055: 869). *„Musí být taky silná střední třída. Pokud ne, tak se ty lidi budou dál propadat.“* (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

provést analýzu sociálně vyloučených lokalit pro omezení prostorové segregace a jiných rizikových faktorů, provést analýzu zdravotního stavu bezdomovců, vytvořit analýzu skrytého bezdomovectví, vytvořit programy zaměřené na resocializaci bezdomovců a navázat kontakty s jinými městy v České republice, které mají zkušenosti nebo se danou problematikou také zabývají (Váně – Kalvas, 2014: 35 – 36).

5.1.2.1 Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně na léta 2014 – 2016

Výsledkem výše zmíněných závěrů a doporučení vzešlých z *Fenoménu bezdomovectví* je *Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně na léta 2014 – 2016*. Cílem Akčního plánu je „*řešení aktuálních problémů bezdomovectví na území města Plzně*“ (OSS, 2014: 2). V úvodu se dozvíme, že se Akční plán nehodlá zabývat prevencí bezdomovectví, ale hodlá se zaměřit na eliminování průvodních negativních jevů a také na řešení situace lidí bez domova. Bezdomovectví je zde popsáno jako sociálně patologický jev, který se v českém prostředí objevuje poslední dvě desítky let a který je v očích odborné i laické veřejnosti považován za deviantní (OSS, 2014: 2). Kromě toho, že navrhovaná opatření vycházejí z analýzy *Fenomén bezdomovectví* a z jejich závěrů, reflektují, dle mého pohledu, i názory a navrhovaná řešení dotazovaných sociálních pracovníků.

„Návazný bydlení a určitě nějaký sociálně zdravotnický služby. Někde, kde by se mohli doléčit po propuštění z nemocnice. Azylový dům pro seniory. Těch je taky dost a ty už vlastně nemaj žádnou možnost, jak svůj příjem zvýšit. A na jiný bydlení nedosáhnou.“ (sociální pracovnice nízkoprahového denního centra u sv. Františka, 19.3.2015)

„Když přijde klientka handicapovaná, nebo jinak zdravotně znevýhodněná. (...) Nebo klientky mentálně postižené. Ne hodně, dejme tomu jednodušší. Tak jejich sžití s ostatníma klientkama je složitější. (...) Celkově bydlení pro určitý skupiny tu furt není.“ (sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

„No chtělo by to teda další job centrum, kde by měli možnost, aby jim udělali životopis, připravili je na pohovor, zprostředkovali to samotný zaměstnání. Další občanská poradna, kde teď objednávají po třech týdnech. No a taky nějaký brigády s možností ubytování.“ (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015)

Navrhovaná opatření jsou tedy následující: (1) poskytování terénního programu, (2) navýšení nízkoprahového denního centra, (3) vytvoření koordinační skupiny pro setkávání zainteresovaných stran, (4) zřízení pobytového zařízení pro věkovou skupinu 55+, (5) zlepšení služeb u sv. Františka, (6) navýšení kapacity azylového zařízení pro muže a noclehárny, (7) zajištění péče pro lidi bez domova v zimních měsících, (8) udržení stávající ordinace lékaře, (9) posílení ordinace o další specialisty, (10) zmapování zdravotního stavu bezdomovců, (11) zajištění doléčovacího programu, (12) nabídka brigád, (13) zřízení kuchyně s jídelnou a (14) úprava zákona 108/2006 Sb. (OSS, 2014: 6 – 11).

Kromě výše zmíněných opatření, jsou zde také zmíněny nežádoucí a negativní jevy spojované s bezdomovectvím, které nelze řešit jinak než *„represivními opatřeními“*, protože *„narušují občanské soužití, způsobují napětí ve společnosti a jsou důsledkem zjevného bezdomovectví“* (OSS, 2014: 8). Mezi tyto nežádoucí negativní jevy patří např. nadměrná konzumace alkoholu na veřejném prostranství, znečišťování veřejného prostranství odpadky či výkaly, obtěžování a ohrožování ostatních občanů žebrotou, nadávkami, zápachem (nebo zevnějškem obecně) či volně pobíhajícími psy, ohrožování vlastního zdraví nebo zdraví ostatních, neoprávněné vnikání do soukromých prostor nebo prostor městské infrastruktury, využití anonymity prostředí ve smyslu ukrytí před zákonem, různé krádeže a majetkové delikty a zabírání veřejných prostor (OSS, 2014: 8). Problém je, že některé z výše uvedených jevů *„narušujících občanské soužití“* nelze spojovat pouze s lidmi bez domova, ale jsou využívány k ospravedlňování represivních opatření využívaných právě proti nim. Příkladem může být ohrožení kvůli volně pobíhajícím psům nebo znečišťování veřejného prostranství psími výkaly – tyto „negativní jevy“ nejsou

omezeny pouze na bezdomovce, ale dopouští se jich i většinová společnost. Rozdíl pak může nastat v přístupu policisty k zástupci první (bezdomovecké) či druhé (většinové) části obyvatelstva. Obyčejné posezení na lavičce se tak může stát „zabíráním veřejných prostor“ a opilecké povyražení „obtěžováním zápachem a zevnějškem“.

„Problém je, že dělaj bordel. Ty občani volaj, že žebraj před obchodem, jsou někde opilý, obsaděj někde lavičku a tam dělaj ten bordel, běhaj jim tam psi, že jo. Taky se dost často setkáváme s tím, že něco ukradnou nebo to sežerou rovnou na prodejně. Ukradený věci se pak snažej někde prodat. (...) Taky volaj lidi, že v zimě se jim někdo vloupal do baráku. Chtěj přespat někde v teple, tak spí po chodbách, ve sklepě a tak. Dost lidí si stěžuje na smrad, ale co mi s tím asi tak můžem udělat, že jo.“ (státní policista, 20.3.2015)

„Tak určitě to žebrání, pohyb psů a pak je tam nějaký to agresivnější chování pod vlivem návykových látek.“ (městský policista, 24.3.2015)

Následují jednu z rad Fenoménu bezdomovectví a „nezpochybňují nezbytnost represivních kroků v legitimních případech, ale zdrojem koncepčního řešení musí být dlouhodobá strategie a součinnost všech aktérů“ (Váně – Kalvas, 2014: 36). Na druhou stranu je patrné, že město se opět nechystá dělat změny v rámci sociálního a následného bydlení. Nechystá se ani vytvářet koncepty podobné *housing first*, i když v rámci „nabízených služeb“ by měli figurovat „sociální byty“ (Váně – Kalvas, 2014: 36).³⁸

5.1.3 Latentní bezdomovectví

„Je to tu skrytý bezdomovectví na těch ubytovnách. (...) Bude problém, když se změní role státu, co se týče přídatku na bydlení. Na klasický byty nedosáhnou, protože chtěj pronajímatelé třeba 3 nájmy dopředu, což oni nedaj

³⁸ *„Podle mě, ten problém řešitelný je. Ale jen lokálně. Využitím právě těch policistů a různých legislativních možností. (...) Lepší by byla prevence, aby se bezdomovcem člověk vůbec nestal. (...) Pomocí bytové politiky to je ale neřešitelný. Lepší by byla privatizace, ty lidi se pak o to staraj, když je to jejich.“* (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

dohromady ani omylem. (...) Když taky stát odejde a nic jim nedá, nezaplatěj ani tu ubytovnu a skončí na ulici.“ (metodik prevence kriminality, 24.3.2015)

„Lidé jsou v ubytovnách, kde se ten sociální problém jen prohlubuje a to bydlení je nedůstojný. Tady máme potenciálně tu největší latenci bezdomovectví do budoucna. Což je možná větší problém než ta současná populace bezdomovců.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

Protože se jedním z doporučení *Fenoménu bezdomovectví* stalo provedení „analýzy sociálně rizikových lokalit, aby případné zavedení/rozšíření služeb – včetně terénní přímé pomoci – bylo funkční“ (Váně – Kalvas, 2014: 35), byla sestavena analýza *Latentní bezdomovectví*. Cílem práce byla analýza „finanční a životní situace jedinců spadajících do kategorie latentního bezdomovectví“ a stanovení „podílu osob – spadajících do kategorie latentního bezdomovectví – ohrožených přechodem mezi osoby z kategorie zjevného bezdomovectví“ (Váně – Kalvas, 2015: 6). Tato zpráva byla vytvořena z toho důvodu, že problematika exkluze širokých vrstev ve společnosti roste (Lupták a kol., 2014) a bude nejspíš dál, kvůli přijetí zákona o pomoci v hmotné nouzi 252/2014 Sb., který platí od 1.1.2015. Tato změna v sobě nese nižší možnost zneužití doplatku na bydlení³⁹, který bude nově poskytován na prostor, ne na osobu (Váně – Kalvas, 2015: 6).

„To je byznys s chudobou ty ubytovny. Bohatne na tom někdo jiný a stát dává ty prostředky v podstatě zbytečně.“ (terénní pracovnice při Člověku v tísni, 20.3)

„I co se týče té novely zákona, která se dotýká ubytoven (...) díky doplatku na bydlení. (...) Hodně toho využívaly ubytovny. Dávaly si vysoký

³⁹ *„Ten bytovej odbor nevyužívá ten nástroj zvláštního příjemce. Stát dává příspěvek na bydlení, a pokud si ten bytovej odbor vyžádá ten nástroj zvláštního příjemce, tak jdou ty peníze přímo jemu. Ten člověk je nedá na něco jiného a nevytváří si problém, že by neměl kde bydlet. Jinak si vytváří dluh na bydlení, město ho vystěhuje a končí na ubytovnách. Ubytovny kupodivu nemaj problém si toho zvláštního příjemce zařídit. Oni jsou schopný s tím člověkem ty úřady obejít.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)*

nájmy a stát to doplácet. Podmínky tomu přitom vůbec neodpovídaly. Je tedy potřeba, aby město schválilo hygienický plán, jestli ta ubytovna odpovídá hygienickým normám. Pokud ano, tak sem tam dá dál bydlet a platit doplatky. Pokud ne, tak ti lidé přijdou o doplatek na bydlení, což je velký problém, to povede k tomu vlastnímu bezdomovectví.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

Člověk, který zažádal o doplatek na bydlení, ho přitom získal bez ohledu na to, kolik osob s ním obývalo prostor. Docházelo tak ke koncentraci osob na malém prostoru, čehož využívaly ubytovny k vlastnímu finančnímu obohacení. S nově přijatou změnou, tak možná nastane situace, kdy se provoz takových zařízení nevyplatí a osoby v nich ubytované se ocitnou na ulici (Váně – Kalvas, 2015: 6).

„Problém je velmi vysoký počet na ubytovnách. (...) Tyhle lidi nemají šanci dostat se k tržnímu bydlení. Ať už je to problém kaucí, tak samozřejmě diskriminace“ (terénní pracovník při Člověku v tísní, 20.3.2015)

V ubytovnách v Plzni byl provedený sběr dat, kterého se zúčastnilo celkem 718 osob starších 18 let. Opět zde můžeme pozorovat větší zastoupení mužů, jako to bylo v případě *Fenoménu bezdomovectví*. V tomto případě je mužů 59,7 % a žen 40,3 %. Největší skupinu tvoří osoby mezi lety 30 až 54 (51,1 %), je následovaná skupinou do 29 let (31,6 %) a poslední skupinou jsou lidé starší 55 let (17,3 %) (Váně – Kalvas, 2015: 11). Jedna z hlavních příčin jejich nesnadné situace je nízké vzdělání. Osoby s tím nejnižším vzděláním tvoří 70 % dotazovaných, což je velice podobné číslo, jaké bylo zjištěno při dotazování bezdomovců zjevných (srov. Váně – Kalvas, 2014). Můžeme tak říci, že nízké vzdělání a kvalifikace je jednou z hlavních příčin nízkého postavení na sociálním a ekonomickém žebříčku (Váně – Kalvas, 2015: 11).

Největší skupinu osob, tvoří lidé, kteří pocházejí z ciziny (40,5 %) a nemají české občanství (39,7 %), kteří jsou následováni osobami pocházejícími z Plzně (37,1 %) (Váně – Kalvas, 2015: 12). Jako nejčastější důvod příchodu do Plzně uváděli cizinci hledání práce (Váně – Kalvas, 2015: 12).

„Těch, co sem přicestovali za prací je podle mě tak 30 %. (...) Měli práci třeba na rok, pak přišla ekonomická krize, oni o ni přišli a už tu zůstali.“
(městský policista, 24.3.2015)

„Ti lidi, cizinci, co je vykopnou ty agentury. Tak tu nemaj nic. Tak maj problém přenocovat. Zvlášť v zimě, když maj všude plno. A taky tam nechtěj, protože ti v krizi, nechtěj k bezdomovcům, protože jsou na dně. Musí si udržet motivaci a to tam úplně nejde. A taky třeba nemaj vůbec žádný peníze. (...) Měla by vzniknout nějaká ta krizová pobytová služba. (...) A ve výsledku najdou místo jenom na ubytovnách“ (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015)

Problémovou oblastí pak může být i doba „pobytu“ v tomto prostředí. Jak už bylo zmiňováno v případě bezdomovectví zjevného, může dlouhý časový úsek demotivovat k návratu do společnosti, způsobovat problémy s resocializací a ztrátu různých návyků a komunikačních dovedností. 20,7 % osob uvedlo, že v tomto prostředí žijí déle jak 5 let a dokonce 22,1 % respondentů nikdy nežilo v podmínkách stálého bydlení (Váně – Kalvas, 2015: 14). Jako hlavní problém uváděli dotazovaní problém s financováním tržního bydlení (pro 21,3 % dotazovaných je jednodušší financovat bydlení na ubytovně, než v bytech s klasickým nájmem). Je to tedy problém výše nájemného, dluhů na nájmemném a rodinné situace (např. rozvod). Lidé také zmiňovali ztrátu bydlení známého, u kterého přespávali (Váně – Kalvas, 2014: 17). Odchod lidí ke známým, na ubytovnu, nebo jinak nevyhovujícího prostředí je způsoben neexistencí nějaké formy sociálního či krizového ubytování: *„Když sem hledala informace pro moje klientky, tak sem zjistila, že pro ně toho tu moc není. (...) Mám tu klientky, který chodí přes rok do práce, rády by se osamostnily, nemaj na to dostatek financí a nic tu není. Městský byty nejsou dostupný. Klientka si třeba žádost podávala loni. Došlo jí, že je v nějakým pořádníku, ale od té doby se nikdo neozval. (...) Hlavní nedostatek, co já tu vidím, že není žádné následné bydlení, když chce klient odejít z azylového domu. Možná ty ubytovny, ale ty sou kolikrát horší než ten azylový dům. Ty si může dneska otevřít kde kdo. (...) Řada klientů, co za náma chodí, nám říká, že dlouhodobě bydlí u známých, u kamarádů. Takový skrytý bezdomovec.“*
(sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

Specifikem bydlení v takovémto prostředí jsou děti, které zde „přežívají“ často ve velice nevhodných podmínkách.⁴⁰ *Latentní bezdomovectví* se tomuto problému věnuje poměrně rozsáhle. Z provedeného šetření vyplynulo, že celkem 62,4 % osob má potomka, ale jen u 22,5 % z nich potomek bydlí. Přesto je počet dětí na ubytovnách vysoký – jejich počet je 287, z nich je 84,3% mladších 18 let (Váně – Kalvas, 2015: 17).

Vzhledem k přijetí novely zákona se předpokládá, že osoby, které jsou na ubytovnách a v jiných nevyhovujících prostorách, jsou informováni o své situaci a jsou připraveni ji nějakým způsobem řešit, nebo se o to alespoň pokusit (ať už svépomocí, či za asistence nějaké sociální služby). Z dotazovaných však mělo pojetí o připravované novele a jejím následném přijetí pouze 39,1 % obyvatel. Nehledě na to, svou situaci chtělo řešit a změnit vlastní bydlení 61,3 % dotazovaných. Ti, co svou situaci řešit nechtějí, tak dělají z nedostatku finančních prostředků (54,3 %) a situaci by řešili přestěhováním na jinou ubytovnu (Váně – Kalvas, 2015: 19 - 22). Problémem však zůstává celková finanční situace osob na ubytovnách.⁴¹

„Tam sou většinou u klientů azylového domu problémem finance. A to je ten důvod proč nemůžou odejít jinam než na ubytovny. Protože normální bydlení neufinancujou.“ (sociální pracovnice azylového domu sv. Františka, 19.3.2015)

Právě jejich finanční situace je jedním z rizikových faktorů. 35,8 % z dotazovaných musí v rámci svého rozpočtu pracovat s menším příjmem, než

⁴⁰ *„Na ubytovnách dorůstá a vyrůstá generace dětí, které neznají jiné bydlení. Jsou zvyklí na to prostředí. Ale zároveň nemají na to, aby se tam odsad' dostaly, kdyby chtěly. Je to takovej začarovanej kruh a východisko v sociálním bydlení tu není.“* (terénní pracovnice při Člověku v tísni, 20.3.2015)

⁴¹ Výše kauce se stává jednou z největších překážek pro získáním nájemního bydlení. Z výsledků dotazování bylo zjištěno, že 85,8 % osob nemá možnost kauci vůbec složit (Kalvas – Váně, 2015: 27) *„Na komerční bydlení nedosáhnou. Nemají na kauce“* (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

je minimální mzda (Kalvas – Váně, 2015: 23). Celých 76 % dotazovaných nemá možnost cokoliv našetřit pro případ nějakého neočekávaného problému, protože se svými příjmy nevystačí vůbec, nebo jim stačí pouze na pokrytí výdajů. Výsledkem může být fakt, že 85,2 % osob není schopných dostát svých dlužných závazků. Kromě nájemného dluží dotazovaní také PMDP⁴², kde nějakou částku dluží 36,8 % z dotazovaných a 38,4 % z nich ani netuší, jaká je vůbec výška dluhu. Takže netuší, jaké finanční problémy a závazky je čekají do budoucna (Váně – Kalvas, 2015: 24 - 26). Mezi dotazovanými jsou nejčastějším zdrojem příjmů sociální dávky (46 % osob) a zaměstnání na pracovní smlouvu (32,7 %). Pouze 12 % využívá brigád „načerno“ a práci bez smlouvy 2,8 % dotázaných (Váně – Kalvas, 2015: 27 – 28).⁴³

Pro dotazované osoby byly nejznámější služby od Člověka v tísní (52,9 %) a sociálních pracovníků (32 %), čtvrtina z dotazovaných neuměla uvést ani jednu službu či organizaci, jejíž služby by mohli využít a neoznačila ani jednu z 10 nabízených možností. Organizace pohybující se ve styku s dotazovanými řešily nejvíce problematiku dětí. Nejméně je řešená problematika dluhová, což je problematické z hlediska rizikového faktoru této problematiky (Kalvas – Váně, 2015: 29 – 30).

Analýza, stejně jako v případě Fenoménu bezdomovectví, reflektuje nemožnost řešení problému chudoby a sociální exkluze v krátkodobém horizontu. Lze konstatovat, že ubytovny jsou největším zdrojem latentního bezdomovectví v Plzni a Plzeň bude i nadále městem s vysokou koncentrací lidí na spodu sociálního žebříčku. Opět je zde uvedeno, že i počet latentních bezdomovců bude stoupat, tito lidé totiž nejsou schopni splácet své dluhy a vyřešit svou bytovou situaci. Navíc se zde můžeme dočíst, že „*ubytovny, coby*

⁴² „*No jízdy načerno. To je celkové hloupý. Když si PMDP na to vymáhání třeba najme nejdražšího právníka v Plzni. (...) Ty exekuce jsou pak likvidační moment.*“ (terénní pracovnice při Člověku v tísní, 20.3.2015)

⁴³ „*Problém je i práce načerno. Nechodí tam pravidelně. (...) To nejistý zaměstnaní, pak nese nejistý příjmy.*“ (terénní pracovník při Tady a teď, 26.3.2015)

hlavní místa kumulace jedinců postižených nejistými bytovými podmínkami, jsou dislokovány v určitých „shlucích“ a vytváří tak vyloučené lokality, kterým se ostatní populace vyhýbá, čímž je proces exkludace nadále posilován“ (Váně – Kalvas, 2015: 31).⁴⁴

Z těchto důvodů navrhuji autoři následující možnosti: (1) přijmout takovou strategii, která by preventivně pracovala s latentními bezdomovci (z výše uvedených poznatků je to dluhové poradenství a rekvalifikační kurzy a zároveň vytvoření střednědobé/dlouhodobé koncepce týkající se sociálně nejslabších), (2) vytvořit služby obsahující např. zprostředkování práce apod., (3) zvážit tzv. bydlení s podporou (podpora rodiny či osoby ze strany sociálního pracovníka), tzv. bydlení za odměnu nebo jednorázové oddlužení, (4) analyzovat sociálně vyloučené lokality pro vyšší účinnost výše uvedených možností, (5) vymáhat určité standardy po poskytovatelích ubytoven ze strany města (hlavně s ohledem na budoucí generaci dětí zde vyrůstajících a osvojujících si „nevhodné“ návyky), (6) provést analýzu spouštěčů a rizikových faktorů, (7) navázání spolupráce s jinými městy a (8) odstranění bariér mezi akademickou sférou a samotnou realizací (Váně – Kalvas, 2015: 31 – 32). Můžeme jen doufat, že stejně jako v případě *Fenoménu bezdomovectví*, dojde k vypracování nějaké strategické koncepce, která bude vycházet z rad a ponaučení vyplývajících z navržených řešení a obsažených rad.

5.2 Situace v Plzni

Při sčítání v roce 2014 bylo zjištěno 241 osob odpovídajících kategorií zjevného bezdomovectví (Váně – Kalvas, 2014: 18). Oproti sčítání

⁴⁴ „Nesmí se opakovat chyby, jako sestěhovávání lidí, kteří jsou sociálně ohrožený, do jednoho prostoru. Město najednou vymejší různé sociální programy, preventivní, bezpečnostní, ale ten problém si vytvořilo to minulý vedení samo, že je sestěhovalo na jedno místo.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015); „Celej Jižák, tam je vysoká koncentrace. (...) To si ale způsobilo samo město v 90. letech svojí bytovou politikou, kdy začali sestehovávat lidi s nízkou zaměstnatelností, s nízkou kvalifikací, s nízkým vzděláním a ty prostory nejsou vhodné. (...) Spousta jich maj třeba záchody na chodbách (...) stará okna, takže i vysoké poplatky za plyn.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3)

předchozímu, které bylo pro Magistrát města Plzně provedeno 15. dubna 2009, můžeme vysledovat nárůst počtu lidí bez domova. Před 6 lety bylo totiž v ulicích města Plzně a různých azylových domech a noclehárnách identifikováno 172 osob spadajících do kategorie zjevného bezdomovectví. Z tohoto počtu bylo 119 osob nalezeno „na ulici“, 53 v noclehárnách a azylových domech. Nízký počet lidí, kteří vyhledali přístřeší na noc, je dán obdobím, kdy byl tento výzkum proveden. Oproti výzkumu z předchozího roku se jednalo o jarní měsíc s vyššími teplotami; den, ve kterém výzkum proběhl, byl dokonce jedním z historicky nejteplejších dnů měsíce dubna (Toušek – Strohsová, 2010: 65 – 66). V potaz musíme brát i vysoký počet latentních bezdomovců, kteří se pohybují na ubytovnách a mohou představovat problém do budoucna (srov. Vašát – Kalvas, 2015). Dalším problémem pak mohou být skrytí bezdomovci, kteří přespávají u známých a příbuzných a také bezdomovci žijící na ulici, kteří nevyužívají žádné služby, a nepodařilo se je zachytit v rámci monitoringu terénních služeb. Můžeme tedy říci, že jejich počet, postupně narůstá a narůstat bude, už díky výše zmiňovanému ohrožení nižších i středních vrstev společnosti.

„Je jich asi 350, který žijou jen tak venku a nevyhledávají žádný služby. Asi no.“ (sociální pracovnice pro nízkoprahové denní centrum u sv. Františka, 19.3.2015)

„Postupně to narůstá. Ale číslo není tak markantní. Já osobně odhaduju, že těch aktivních bezdomovců, protože pak tam máme ty skrytý, což je asi hrozba do budoucna, tak těch aktivních, tak se po Plzni po katastru pohybuje tak 400, možná 450.“ (městský policista, 24.3.2015)

Při komparaci dat získaných při dubnovém sčítání v roce 2009 se sčítáním z února 2014 je patrné, že první tendence většího zastoupení mužů než žen je patrná již od roku 2009, kdy bylo dotazovaných 100 mužů oproti 72 ženám. Druhá tendence, ohrožení nejmladší skupiny zastoupených v kategorii do 30 let, se při sčítání v roce 2009 neprojevila do takové míry, jako při sčítání následujícím. Můžeme tak konstatovat, že skupina mladých zjevných bezdomovců je novým fenoménem, se kterým se bude město do budoucna

potýkat a bude nutné vytvořit nějaké vhodné preventivní a terénní programy pro tuto skupinu osob. Třetí tendence, poměrně vysoké zastoupení lidí starších 55 let je patrná z obou sčítání. Ve sčítání z roku 2009 tento fakt však není reflektován jako problém do budoucna. Dále zde nalezneme stejné problémy, jako je nízké dosažené vzdělání dotazovaných (78 % se základním či středním vzděláním bez maturity v roce 2009 a 70 % z roku 2014). Velice zajímavým a zneklidňujícím zjištěním je fakt, že v roce 2009 se lidé na ulici pohybovali nejčastěji od 1 do 5 let (41%). V roce 2014 již byla nejčastější délka pobytu na ulici více než 5 let, kterou uvedlo 32 % dotazovaných oproti 24 % z roku 2009. Tato data nám napovídají, že většina dotazovaných se ze své nepříznivé situace nedostala a zůstává i nadále na ulici, přičemž počet těchto lidí narůstá. Tento fakt nám poukazuje na nefunkčnost mechanismů a stávajících strategií realizovaných vůči bezdomovcům, které mají za úkol tyto osoby z ulice dostat. Jako rizikové faktory se uvádějí chudoba, nezaměstnanost, rodinné problémy a také odchod z vězení, psychiatrické léčebny apod. (srov. Toušek – Strohsová, 2010; Váně – Kalvas, 2014).

Výše popsaná situace společně s problémy a doprovodnými negativními jevy reflektovanými v dokumentech OSS (jak při představování otázky bezdomovců, tak v rámci navrhovaných řešení) jsou hlavními ukazateli při vnímání skupiny nejchudších. Toto vnímání vytváří poměrně negativní obraz bezdomovectví ve všech jeho podobách, jako něčeho „nepřizpůsobivého“, „deviantního“, „nechtěného“, „ohrožujícího“, „budícího veřejné pohoršení“ apod. Negativní vnímání lze pak populisticky a politicky využít (jak tomu bylo v Plzni při komunálních volbách 2014) k vytváření represivních postupů, využívání vyhlášek a jiných legislativních opatření na lokální úrovni, podporování monitoringu skrze kamerový systém a většího počtu strážníků, ve jménu purifikace, revitalizace, estetizace a kultivace veřejného prostoru (Hejnal, 2013a). V důsledku revitalizace veřejného prostoru mnohých měst pro zlepšení kvality urbánního prostředí se „omezuje“ právo lidí bez domova setrvávat v určitém prostoru a jejich každodenní praxi.

„Je tady snaha radnice, aby ty bezdomovci nebyli vidět. Všichni, co sme z Plzně, víme, že se scházejí právě v centru a není hezký, když vidíme krásnej Bartoloměj a čtyry přiopilý bezdomovce. Jde o to, že chtěj asi reprezentovat. A ty lidi se nám tam nehodí. Chápu snahu je dostat pryč, aby nebyli vidět, ale otázka je, jestli to má smysl.“ (sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

Město chce tedy reprezentovat a vytvářet nějaký obraz např. pro turistické účely. Problém nastává v případě, když jsou bezdomovci napadáni, stigmatizováni či podrobováni represivním postupům jen kvůli „narušování normality“, jen kvůli svému působení, svou přítomností, ve veřejném prostoru.

„To takhle seděla známá na rohu ulice a nějaká holka si ji začala fotit a natáčet a zašla do obchodu. Tak jdu za ní, proč jí teda natáčí a ona, že s tím chce jít na magistrát, že tam furt seděj a smrděj a dělaj bordel. (...) Tak sem se snažila zjistit, co vlastně chce a ona říká, že chce, aby zmizeli někam pryč za město (...) aby byli z centra jinde. No akorát si neuvědomuje, že ten problém nevyřeší, pouze přesune.“ (terénní pracovnice Tady a teď, 26.3.2015)

„Ty policajti se s nima často baví. Tomu člověku to pak začne vadit, protože třeba nemá prostor získat nějaký finanční prostředky od kolemjdoucích. To je určitá strategie, kterou taky navrhli. To ale ve finále je šikana z jinýho pohledu.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

V rámci veřejného prostoru můžeme rozlišit prostory požitku (parks, obchodní centra, turistické cíle, apod.), prostory nechtěné (nevyužité či reziduální) a prostory funkční (různé zastávky, nádraží, podchody, apod.) (Wright, 1997). Vzhledem k ubývání nechtěných prostor, využívaných a obývaných bezdomovci, v důsledku revitalizace a příklonu k estetizaci, můžeme sledovat přesun bezdomovců hlavně do oblasti prostor požitku, kde jsou více viditelní a může tak docházet ke stížnostem ze strany většinové společnosti (Snow – Anderson, 1993: 104). I když jejich chování není přímo v rozporu se zákonem nebo městskou vyhláškou, do urbánního prostředí se zástupci nejnižších tříd zkrátka nehodí a jejich přítomnost je nežádoucí. Je to dáno výše zmiňovanými negativními konotacemi, společenskými stereotypy a reprezentací

těchto osob díky jejich špatným vlastnostem. Ve výsledku jsou stigmatizováni, marginalizováni, vyloučení a kriminalizováni.

I v Plzni díky estetizaci ztrácejí bezdomovci svá útočiště a jsou nuceni k přesunu do míst požitku. V plzeňském případě je to náměstí, resp. centrum města, které láká obecně spoustu lidí a je důležitým turistickým místem. Vysoká koncentrace lidí bez domova právě v tomto prostoru, vedla k přijmutí kroků k minimalizaci výskytu „nepřízpůsobivých“ osob.

„Vždycky byli na náměstí a nikdy je nevyháněli. Teďko ta snaha tady je.“
(sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

„No je to problém v MHD, kde teda zapáchají. No a v centru, kde jsou dost vidět.“ (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

„Ten sadovej okruh a potom vlastně kolem strouhy. Tam si myslím, že ta koncentrace lidí je větší. (...) Z toho vizuálního pohledu. Kolem toho Tesca jsou taky vidět. (...) Primárně je to sociální problém. Represe nic neřeší. Když městská policie oznamuje, a politici a primátor a jiný, že vyženou bezdomovce z centra, tak je to prostě pitomost. (...) Ty lidi se přesunou zase jina. V rámci města. Neztratí se, nepropadne se do země. Politicky se zase o něm bude debatovat jinde.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

V případě, že se nějakým způsobem podaří vytěsnit bezdomovce z centra, nastává, nebo spíše zůstává, problém, že tito lidé v prostoru zůstávají a pouze se přesouvají na jiná, např. méně viditelná, místa.

„Dřív jich bylo hodně v centru, na náměstí. Ale oni sou z toho centra teďka vytlačovaní spíš na ty okrajový části. Doubravka je docela exponovaná, Zadní Skvrňany, tam jich je taky docela hodně, kolem Domažlický, tam je toho hodně no, Lochotín taky. U řeky, v létě.“ (sociální pracovnice nízkoprahového denního centra u sv. Františka, 19.3.2015)

„Problém se přesune no. Ten problém se ale jakoby nekoná tady v centru města, ale v jiný části, kde to není tak viditelný. Je to jenom odsunutí

problému jinam. Ale v současné době se ten problém asi jinak vyřešit nedá.“
(městský policista, 24.3.2015)

Kromě centra a následného přesunu do periferií, se jako problematický faktor, jeví MHD. Kromě již zmiňovaných dluhů u PMDP, je to jejich přítomnost ve vozidlech MHD. Z informací, které jsem získala během emailové komunikace s marketingovým specialistou PMDP, vychází, že občanům cestujícím prostředky MHD, spíše vadí ostatní cestující, než samotná funkčnost MHD. Za roky 2013 a 2014 evidují celkem 23 stížností, které se týkaly především zápachu, špíny a chování podnapilých a zfetovaných občanů a jejich vykazování z vozů. Z průzkumu, který si PMDP nechalo zpracovat, bylo zjištěno, že cestujícím nejvíce vadí špatná kvalita ovzduší způsobená jinými občany (39 %) a chování spolucestujících (28 %). Uvádí také fakt, že spousta „nepřízpůsobivých“ užívá MHD i přes absenci platného jízdního dokladu. Dle tohoto zaměstnance PMDP a jemu dostupných údajů je palčivý výskyt „zapáchajících a problémových“ cestujících. Tento problém se snaží řešit ve spolupráci s městskou policií, jejich kapacity však nejsou dostačující, „aby se problémy s bezdomovci mohly řešit více“.⁴⁵

„Vystoupil jsem z trolejbusu o stanici dřív, když tam jel takovej nešťastník a smrděl. To mě otravuje.“ (člen bezpečnostní komise MO3, 18.3.2015)

„Představ si, nemejou se, jsou často pokálený a pak si sednou na sedačku v tramvaji. Pak tam přijde nějaká maminka s dítětem a posadí ho tam. To dítě si šmátrá a pak strčí ruce do pusy. To taky není dobrý, že jo.“ (státní policista, 20.3.2015)

Můžeme tak vysledovat, že se vůči bezdomovcům ve veřejném prostoru uplatňují jak bezpečnostní tak estetické argumenty, které spolu vzájemně souvisí. Estetizace veřejného prostoru a s tím spojené odsouvání „zapáchajících“ či „vzhledem pohoršujících“ osob z centra města a prostředků hromadné dopravy do periferních oblastí se stává jedním z hlavních argumentů

⁴⁵ Emailová komunikace, Vávro René, 30.3.2015

politických představitelů pro zvýšené kontroly městských či státních policistů a rozšiřování kamerového systému. Estetická argumentace může být částečně podložena a způsobena ohlasy „běžných“ občanů Plzně, kteří se s bezdomovci dostávají do styku. Je však otázkou, zda se bezdomovectví jeví opravdu jako velký problém pro občany Plzně, nebo je toto téma pouze přeceňované z politického pohledu.⁴⁶

5.3 Sociální oblast

„Jo určitě to tady podchycený je. Je to dobře udělaný. Třeba z pohledu bezdomovce, na vesnici nemá téměř žádný příležitosti. Je to všeobecně známý, že je větší města přitahujou. I pro ně je to tady atraktivnější. Ať už z pohledu využití služeb, nebo i maj celej den co dělat, než někde na vesnici.“ (sociální pracovnice pro azylový dům sv. Františka, 19.3.2015)

„Myslím si, že kdyby ty sociální služby ještě přibývaly, tak se sem možná stahuje ještě více bezdomovců. (...) Ví, kam se maj jít najíst. Oblíknou vás taky. Peníze dostanete.“ (městský policista, 24.3.2015)

„Taky je to tím, že tu jsou ty sociální služby. A vždycky to větší město bude přitahovat lidi, který maj sociální problémy, je tu větší škála možností, je tu víc lidí.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

V rámci sociální oblasti můžeme vyzorovat působení dvou skupin aktérů, které vzájemně spolupracují a svojí činností na sebe svým způsobem navazují, ale zároveň se odlišují vlastním přístupem ke klientele z řad lidí bez domova. První skupinou aktérů jsou úředníci z Odboru sociálních služeb města Plzně, kteří si udržují určitý odstup a nadhled; druhou skupinou jsou pak různí

⁴⁶ *„V tomhle smyslu je to přeceňovaný téma. Že ho politika vyndává, protože má pocit, že to lidí trápí a vadí jim to. (...) Politika dělá to, že reaguje někdy na pocity spíš, než na reálné problémy (...) Řeší se to nejbolestivější, nejpalcivější. Je to částečně populismus. (...) A částečně pocit z bezradnosti z toho tématu. Možná máme pocit, že nám to lidi indoktrinují a třeba je to obráceně.“* (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

sociální pracovníci neziskových organizací a charit, kteří si naopak vytváří přístup osobnější pro budoucí spolupráci a motivaci klienta.⁴⁷

„Ta komunikace úřední je, no, když je doprovázíme my, tak se chovají jinak, většinou je to jednodušší, najít tu cestu. Takhle jim to neřeknou a nechají je plavat v administrativě. (...) Ti lidé na překážkách jsou normálně nepříjemní, dávají polovičaté informace.“ (terénní pracovníce při Tady a teď, 26.3.2015)

„No s některými úředníky, jak to říct, je ta komunikace poněkud složitější. Třeba vím o konfliktu, který měl klient na odboru ohledně práv dětí. (...) Taký jde o to, jak to vnímá ten klient. On to taky může vnímat jako křivdy.“ (sociální pracovníce Diakonie Západ, 19.3.2015)

Úřední jednání vůči lidem bez domova či sociálně vyloučeným se tedy od jednání neziskových organizací poměrně odlišuje. Je to dáno již povahou jejich práce, kdy lidé za přepážkou preferují právě úřední jednání a administrativní prostředí, které je pro lidi bez domova nepřehledné a v řadě případů i nesrozumitelné.⁴⁸ V tomto případě mohou tito lidé vyhledat sociálního pracovníka jakékoliv neziskové či charitativní organizace, která poskytuje služby

⁴⁷ *„Spíš budou naslouchat neziskovkám, než úředníkům. To je o tom přístupu. My ho máme zkrátka jinej.“* (terénní pracovník při Člověku v tísni, 20.3.2015)

⁴⁸ Přístup, se kterým se dostanou do styku lidé bez domova v rámci úředního jednání, je tedy svým způsobem a do jisté míry demotivující. Bohužel jsem si z jednání OSS odnesla ten stejný pocit. Při vyjednávání schůzek k polostrukturovaným rozhovorům jsem u neziskového sektoru nenarazila na žádný problém či překážku (kromě zdravotních potíží). Jednání s OSS se v tak vlídném duchu neodehrávalo. Po několika telefonátech a emailové korespondenci se mi osobní schůzku domluvit nepodařilo. Po přepojení k vedoucí odboru, paní Mgr. Hynkové MBA, mi z jejich úst bylo řečeno, že se na toto téma nehodlá bavit ani vteřinu a byla jsem přepojena k projektové manažerce sekce „Rodiny s dětmi“ a „Sociálně vyloučení“, paní Bc. Hovorkové. Tato paní pak byla poněkud přívětivější, ale po mém představení a předložení prosby o rozhovor, mi řekla, že problematice bezdomovectví tolik nerozumí a moji žádost přepošle další své kolegyni, Mgr. Vodičkové MBA. Tato paní je však v této době na rodičovské dovolené a naše komunikace probíhala v internetové podobě. Po nějaké době mi zaslala odpovědi na otázky, které jsem měla připravené k polostrukturovanému rozhovoru. Tyto odpovědi však byly velice stručné a nic neříkající.

sociálního poradenství a prevence v Plzni. Sociální pracovník navazuje s potencionálním klientem bližší vztah z pohledu informovanosti o klientově komplexní životní situaci a následně vytváří individuální plán, jehož postupným naplňováním je motivován i sám klient.

„Tu vlastní situaci reflektují jako neřešitelnou, jak sou rezignovaný. Musí se motivovat. (...) No už jen tím, že se s nima někdo baví normálně. Sedím s nima doma a dám si to hnusný kafe. Zajímám se komplexně o jejich situaci. Zeptám se, jak se maj, jak se maj jejich děti a tak.“ (terénní pracovník při Člověku v Tísni, 20.3.2015)

Právě motivace klienta je jedna z nejdůležitějších součástí a náplní práce sociálního pracovníka. Jak vyznělo z většiny rozhovorů, motivování klienta musí probíhat, už jen z toho důvodu, že jeho životní situace je ve většině případu opravdu krizová a složitě řešitelná. Klient může být odříznutý od většinové společnosti po delší časový úsek a míra jeho rezignace na možné vyřešení situace je vysoká.⁴⁹ Pro vyřešení celé řady doprovodných problémů, se kterými se klient potýká, je tedy nutná jeho snaha a aktivní participace.

„Jim jde pomoci. Oni, když ty možnosti mají. Ale musí chtít oni, nemůžete nikoho nutit, jo. Tlačit do pomoci, když ji nechce, že jo.“ (sociální pracovníce pro azylový dům Sv. Františka, 19.3.2015)

5.3.1 Odbor sociálních služeb

Hlavní agendou OSS je *„optimální rozvoj sociálních služeb na území města Plzně a vytvoření funkční sítě služeb pro rodinu, seniory, zdravotně*

⁴⁹ *„Snaha něco změnit tady je. Jde to pomalu. Záleží, co to je za klienta. Někdo se z toho snaží dostat. Pak je tu klient, který ale nikdy nepracoval a vy ho v podstatě nutíte do těch návyků a do té práce. Je snaha něco změnit, ale málokdy se to povede jo. (...) Člověk sám musí chtít, sám se rozhodnout. My mu ukážeme cestu, jak toho nejlíp dosáhnout.“* (sociální pracovníce azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

*postíženě, sociálně vyloučené, cizince a další.*⁵⁰ OSS se dále zabývá samotnou tvorbou a koordinací různých koncepcí sociálních služeb, které zpracovává do střednědobého plánu a dalších koncepcí, které jsou již popsány v jedné z předchozích kapitol. Na území města také probíhá monitoring možných a potencionálních zdrojů (pro úspěšnou realizaci projektových záměrů) a analýzy různých oblastí sociálních služeb. Všechny realizované záměry jsou zároveň zajišťované v souladu s národními prioritami a plány. V rámci střednědobé koncepce OSS (spolu)financuje neziskové a charitativní organizace a následně sleduje, kontroluje a vyhodnocuje efektivitu služeb organizací dotované městem.

„Město moc nezasahuje přímo. (...) Město si vlastně služby nakupuje od neziskového sektoru. Otázka je, jestli adekvátně finančně.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

„Když potřebujou tak říkaj, že neziskovky sou prodloužená ruka úřadu. To ale nejsme.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

Neziskový a charitativní sektor působící v sociální oblasti se stejně jako OSS musí při realizaci svých projektových záměrů držet národních koncepcí a zároveň těch implementovaných na území města Plzně.⁵¹ Problém nastává v případě, když se neziskový sektor pokouší promlouvat do uskutečňování samotných koncepcí či navrhopvat alternativní řešení a přístupy.

„Chybí ten aktivní dialog s městem. Když sme vytvořili nějakou platformu (...) tak město se do žádné diskuze zapojit nechtělo. Odmítá spolupráci. (...) Berou si to osobně asi, že napadáme jejich práci. Takže žádný alternativy vlastně nepřipadaj v úvahu.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

⁵⁰ Dostupné na: <https://www.plzen.eu/obcan/urad/magistrat-mesta-plzne/urad-sluzeb-obyvateľstvu/odbor-socialnich-sluzeb/>, 5.12.2014

⁵¹ *„No my zohľadňujem komunitný plán. Pôjde nám vlastne výstup a napasujem na to vlastný plán, ktorý plánujeme na rok. (...) Taky se nám prolínají různé projekty.“* (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015)

„Vidím tu zhoršování ve smyslu neřešení. Třeba ze strany paní Hynkové. (...) Jsou tu vzájemný antipatie s městem. Existují třeba dlouhodobý spory například s bytovým odborem.“ (terénní pracovnice při Člověku v tísni, 20.3.2015)

I když prý OSS využívá kromě „Akčního plánu a národních koncepcí“ i „dobrou praxi z jiných měst“⁵², dle aktéru působících v neziskovém sektoru nebyli úředníci OSS otevření a přístupní k inovativním a alternativním návrhům.⁵³ Tato dosavadní praxe by se měla změnit díky změně přístupu k bezdomovectví po provedení již zmiňovaných výzkumných zpráv sociologickou katedrou, kdy OSS reflektuje závěry a doporučení z těchto zpráv v Akčním plánu. Jak úspěšná bude realizace a jak budou úředníci přístupní novým koncepcím, však bude otázkou pro budoucí výzkum.

5.3.2 Neziskové a charitativní organizace

„Lidi s nima v podstatě nemaj žádnou vlastní zkušenost. Jsou to jenom mýty, který se dál předávají. (...) Lidi i divně koukaj, když jdu s klientem po ulici.“ (terénní pracovník při Tady a teď, 26.3.2015)

Už z výše uvedeného výroku je patrné, že práce sociálních pracovníků je do jisté míry specifická a psychologicky poměrně náročná. Mnoho z nich se dostává do toho nejužšího kontaktu v rámci terénní sociální práce a docházení za klientem, jiní sdílejí osudy svých klientů skrze ambulantní, preventivní a poradenskou péči.

⁵² Emailová komunikace. Vodičková Karolína, 25.3.2015

⁵³ „Nedochází moc k dialogu [mezi neziskovým sektorem a magistrátem]. Oni si myslí, že je kárujem a my přitom chcem jenom přinést inovativní věci, který jsou třeba osvědčený. Třeba to housing first. Třeba jsme teď byli na svazu obcí kvůli zákonu o bytové politice, který má být přijatej. Předložili tam strategickéj plán do roku 2020 a od roku 2015 tam je, že odstartujou pilotní programy podobný housing first, o kterých se mělo zjistit v roce 2017, jestli fungujou. A my se ptali paní a ona říkala, že se nic takového nerealizuje a ani nebude, že v Čechách s tím nikdo nemá zkušenost a že není žádněj plán a program. (...) Možná by stálo za to ho právě udělat, někdo to musí tady odstartovat.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

V Plzni se lidé bez domova, lidé sociálně vyloučení či potencionální bezdomovci mohou obrátit hned na několik zprostředkovatelů sociálních služeb. V mé práci se zaměřím na Městskou charitu Plzeň, Diecézní charitu Plzeň, Diakonii Západ, Naději, Člověka v tísní a Tady a teď. Jejich konkrétní služby, o které se zajímám a instituce, které jsem navštívila v rámci polostrukturovaných rozhovorů, jsem vybírala dle oficiálních stránek sociálních služeb⁵⁴ v kombinaci s *Katalogem sociálních služeb*, podle hlavičky „Služby pro osoby sociálně vyloučené a cizince“. Konkrétní služby a instituce jsem selektovala dle zaměření své diplomové práce. Informace jsem čerpala hlavně z výše uvedených pramenů a doplnila jsem je o informace z oficiálních stránek konkrétních organizací a z proběhnutých rozhovorů.

5.3.2.1 Městská charita Plzeň

Městská charita Plzeň poskytuje v rámci sociální prevence zaměřené na skupinu sledovanou v diplomové práci celkem čtyři služby – terénní program, azylový dům, nízkoprahové denní centrum a noclehárny. Jejich práce je tedy velice různorodá a setkávají se při ní s různými osudy lidí.

„Klientela je různorodá. Máme tady, jak dlouholetý klienty, tak nově příchozí. Někdo je u nás krátce, někdo několik let. (...) Je to ztráta zaměstnání (...) většina je závislá na alkoholu nebo na drogách (..) a většina má taky nějakou duševní poruchu“ (sociální pracovnice pro azylový dům, 19.3.2015)

Terénní program má za úkol monitorovat výskyt a pohyb osob bez domova, sledovat jejich zdravotní stav, poskytovat sociální a materiální služby apod. Cíle terénního programu vycházejí z povahy sociální prevence a mají zmírňovat nepříznivé dopady života na ulici, mají zprostředkovat kontakty na jiné (ambulantní či pobytové) služby a poskytovat potřebné sociální poradenství. Tyto cíle mají vést, nebo napomoci, k překonání překážek

⁵⁴ Dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/oblasti-sluzeb/socialne-vyloucení-a-cizinci/>, 31.3. 2015

bránících k (re)integraci do společnosti.⁵⁵ Jak už vyplývá z náplně práce, která se skládá hlavně z monitoringu a depistáže, jsou potencionální klienti kontaktováni primárně v přirozeném prostředí.

„Máme dvojice, který chodí do terénu. Máme zmapovanou Plzeň a každá ta dvojice má své lokality.“ (sociální pracovníce pro azylový dům sv. Františka, 19.3.2015)

Další tři služby jsou již poskytované v komplexu sv. Františka, který se nachází ve Wenzigově ulici. Tyto služby jsou určené pro osoby starší 18-ti let a občany ČR nebo EU. Tato osoba musí být svéprávná, nevyžadující ústavní péči, plně mobilní, zdravá (bez infekčních nemocí nebo parazitů) a zároveň nesmí být pod vlivem jakýkoliv omamných látek či alkoholu. Vzhledem k úředním postupům musí být ochotná sdělit informace o své osobě a disponovat platnými doklady totožnosti. Pokud jimi v tom čase nedisponuje, musí být ochotna spolupracovat na jejich vyřízení⁵⁶.

Náplní sociálních pracovníků v azylovém domě je budování takových návyků klienta, aby byl při odchodu z této služby schopný udržet si vlastní bydlení a začlenit se tak do společenského prostředí. Jeho hlavním posláním je poskytovat celodenní ubytování společně se sociálním poradenstvím.⁵⁷

„To je nadstavba denního centra. (...) V době, kdy přijdou do azylového domu, tak maj tak nějak vyřízeno, co s nimi dělaj kolegyně a kolega. Maj v pořádku doklady, měli by mít vyřízenej nějaký legální příjem. Pracujem na tom, aby se ta jejich situace stabilizovala. Opravdu je to člověk od člověka. Jsou

⁵⁵ Dostupné na: <http://www.mchp.cz/vyhledavani-v-adresari/?s=dsf-terenni-program#directory-detail>, 31.12.2014

⁵⁶ Dostupné na: <http://www.mchp.cz/vyhledavani-v-adresari/?s=dsf-nocleharny#directory-detail>, <http://www.mchp.cz/vyhledavani-v-adresari/?s=dsf-azylovym-dum#directory-detail>, <http://www.mchp.cz/vyhledavani-v-adresari/?s=dsf-nizkoprahove-denni-centrum>, 31.12.2014

⁵⁷ Dostupné na: <http://www.mchp.cz/vyhledavani-v-adresari/?s=dsf-azylovym-dum#directory-detail>, 30.12.2014

to dluhy, je to bydlení. Nebo třeba udržení zaměstnání. Spolupráce s lékařem, protože častokrát potřebuju psychiatra.“ (sociální pracovnice azylového domu sv. Františka, 19.3.2015)

Další službou poskytovanou Městskou charitou je nízkoprahové denní centrum, jehož posláním je poskytnout lidem bez domova prostor pro odpočinek, přípravu stravy a hygienické zázemí. Tato služba nabízí kromě klasických ambulantních služeb i odborné sociální poradenství, tedy vytváření individuálních plánů⁵⁸ spolu s klienty.

„Poskytuju jim sociální poradenství. Zajišťování dalšího ubytování. Registraci na úřadu práce, vyřizování dokladů, dávek a podobně. Dluhová problematika taky.“ (sociální pracovnice pro nízkoprahové denní centrum, 19.3.2015)

Poslední nabízenou službou jsou noclehárny.⁵⁹ Tato služba je klienty využívána hlavně v zimních měsících a při nepříznivém počasí a má tedy zabránit možným zdravotním potížím způsobeným nocováním na ulici. Je zde také prostor k osvojení určitých (např. hygienických) návyků a zapojení do kolektivu. Osoby využívající tyto služby pak mohou využít další služby, o které mají zájem, např. celodenní ubytování.⁶⁰

⁵⁸ *„Je to klient od klienta. Nejde paušálně říct, že když si uděláme individuální plán a splní ho/nesplní ho. On se skládá z mnoha kroků, a když udělá třeba dva krůčky, je to úspěch jo. Někdy naopak postupovat nikam nechce. Chce toho tady využít, chce si tady odpočinout. (...) A my mu ho vlastně ani tak netvoříme. To si musí říct oni sami. My ho tvoříme ve spolupráci s klientem. My máme nějaký představy svoje, proč nás navštívil, proč chce ty služby využívat, co on od nás očekává. Podle toho se staví. Ale hlavním držitelem toho problému je klient.“* (sociální pracovnice pro azylový dům, 19.3.2015)

⁵⁹ Dostupné na: <http://www.mchp.cz/vyhledavani-v-adresari/?s=dsf-nocleharny#directory-detail>, 30.12.2014

⁶⁰ Kromě výše uvedených služeb sociální prevence mohou lidé bez domova využít možnosti návštěvy lékaře a převzetí potravinového balíčku, který je vydáván dvakrát do týdne, vždy v úterý a pátek v určený čas. Tento balíček obsahuje základní potraviny (mouku, těstoviny, paštiku, chleba apod.), na které má klient nárok jednou do týdne. Setkala jsem se s kritikou

5.3.2.2 Diecézní charita Plzeň

Zaměstnanost a finanční nezávislost je jeden ze základních předpokladů minimalizace sociálního vyloučení jednotlivců. Proto se touto problematikou zabývá i Diecézní Charita Plzeň a její Středisko sociální rehabilitace.⁶¹ Posláním jejich programu je uplatnění na trhu práce pro osoby sociálně vyloučené a zároveň minimalizace rizika sociálního vyloučení prostřednictvím přímého zaměstnávání (zaměstnání v sociálním šatníku, výroba čistících hadrů a úklid zastávek PMDP). Klienti mohou využít různá praktická školení týkající se finanční a právní gramotnosti, práce s počítačem apod.⁶² V případě úspěšného absolvování programu ve Středisku sociální rehabilitace a vidiny převzetí odpovědnosti za vlastní život, může klient pracující ve Středisku využít přechodné bydlení v Domě sv. Vincence v Plzni – Koterově. Toto ubytování je určeno pouze jako dočasné a má umožnit klientovi najít stálou a lépe placenou práci a díky ní i samostatné bydlení⁶³.

„Je tu taková nadstavba (...) Domov Sv. Vincence v Koterově. Tam někteří naši klienti odchází. Je to na domluvě. Není to přímo návazná služba na azylový dům, jo.“ (sociální pracovnice u sv. Františka, 19.3.2015)

Velice přínosnou je pak služba job centra, které pomáhá dlouhodobě nezaměstnaným lidem s hledáním práce a návratem do společnosti. Tato služba je určená pro osoby bez domova, dlouhodobě nezaměstnané a také lidem vyžadujícím speciální pomoc (nepřízpůsobiví, po ukončení trestu, ze znevýhodněného prostředí apod.). Cílem této služby je zprostředkovat klientovi

tohoto balíčkového systému: *„To je hezký, že dostanou těstoviny a rejži. Ale, kde si to maj jako uvařit?“* (terénní pracovnice Tady a teď, 26.3.2015)

⁶¹ Tato služba se specializuje přímo na osoby, které jsou v důsledku nezaměstnanosti ohroženi sociálním vyloučením nebo již sociálně vyloučení jsou.

⁶² Dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/oblasti-sluzeb/socialne-vyloucení-a-cizinci/poskytovatele-4/stredisko-socialni-rehabilitace-diecezni-charita-plzen.aspx>, 31.12.2014

⁶³ Dostupné na: <http://www.dchp.cz/stredisko-socialni-rehabilitace-plzen/dum-sv-vincence/>, 31.3. 2015

zaměstnání, proto společně s klientem vytváří během setkání životopis, připravují se na pohovory a podílejí se na vyhledávání nejrůznějších nabídek.⁶⁴ Situace na trhu práce a dlouhodobá nezaměstnanost jsou velice důležitým determinanem při opětovném návratu do společnosti. V rámci rozhovorů vplynuly další návrhy řešení této skutečnosti:⁶⁵

„Doporučoval bych vznik nějaké veřejné služby. Něco na způsob sociální práce. To by ve finále pomohlo k začlenění do kolektivu, což je pro ně často problém a taky by je to naučilo ty návyky, co ztratily. Pracovní návyky, hygienické a tak.“ (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

5.3.2.3 Diakonie Západ

Diakonie Západ není službou, která se primárně zaměřuje na lidi bez domova, ale jak říká pracovnice krizového centra: *„Ty lidi, ti klienti, maj leckdy problém zapadnout do škatulek sociální pomoci.“* (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015)

Dva programy se přeci jenom této problematice týkají. První programem je *Terén pro ohrožené osoby*. Který se svou náplní nikterak neliší od jiných terénních programů, možná jen tím, že do své cílové skupiny zařazuje i osoby

⁶⁴ Dostupné na: <http://www.dchp.cz/job-centrum/>, 31.3.2015 *„Jinak tady vlastně od ledna tady vzniklo tohleto pracovní poradenství, který teda pár našich klientů taky využilo. Vlastně pomáhaj aktivně hledat zaměstnání.“* (sociální pracovnice pro nízkoprahové denní centrum u sv. Františka, 19.3.2015)

⁶⁵ Předmětem hned několika rozhovorů se stala i „problém“ různých agentur zprostředkujících práci. Obecně jsou tyto agentury vnímány velice negativně. Svým klientům nenabízejí stálé zaměstnání a tak je uvádí do nepříznivé situace, kdy si nejsou nikdy jisti výší finanční odměny za odvedenou práci a ani prací samotnou. *„No oni kolikrát neví, jestli ta schůzka jako bude. Ty agentury sou schopný zavolat, ať přijdou druhej den do práce, nebo že nemaj chodit už vůbec.“* (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015) *„Zlo jsou ty pracovní agentury. Nejsou si jistý, jestli zejtra budou mít práci. Není stálá pracovní doba, takže jsou nejistí.“* (terénní pracovnice při Člověku v tísni, 20.3.2015)

ohrožené obchodováním s lidmi a pracovně vykořisťované⁶⁶. Druhým programem je ambulantní krizové centrum *Plus pro lidi v krizové situaci*.

„K nám se teda dostávají hlavně osoby v krizi. Je tu jenom jedno krizové centrum, takže je to fakt pestrý. Chodí k nám, jak samostatně, tak celý rodiny. Jsou to lidi s dětma i senioři. Zkrátka lidi, co se dostali do nějaký krizový životní situace.“ (sociální pracovnice Diakonie Západ, 19.3.2015)

Náplní práce v krizovém centru je pomáhat v takových situacích, které se klientům zdají naléhavé a ohrožující jejich životní situaci a nedokáží si s nimi sami poradit.⁶⁷ Tyto lidi je tedy nutné psychicky stabilizovat, posílit jejich kompetence a možnosti řešení jejich krizové situace a případně zprostředkovat kontakty na jiné služby či odborné poradenství.⁶⁸

5.3.2.4 Naděje

Náplní sociální práce Naděje na území města Plzně je zamezit prohlubování nepříznivé životní situace a zaměřuje se hlavně na motivaci při hledání zaměstnání a bydlení, při získávání vyššího vzdělání a při řešení zadluženosti. Cílová skupina této neziskové charitativní organizace je velice široká – zaměřuje se na všechny věkové kategorie (od dětí po seniory) a cílí, jak na jednotlivce, tak na celé rodiny. Tito lidé mají jedno společné, jsou *„ohroženi nebo postiženi sociálním vyloučením a ztrátou domova“*.⁶⁹ Stejně

⁶⁶Dostupné na: <http://www.diakoniezapad.cz/sluzby-diakonie-zapad/teren-pro-ohrozene-osoby/>, 18.3.2015

⁶⁷ *„Vytvoříme si společný individuální plán. Ten má 10 setkání. No a ti klienti si tu intenzitu nastaví sami. Můžou chodit každý den, když to chtějí fakt vyřešit, něco aktuálního, akutního. No nebo třeba taky jednou tejdně, dvakrát, jak chtějí.“* (sociální pracovnice Diakonie Plzeň, 19.3.2015)

⁶⁸ Dostupné na: <http://www.diakoniezapad.cz/sluzby-diakonie-zapad/plus-pro-lidi-v-krizove-situaci/>, 18.3.2015

⁶⁹ Dostupné na: <http://www.nadeje.cz/plzen#>, 1.4.2015

jako v azylovém domě sv. Františka, musí klientky dodržovat domácí řád a jsou zde poskytovány služby klasického i odborného sociálního poradenství.⁷⁰

„Ty nejstarší klientky tu máme už dva roky, i když by tu měly být jen rok. Řeší dluhy, mají práci. Oni to tu blokují, protože tu prostě není nic následného. Ale my je nevyhodíme. Ony neporušují domácí řád, plní to co plnit mají (...) ony by se v podstatě mohly osamostatnit, ale nemají kam jít. (...) Odchází na ubytovnu. (...) Nikdy se mi ale třeba nestalo, že by si někdo našel byt. Jak ale mají většinou nižší vzdělání (...) tak oni si najdou práci s nízkým příjmem a nemají šanci platit nájem, kterej bude osm devět tisíc. (...) Náklady na to bydlení sou tak vysoký, že na to prostě nemají. A tady není žádná jiná forma sociálního bydlení, která by pro ně byla vhodná. (...) Na ty městský byty je dlouhá čekací doba a ani tydle byty nevyjdou mnohokrát levněji. Některý klienti tam už bydleli a maj tam dluh a stejně by na ten byt nárok neměli. A po tý zkušenosti už tam ani nechtějí, protože ví, že tam hodně protopěj.“ (sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

Takto popisuje situaci většiny svých klientek pracovnice azylového domu pro ženy, kterou spravuje právě Naděje v Železniční ulici. Azylový dům poskytuje přechodné ubytování pro ženy, které by nemělo překročit dobu jednoho roku. Jak vyplynulo z výše uvedeného citátu, je tato doba pouze orientační, protože je pro řadu klientek nalézt vlastní samostatné bydlení

⁷⁰ *„Vytváříme individuální plán. S klientkou si sedneme a vytyčíme si krátkodobý, dlouhodobý cíle, který chcem splnit. Po měsíci zhodnocujeme, jestli to vyšlo/nevyšlo, co pro to udělala klientka/co sociální pracovník. Zase vytyčujeme cíle na další měsíc. Pokud jsou ty cíle, nebo většina, splněný, tak klientka je připravená odejít. (...) Horší je, když s klientkou už nemáme co plánovat. Když je to půl roku už stejný. Dluhy splácí, všechno je v pohodě, tak co vymýšlet novýho.“ (sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015) Z celého rozhovoru vyplynulo, že klientky jsou ve většině případů velice snaživé při řešení své životní situace, jen jsou bohužel uzavřeny v začarovaném kruhu neexistujícího návazného bydlení.*

v podstatě nereálné. Kapacita azylového domu je 10 klientek a cena této služby je 100 korun⁷¹ na den.⁷²

5.3.2.5 Člověk v tísní

Pobočka Člověka v tísní v Plzni poskytuje terénní sociální práci: *„My je teda aktivně vyhledáváme. Provádíme monitoring a depistáž ve vytipovaných lokalitách. Tam třeba zmapujem ubytovny nebo samotný vyloučený lokality.“* (terénní pracovník při Člověku v tísní, 20.3.2015)

Kromě toho poskytuje pracovní, finanční a kariérní poradenství a asistenci při protiprávním jednání. Tyto služby jsou poskytovány všem občanům ČR i cizincům a to bez ohledu na jejich národnostní, náboženskou nebo státní příslušnost. Jedinou podmínkou je aktivní přístup a spolupráce klienta na řešení jeho problému. Tyto služby jsou poskytované zdarma a konzultační hodiny jsou přístupné po předchozí telefonické domluvě každý všední den. Hlavním posláním terénního sociálního programu při Člověku v tísní je podpora osob v nepříznivé situaci při reintegraci do společnosti pomocí diskrétních rad a praktických informací. Terénní program při Člověku v tísní řeší široké spektrum problémů (finanční, pracovní, rodinné, trestní atd.) formou poradenské a asistenční služby. V rámci terénního programu jsou pořádány skupinové semináře pro klienty, které jsou tematicky rozděleny na exekuční řízení a dluhovou problematiku, informovanost o dávkách státní sociální podpory a základy trestního řízení.⁷³

⁷¹ *„Nemá dostatek financí, ale když nastupuje klientka, tak už musí složit zálohu minimálně na ten měsíc dopředu. Abychom i my měli jistotu, že u nás nebude mít dluhy. Klientka tedy musí mít nějaký finance. Většinou pobírá dávky hmotný nouze z úřadu práce, což je vlastně to životní minimum. My spolu vyřizujeme doplatek na bydlení.“* (sociální pracovnice azylového domu pro ženy Naděje, 17.3.2015)

⁷² Dostupné na: http://www.nadeje.cz/plzen/azylovy_dum_pro_zeny, 1.4.2015

⁷³ Dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/oblasti-sluzeb/socialne-vyloucení-a-cizinci/poskytovatele-4/terenni-socialni-prace-v-plzenskem-kraji-clovek-v-tisni.aspx>, 31.12.2014

Druhý program poskytovaný regionální pobočkou Člověka v Tísni je pracovní, finanční a kariérní poradenství⁷⁴, jehož hlavním posláním je samozřejmě řešení obtížné finanční situace klienta. Řešení může být aktivní formou (např. zisk zaměstnání) nebo pasivní formou (finanční⁷⁵ a právní⁷⁶ gramotnost, dluhová problematika). Zvláštní pozornost je zde zaměřena na mladé a jejich motivaci ke studiu a zvládnutí vstupu na pracovní trh.⁷⁷

„Ta finanční stránka je zkrátka nejproblematičtější. Nejvíc klientů máme obecně s dluhy. Máme třeba různé veřejné kampaně, jako „Kudy s dluhy“. Pořádáme semináře. (...) Ty dluhy jsou způsobeny hlavně tou nepřehledností na trhu s půjčkami. Jak se prolíná bankovní a nebankovní sektor, kde sou ty pravidla. Etický pravidla nejsou vůbec.“ (terénní pracovník při Člověku v Tísni, 20.3.2015)

Protože se mnozí lidé bez domova dostávají do problému se zákonem, což je dáno již jejich pohybem ve veřejném prostoru nebo „nepřizpůsobivým“ chováním (znečišťování, jízda na černo, konzumace alkoholu a jiných návykových látek, drobné krádeže a majetková kriminalita), bylo nutné vytvořit takové programy, které by zajistily jejich informovanost a možnosti obrany. Regionální pobočka Člověka v Tísni vytvořila pro takovéto jedince

⁷⁴ „Snažíme se je třeba předat někomu, kdo je víc kompetentní v těch finančních věcech. Třeba Člověku v Tísni. Když se jedná třeba o nějaký ten bankrot. Aby se třeba nedostaly kolikrát do větších průšvihů, než jsou.“ (sociální pracovníce v azylovém domě pro ženy Naděje, 17.3.2015)

⁷⁵ „Je to hlavně o nějakým zvýšení finanční gramotnosti, jako exekuce, a právního povědomí. (...) Ty lidi často nemají dostatek informací o řešení situace. Když jí chtějí řešit musí to aspoň trochu znát a orientovat se v tom.“ (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

⁷⁶ „Ty šmejdi a předváděcí akce jsou pro lidi, který jsou zmanipulovatelní a věří všemu. Ty smlouvy jsou napsané tak, že člověk jim nerozumí. Jsou tam taky sankce při neplnění. (...) Ve finále jsou kvůli podpisu takovéhle smlouvy stíhání za úvěrové podvody.“ (terénní pracovník při Člověku v Tísni, 20.3.2015)

⁷⁷ Dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/oblasti-sluzeb/socialne-vyloucení-a-cizinci/poskytovatele-4/pracovni-financi-a-karierni-poradenstvi-clovek-v-tisni.aspx>, 31.12.2014

specializovaný program s názvem *Sociální asistence a prevence protiprávního jednání*. Stejně jako programy předchozí, realizované Člověkem v tísní, je i tento program zaměřen na všechny osoby bez výjimky (nutná je pouze aktivní participace na řešení problému) a je realizovaná ambulantní i terénní formou (v domovech klientů či speciálně vyhrazených místnostech) vždy po telefonické domluvě. Součástí tohoto programu je i vytváření probačních a resocializačních programů pro mladistvé delikventy a jejich opětovný návrat do společnosti. Tyto programy mají za cíl snížit rizikové chování a opakování trestné činnosti mladých, kteří se již dostali do střetu se zákonem.⁷⁸

„Je tady ta ohroženost při opuštění jakéhokoliv ústavu. Zaměřujeme se na doučování dětí ze slabého nebo sociálně vyloučeného prostředí a taky na lidi, kteří přicházejí z výkonu trestu nebo mají podmínku.“ (terénní pracovník při Člověku v tísní, 20.3.2015)

5.3.2.6 Tady a teď

Společnost Tady a teď se v rámci své činnosti zaměřuje hlavně na zprostředkování sociálních kontaktů a sítí, aby své klientele umožnila snadnější přístup ke zdrojům a příležitostem, kterými disponuje většinová společnost. Její programy jsou cílené na osoby s nízkou kvalifikací, dlouhodobě nezaměstnané a různým způsobem stigmatizované. Posláním Tady a teď je eliminovat bariéry, které sociálně vyloučeným osobám či osobám s omezenou mobilitou na sociálním žebříčku, brání k integraci do společnosti.⁷⁹

„Bud' je to nějaká diskriminace, třeba na základě barvy pleti, kdy je uzavřená cesta pro uplatnění na trhu práce. To samý bydlení. Tolikrát se mi stalo, že sme volali s klientama, jestli mají volný byt. A když řeknou, jestli nevdí, že jsou Romové, tak třeba okamžitě zavěsí.“ (terénní pracovníce při Tady a teď, 26.3.2015)

⁷⁸ Dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/oblasti-sluzeb/socialne-vyloucení-a-cizinci/poskytovatele-4/socialni-asistence-a-prevence-protipravniho-jednani-clovek-v-tisni.aspx>. 31.12.2014

⁷⁹ Dostupné na: <http://tadyated.org/o-tady-a-ted/cinnost/>, 1.4.2015

„Když sháníme bydlení pro Romy. Tak je volnej, přijedou a volnej není. Tak jim volám já a zase volnej je.“ (terénní pracovnice při Člověku v tísní, 20.3.2015)

Náplní jejího terénního programu je *„zmírnění dopadů plynoucích ze života v sociálním vyloučení. Klientům je podávána informační podpora při vyřizování jejich záležitostí (...)*“ (Sociální služby města Plzně, 2014: 144). Jejich terénní pracovníci se tedy nejčastěji pohybují ve vyloučených lokalitách. U jednotlivců a rodin v těchto oblastech se snaží o různé motivování např. v oblasti vzdělávání, o prohlubování jejich dovedností a o usnadnění jejich komunikace s okolím.

„To samotný prostředí je nepodnětný. Lidé jsou chudí, zároveň absentuje nějaký kulturní kapitál, není to prostředí vhodný pro vzdělávání. (...) Rodiče nepředávají model těm dětem. Děti mají problémy ve školkách, potažmo na základkách. Spousta rodičů mají taky jen tu základku, takže po těch dětech toho moc nechtějí. Což je ve finále diskriminuje na trhu práce. Nemají takový výběr.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

Obecně tak můžeme říci, že největší část samotné sociální péče a poskytování služeb s ní spojené, se dostává do rukou různých neziskových a charitativních organizací. Neziskový sektor zastává v sociální oblasti čím dál větší roli, jejich práce je velice čínorodá a zabývá se stále více tématy, které se týkají různých aspektů lidského života. V plzeňském případě je činnost neziskových organizací nenahraditelná, což je reflektováno i v agendě OSS. Neziskový sektor v sobě navíc skýtá kromě zmiňovaného osobního přístupu a snahy motivovat jednu nenahraditelnou výhodu – otevřenost. Jejich služby mohou vyhledat všichni lidé bez rozdílu a jejich činnost mohou sledovat a určitým způsobem tak kontrolovat lidé z „vnějšku“. Oproti tomu je činnost OSS (a byrokratické prostředí obecně) vnějšímu pozorovateli ve většině případů nedostupná a kontrole uzavřená. Vzhledem k náplni práce neziskového sektoru, a do jisté míry i OSS (hlavně díky aktivitě a podpoře sběru aktuálních dat a potřebných výzkumů), můžeme jejich činnost řadit k projevům levé ruky.

5.4 Bezpečnostní oblast

„Za bolševika se to trestalo, to bylo příživnictví. To byly podobný lidi jako teď, až na to, že ty chudáky za to zavírali. (...) No tak trávíte život v kriminále. Nevíte kam jít. Rodinu nemáte. Ztratíte vazby na okolí a jste v háji.“ (člen bezpečnostní komise MO3, 18.3.2015)

„Před třiceti lety to probíhalo tak, že když byl někdo vysloveně na okraji společnosti, tak prostě přijel anton veřejný bezpečnosti, naházeli je dovnitř, odvezli je 30km za město, tam jim sebrali boty, vyhodili je v lese a měli to vyřešený. (...) Pokud měli problém dál (...) tak je umístili do vězení nebo psychiatrických léčeben. (...) Ten problém tady byl, ale nebyl tak viditelný. (...) Maskoval se tady tím způsobem.“ (městský policista, 24.3.2015)

Má-li být veřejný prostor opravdu veřejným, má být přístupný všem bez rozdílu. Kvůli špinavému zevnějšku či osobnímu zápachu, nebo jen kvůli tomu, že je člověk chudý, mu nelze zamezit využívání určitých prostor. Proto jsou výše zmiňované vzpomínky na používané postupy již pouhou minulostí. Je ovšem nutné poznamenat fakt, že díky stigmatizaci a kriminalizaci chudých, můžeme zaznamenat opětovný příklon k represivním či exkluzivním přístupům a zařazení problematiky bezdomovectví nejen do sociální, ale také bezpečnostní oblasti.⁸⁰

Důvodem zařazení do bezpečnostní oblasti jsou již zmiňované negativní jevy (např. nadměrná konzumace alkoholu na veřejném prostranství, znečišťování veřejného prostranství odpadky či výkaly, obtěžování a ohrožování ostatních občanů žebrotou, nadávkami, zápachem nebo

⁸⁰ *„Rétoricky vám každé řekne, že je to sociální problém. Přitom v těch praktických krocích se kloní k represí. Když se jich někdo zeptá, tak řeknou, že je to sociální problém a když se zeptá na praktickou stránku, tak odpoví, že musí použít možnost vyhoštění z obce, přísnější kontroly, dávání pokut. (...) Je to paradox, že se v rámci korektnosti mluví o sociální politice, ale reálný politiky, který jsou do praxe uváděny, nebo mají být, jako aktivita policie a ta akční skupina Střed, nebo jak se to jmenovalo, která měla za úkol dostávat bezdomovce z centra, tak ty jsou otázkou represe a rozhodně ne prevence.“* (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

zevnějškem obecně) či volně pobíhajícími psy, ohrožování vlastního zdraví nebo zdraví ostatních, neoprávněné vnikání do soukromých prostor nebo prostor městské infrastruktury, využití anonymity prostředí ve smyslu ukrytí před zákonem, různé krádeže a majetkové delikty a zabírání veřejných prostor), které byly popsány v Akčním plánu. Tyto jevy jsou v našem případě využity jako motiv pro využití represivních postupů vůči určité skupině obyvatelstva, v našem případě bezdomovce, a jejich následnou legitimizaci. Můžeme tak říci, že v rámci bezpečnostní oblasti můžeme vysledovat jednoznačný příklon k represivním postupům, tedy postupům, kterými se vyznačuje pravá ruka státu.

Výše popsané jevy, které mají charakterizovat „nepřizpůsobivé chování“ bezdomovců vyplývají z *Analýzy postojů ke kriminalitě v Plzni*. V rámci šetření bylo dotazováno celkem 1203 respondentů z různých částí Plzně a bylo zjištěno, že míra zneklidnění kriminalitou je na druhém místě po zneklidnění z politické situace⁸¹ - znepokojení vyjádřila polovina dotazovaných (22 % velmi znepokojeno, 28 % spíše znepokojeno) a více než polovina (52 %) se domnívá, že kriminalita v posledních pěti letech roste (Toušek, 2009: 8 – 13).⁸²

Dále se analýza zaměřila na fakt, zda deklarované trestné činy ohrožují dotazované z původu emocionálního nebo racionálního. Emocionální původ je zkrátka „strach“ z trestných činů, racionální původ je obava z viktimizace, kdy zhodnocujeme míru a riziko skutečného ohrožení. Překvapivým zjištěním bylo, že vandalismus obsadil první místa obou sledovaných původů strachu. V rámci emocionálního původu byl následován kapesními krádežemi, podvody a krádežemi vloupáním do domu/bytu/chaty. Racionální původ měl stejné složení, pouze poslední dva zmiňované delikty si vyměnily místa. Závažnější trestné činy, které mají větší společenský i individuální dopad, obsadily místa

⁸¹ Zajímavé je, že po zneklidnění kriminalitou následovalo zneklidnění z přistěhovalců a cizinců (Toušek, 2009: 10), kteří tvoří velkou část bezdomovců.

⁸² „Agresivita mezi lidmi obecně narůstá. Když sem nastupoval, tak se donucovací prostředky užívali tak jednou tejdně (...) dneska je to každý den. To souvisí obecně s vyšším životním tempem. Lidé nedokáží vstřebat stres.“ (městský policista, 24.3.2015)

následující (Toušek, 2009: 14 – 19). Překvapením tedy bylo, že nejčastěji zmiňované trestné činy se také jeví jako nejméně závažné, ale jsou spojované se sledovanou skupinou obyvatelstva - lidmi bez domova. Je fakt, že působení bezdomovců ve veřejném prostoru může způsobovat u většinové společnosti obavy a jejich příklon k represivním postupům za využití městských a státních policistů.⁸³

Městští a státní policisté využívají vůči bezdomovcům, tedy „klientům represe“, různé vyhlášky a samozřejmě zákony (týkající se veřejného pořádku, pití alkoholu na veřejných místech, pobíhání psů bez vodítka). Tyto legislativní dokumenty jsou sice obecného charakteru, ale jsou ve většině případů využívány vůči chudým a stigmatizovaným segmentům společnosti, ke kterým řadíme i bezdomovce (srov. Hejnal, 2013a; Hejnal, 2013b: 146). V případě Plzně se neuplatňuje žádná vyhláška, která by se týkala dodržování veřejného pořádku nebo pití alkoholu na veřejných místech⁸⁴ a v rámci obecných vyhlášek tedy můžeme nalézt dvě, resp. tři, které se týkají pohybu bezdomovců ve veřejném sektoru. První z nich se bezdomovců týká přímo. Je to vyhláška statutárního města Plzně č. 10/2006, o vymezení veřejných prostranství, na nichž se zakazuje žebrání⁸⁵. Ty druhé dvě se týkají jejich psích kamarádů – poplatků za psi a volného pobíhání psů.⁸⁶ Dle slov policistů se v rámci zákona o přestupcích (200/1990 Sb.) dopouštějí bezdomovci přestupků proti veřejnému

⁸³ „Ten psychologický aspekt je důležitý. Pokud se lidé cítí bezpečněji, když je na ulicích více strážníků, tak to reflektují ty politické strany. To je nástroj, který se nabízí.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

⁸⁴ „Tak si vezmeme, že Plzeň je studentský město. Vidíme je taky válet se opilý a házet odpadky. (...) Jo bezdomovci smrdějí v tramvajích, ale když jdu ve dvě ráno po ulici, tak vidím dělat bordel studenty.“ (terénní pracovnice Tady a teď, 26.3.2015) I v KPSS se dozvíme, že Plzeň je „centrem vzdělanosti (univerzitní město) a kultury“ (KPSS, 2007: 19) a možná právě přítomnost studentů a různých kulturních akcí (např. v centru, ale i jinde) tyto vyhlášky svým způsobem vylučují.

⁸⁵ Dostupné na: <http://aplikace.plzen.eu/vyhlasky/detail.asp?id=235>, 5.4.2015

⁸⁶ Dostupné na: <http://aplikace.plzen.eu/vyhlasky/>, 5.4.2015

pořádku, proti občanskému soužití a proti majetku. Např. v rámci § 47 porušují noční klid, vzbuzují veřejné pohoršení, znečišťují veřejné prostranství, poškozují nebo zabírají veřejné prostranství/veřejně přístupný objekt, neoprávněně zakládají skládku nebo odhazují odpadky. Dále je to § 49, kdy ubližují na zdraví nebo vyhrožují způsobením újmy na zdraví a § 50, kdy úmyslně způsobují škody na majetku krádeží či poškozením věci, nebo se o to pokoušejí, úmyslně užívají cizí věc nebo majetek apod.⁸⁷

„Obecný vyhlášky no. Na ty bezdomovce konkrétně je zaměřena ta vyhláška o tom žebrání, pak je nejčastěji, co porušují, povinnosti chovatelů psů, že ty pejsky maj na volno. (...) Zákon o přestupcích taky no. Rušení nočního klidu třeba.“ (městský policista, 24.3.2015)

Různé delikty a přestupky, kterých se během svého působení ve veřejném prostoru bezdomovci dopouštějí, jsou nejčastěji řešeny častým kontrolováním, které vede k přesunu „nechtěné“ osoby, a pokutováním. Příkladem může být návrh na efektivní propojení sociální a represivní složky na území MO Plzeň 1 a ustanovení jednotky „Střed“, která měla za úkol vytlačovat nepřizpůsobivé z centra města (Fiala, 2014).

„Můžou se do nekonečna kontrolovat. Přestane je to bavit, někde sedět. (...) Vždycky musí být důvod. Ať už forma kontroly osoby, nikdy nevíme, jestli někoho nepřepadnul, nebo není hledanej (...) důvod ke kontrole je pevně

⁸⁷ Nejčastěji se s bezdomovci, dle vlastních slov, setkávají v případě, kdy jsou pod vlivem alkoholu či jiných návykových látek a svým chováním obtěžují okolí – pokřikují na ulici a na jiné lidi, dělají nepořádek apod. V případě, když ohrožují sebe nebo své okolí, a jsou pod vlivem, následuje převoz na záchytnou stanici, kde jsou necháni do vystřízlivění. Dle slov nejmenovaného pracovníka zdravotního zařízení dosahuje počet bezdomovců dovezených na záchytku až tři čtvrtiny obslužených osob, minimálně polovinu (vzhledem k počtu nezaplacených „pobytů“). *„Na záchytku se může dostat člověk, kterej nezvládá své chování. Nemusí to být vyloženě člověk, kterej leží bezvládně na ulici. (...) Ten člověk se chová třeba protiprávně, nechce nás uposlechnout, nebo se vrací na místo a vyvolává konflikty. (...) Leze do vozovky. Není třeba vysloveně ožralej. (...) Ta záchytky je v tu chvíli i ochrana ostatní společnosti. (...) Tam je ten poplatek a nezplatí to.“* (městský policista, 24.3.2015)

stanovenej zákonem. Budťo člověk něco proved, budeme požadovat nějaký podání vysvětlení, odpovídá popisu hledaný osoby, je podezřelý z přestupku nebo trestného činu. Tam těch důvodů pro prokázání totožnosti je několik. (...) Jako pokuta v podstatě nemá smysl. Je to popsanej kus papíru. Tam musí bejt jiný formy.“ (městský policista, 24.3.2015)

„To my jim ty pokuty dáváme. Různý. To je ten veřejnej pořádek a psi. (...)Ta represe je možnost jediná podle mě, ale ne takhle. Měla by bejt pořádná, aby to na ně platilo.“ (státní policista, 20.3.2015)

Z výpovědi státního i městského policisty je patrné, že jejich klasické možnosti na řešení této problematiky nestačí. Bezdomovci se i o neustálých kontrolách a pokutování na „svá“ místa vracejí. Řešení je tedy nutné hledat jinde.⁸⁸

„Třeba městský policajti, který maj ze zadání tu represí, tak sou hlavními zastánci toho sociálna. Vědí, že když daj člověku pokutu, tak se stejně vrací znova a znova. Už sami nevěří, že ta represe funguje. To je paradox.“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

Uvedený výňatek z rozhovoru popisuje již zmiňovanou skutečnost, že vyhnáním bezdomovců z nějaké oblasti problém nemizí, pouze se přesouvá na jiné místo. Stejný názor zastává i zástupce a případný zastánce represivních a exkluzivních postupů – městský policista: *„Nemyslim si, že problém bezdomovců vyřeší větší počet strážníků. (...) Oni je akorát vypuděj jinam. Třeba ten problém nebude tolik vidět, ale nevyřeší se to. (...) Přesunou se jinam, nezmizí. (...) Určitě to může přispět k něčemu jinýmu, třeba nižší kriminalitě na tom místě, ale nevyřeší se bezdomovectví.“ (městský policista, 24.3.2015)*

⁸⁸ Z rozhovorů vyplynulo, že u pokut je takřka nulová vymahatelnost a jejich účinek je minimální. Jedním z návrhů bylo vytvoření centrálního registru přestupků (nebo novela zákona o přestupcích) a dalším zákaz pobytu s působením na celé město (v dnešní době o tom prý rozhodují jednotlivé MO Plzně.

Kooperaci mezi státní a městskou policií, městem Plzeň, jednotlivými plzeňskými obvody a dalšími institucemi při řešení bezpečnostní stránky a s tím související problémy s bezdomovectvím, má na starosti Odbor bezpečnosti a prevence kriminality (OBPK). OBPK vznikl teprve v roce 2009 při Magistrátu města Plzně jako součást bezpečnostního projektu Bezpečné město (Odbor sociálních služeb města Plzně, 2014: 152). OBPK získává informace, které jsou bezpečnostního charakteru, a na jejich základě navrhuje taková opatření, které povedou k eliminování nebo prevenci kriminality. Ve spolupráci s policisty aktivně vyhledává problémové lokality a snaží se vytvořit obraz pocitu bezpečí občanů (viz. výše uvedená analýza). Z pohledu OBPK je velice důležitá aktivní participace občanů v bezpečnostní otázce a tak je zapojují do řešení bezpečnostních otázek, zohledňují jejich poznatky a snaží se je začlenit do komunikace. Provádí kontrolní činnost městské policie a v rámci preventivních programů⁸⁹ vytváří koncepce protidrogové politiky a prevence kriminality.⁹⁰

„Osvětu na základních, středních školách a učilištích a seniory děláme. Kolegyně pak ještě na mateřských školách a hendikepovaný občany. (...) Máme různé příběhy, jak člověk dopad. Vysvětlujeme rizika. (...) Pořádáme dětský tábory pro děti ze sociálně vyloučených lokalit a pro děti z praktických škol, kde, co si budem povídat, to rodinný zázemí není vždycky standardní.“
(metodik prevence kriminality, 24.3.2015)

Program Bezpečné město má za hlavní cíl *„zlepšit bezpečnostní situaci na území města Plzně a zvýšit pocit bezpečí občanů v Plzni“*. Cíl má být naplněn rozdělením městských obvodů na menší policejní okrsky, které mají na starost konkrétní příslušníci státní i městské policie a zastupitelé daného obvodu. Zavedení tohoto programu předpokládá větší odpovědnost strážníků a

⁸⁹ *„Ti mladí na ulici do 25 let jsou v podstatě všichni bez zázemí, z dětských domovů, z ubytoven. U těchto lidí se často objevuje závislost na návykových látkách a svým nevypočítavým chováním pak mohou ohrožovat. Je tu vidět to bezpečnostní riziko.“* (metodik prevence kriminality, 24.3.2015)

⁹⁰ Dostupné na: <https://www.plzen.eu/obcan/urad/magistrat-mesta-plzne/tajemnik-magistratu/odbor-bezpecnosti-a-prevence-kriminality/>, 5.4.2015

zastupitelů ke konkrétní lokalitě.^{91 92} Bohužel se v současné době na oficiální stránky⁹³ tohoto programu nelze připojit. Na těchto stránkách se dozvíme, že jsou „ve výstavbě“ a že se svými dotazy se máme obrátit na vedoucího OBPK. Městský policista, se kterým jsem měla rozhovor, mi podal následující vysvětlení: „*Bezpečné město funguje. Nebo takhle, je tam trošičku přestávka. Ted' trošku nefunguje, protože je tam spor o to logo. Moc to nefunguje po dobu soudního sporu.*“ (městský policista, 24.3.2015)

I přes to, že program nemůže plně fungovat, OBPK nezahálí a dle zprávy magistrátu z 2.4.2015 připravuje novou koncepci bezpečnosti. Tento dokument se má opět dotýkat role a fungování městské policie, nově zavést opatření k zajištění pořádku v MHD a vycházet z aktuálních analýz. V tomto případě mají nejspíš na mysli *Latentní bezdomovectví*, protože dále také zmiňují vytipování lokalit, nad kterými je potřeba zvýšit dohled. Dokument má také bilancovat pětileté fungování programu Bezpečné město, které dostane nové logo a webový portál. Avizované je také prohloubení spolupráce se státní policií (Pecuch, 2015).

V bezpečnostní oblasti můžeme vysledovat určité koncentrování represivních postupů a upření pozornosti na konkrétní skupinu stigmatizovaných a nepřízpůsobivých občanů, kteří svým chováním a působením v centru města a prostředcích MHD obtěžují ty ostatní, příslušející k majoritní společnosti. Pro jejich kontrolu a vykazování z určitých prostor nejsou využívány pouze připomínky a podněty samotných „obtěžovaných“

⁹¹ Dostupné na: <http://www.plzen.eu/obcan/o-meste/projekty-mesta/bezpecne-mesto/bezpecne-mesto.aspx>, 28.12.2014

⁹² Na tento program navazuje také program *Plzeňský kraj – bezpečný kraj*, který má za cíl rozšířit tuto praxi na území celého Plzeňského kraje. V rámci tohoto programu byla vypracována *Koncepce prevence kriminality a sociálně patologických jevů Plzeňského kraje na léta 2013-2016* (dostupné na: <http://www.bezpecnykraj.cz/o-projektu/popis-projektu/popis-projektu.aspx>, 28.12.2014)

⁹³ Dostupné na: <http://www.bezpecnemesto.eu/>, 5.5.2015

občanů, ale také podněty v podobě marginálních přestupků a zbytečných kontrol, vzpomínaných již v předchozích částech mé práce.

5.5 Politická oblast

V této části mé práce se zaměřím na komparaci politických programů určených pro komunální volby v Plzni. Protože se v rámci mé diplomové práce věnuji období let 2010 – 2014, zaměřím se na politické programy pro rok 2010 a 2014. V rámci komparace se zaměřím na dvě hlavní oblasti – bezpečnostní a sociální, protože se obě dotýkají osob bez domova. V rámci těchto programů se budu snažit odhalit vnímání této problematiky z bezpečnostního a/nebo sociálního hlediska, preferování přístupů k této skupině obyvatel a přijímání strategií k řešení této otázky.⁹⁴

Ve zkoumaném období vládla v plzeňské komunální politice velká koalice ODS a ČSSD. První ze zmiňovaných stran, volby sice vyhrála, ale její náskok nebyl nijak vysoký, a musela se spokojit se stejným počtem mandátů jako druhá ze zmiňovaných (každá po 14 mandátech). Kromě ODS a ČSSD se do zastupitelstva dostaly další 4 strany – TOP 09 (7 mandátů), KSČM (5 mandátů), Občané.cz (5 mandátů), Prává volba pro Plzeň (2 mandáty).⁹⁵ Tyto čtyři strany byly tedy v této době v opozici. Jak už je řečeno v úvodu, v rámci komparace politických programů a mediálních vyjádření budu sledovat pouze členy koalice a první dva ze zmiňovaných členů opozice, tedy TOP 09 a KSČM. Poslední dva zmiňované subjekty nebudou podléhat komparaci a to z toho důvodu, že ihned

⁹⁴ S programy pro rok 2014 nebyl problém, protože se jedná o volby, které proběhly v nedávné době. S programy pro volby předchozí v roce 2010, ale problém byl. Nikde na oficiálních stránkách ani na webu k nalezení nebyly a musela jsem kontaktovat místní organizace konkrétních stran. Někteří oslovení byli ochotní, odpověděli a zaslali potřebný program (TOP 09, KSČM). Někteří tak ochotní nebyli a musela jsem zajít na místo, kde příslušná strana sídlí (ODS). V ČSSD po několika telefonátech a návštěvách potřebný program nedohledali.

⁹⁵

Dostupné

na:

<http://volby.cz/pls/kv2010/kv1111?xjazyk=CZ&xid=1&xdz=3&xnumnuts=3203&xobec=554791&xobecnaz=plze%F2&xstat=0&xvyber=0>, 5.4.2015

v následujících volbách neuspěly a byly nahrazeny jinými lokálními uskupeními a zároveň se nikterak na prosazované politice vůči bezdomovcům nepodílely.

V komunálních volbách v roce 2014 opět uspěly politické strany, které v minulém období tvořily koalici - ODS a ČSSD. Tyto dvě strany se ovšem musely spokojit s daleko menším ziskem než ve volbách předchozích, protože vítězem voleb se tentokrát stala nově vzniklá strana působící na celostátní úrovni – ANO 2011 se ziskem 10 mandátů. ODS a ČSSD tuto stranu následovaly se ziskem hlasů a obě získaly opět shodný počet mandátů, tj. 10. Řady zastupitelstva byly doplněny o zástupce ze stran TOP 09 (5 mandátů), KSČM (5 mandátů), Občané patrioti (4 mandáty) a KDU-ČSL (3 mandáty).⁹⁶ Vzhledem k počtu získaných mandátů nemohla ODS a ČSSD sestavit koalici samostatně. Dohodla se tedy se zastupiteli za Občany patrioty a KDU-ČSL a společně vytvořili koalici o 27 mandátech. Zmíněny jsou z důvodu komparace politické programy ODS, ČSSD, TOP 09, KSČM a navíc také program KDU-ČSL za rok 2014, protože je jediný, který akcentuje sociální oblast v čase, kdy se ostatní od této oblasti odvrací.

ODS se ve svém volebním programu již v roce 2010 zaměřuje na program Bezpečné město a na doprovodné aktivity, které jsou s tímto programem spojené. Je to tedy zvýšení policejních kontrol na místech s větší kriminalitou, zkvalitňování činnosti městské policie a prohlubování její spolupráce se státní policií. Právě společná spolupráce má vést k lepšímu postihu drobné kriminality, ke kontrole dodržování městských vyhlášek a postihování přestupků proti veřejnému pořádku. Je zde zmíněna role neziskových organizací a projektů prevence kriminality. Dále je zde důraz na budování kamerového systému pro větší bezpečnost občanů. V rámci sociální oblasti se ODS skupiny těch nejchudších v podstatě vůbec nedotýká. Je zde kladen důraz hlavně na skupiny seniorů a rodičů s dětmi a důležitost preventivních programů týkajících se sociálního vyloučení, kriminality a drogové

96

Dostupné

na:

<http://volby.cz/pls/kv2014/kv11111?xjazyk=CZ&xid=1&xdz=3&xnumnuts=3203&xobec=554791&xstat=0&xvyber=0>, 5.4.2015

problematiky. Jedním z cílů je i podpora chráněného bydlení pro děti z dětských domovů a pomoc určená těmto osobám při integraci do společnosti (ODS, 2010).

„V tom posledním období se město zaměřilo na tu bezpečnost. Třeba projekt Bezpečné město. (...) Byla posílena hlavně ta preventivně-represivní složka.“ (zastupitel za ODS, 19.3.2015)

TOP 09 v programu pro rok 2010 akcentuje v sociální oblasti zranitelné osoby a minoritní skupiny, jako jsou senioři nebo lidé s handicapem a také užší spolupráci s neziskovým sektorem. V rámci bezpečnostní oblasti se zaměřuje hlavně na činnost městské policie a její efektivitu. Dále je zde kladen důraz na problém heren a automatů a také na předcházení negativních jevů, tj. na prevenci (TOP 09, 2010). Program KSČM se v oblasti bezpečnostní nijak neliší od TOP 09, jen navíc uvádí vybudování nových služeben ve vytipovaných lokalitách. Na oblast sociální je v tomto programu kladen větší důraz. V roce 2010 měla KSČM v úmyslu podporovat vznik chráněného bydlení pro děti opouštějící dětské domovy, výstavbu azylových domů, rozvoj startovacích bytů pro sociálně potřebné, angažovat se v pomoci lidem bez domova a samozřejmě rozvíjet různorodé preventivní programy. Přiklání se i k pokračování komunitního plánování (KSČM, 2010).

V programu ODS pro rok 2014 explicitně nevyzní nutnost řešit situaci bezdomovců v ulicích, ale v rámci programového bodu č. 3 *Plzeň – bezpečné město* mají v úmyslu *„zkvalitňovat činnost městské policie a lépe využívat jejích nástrojů, zejména při zajišťování veřejného pořádku, postihu drobné kriminality i kontrole dodržování městských vyhlášek“*, dále pak *„motivovat občany, aby prostřednictvím projektu Bezpečné město upozorňovali na konkrétní situace, kdy je jejich bezpečnost ohrožována“* a v neposlední řadě *„pokračovat v budování kamerového systému⁹⁷ tak, aby byla zajištěna bezpečnost občanů*

⁹⁷ *„Kamerový systém funguje roky. Pravidelně se rozšiřuje. A tady po Plzni je asi 100 kamer, což si myslím, že je docela vysoký číslo. Nepřetržitě se sleduje dění v ulicích. V každém okamžiku na to koukají 4 lidi.“* (městský policista, 24.3.2015)

*města*⁹⁸. V bytové politice chtějí zachovat počet bytů vyhovující k sociálnímu bydlení a pokračovat v „nekompromisním“ vymáhání dluhů. Oba programové body se mohou zdát být pro osoby bez domova nebo v nepříznivé bytové situaci nepříznivé. Počet sociálních bytů se tedy navyšovat nebude a nemluví se zde ani o jejich opravě či rekonstrukci. Druhý bod se zase týká finanční situace těchto osob, kdy se zjištění z provedených analýz je patrné, že tito lidé na splácení svých pohledávek nemají a razantní vymáhání jim může jen přioršit. V rámci sociální politiky se spíše zaměřují na seniory a také chtějí vytvářet různé preventivní programy a služby pro ohrožené rodiny, děti a mladistvé. Pouze v jednom bodě se vyjadřují takto: „*rozšíření služeb pro osoby ohrožené (...) sociálním vyloučením (...) a tak napomáhat i jejich integraci*“.⁹⁹ Sice ani v jednom z návrhů není obsažen „bezdomec“ či „nepřízřivý“, ale můžeme si domyslet, komu jsou tyto zprávy adresovány. Dodržování veřejného pořádku a vydaných vyhlášek je velkým problémem pro leckteré lidi bez domova, protože celý jejich život se odehrává právě v tomto prostoru, kde konzumují alkohol či jiné návykové látky, vykonávají svou potřebu apod. Program Bezpečné město opět očekává větší zapojení a aktivitu městské policie a kamerový systém města zajistí monitorování „podezřelých osob“. Tyto návrhy v podstatě omezují svobodný pohyb lidí v rámci městských veřejných prostor a zapojení Městské policie povede k dalším represivním a restriktivním opatřením.

Podobný přístup k městské policii, programu Bezpečné město a kamerovému systému jako ODS mají všechny sledované politické strany. Jakoby mluvily společným hlasem, shodují se na posílení hlídek v ulicích, zefektivnění systému městské policie, realizování programu Bezpečné město

⁹⁸ „*Já osobně jsem velký nepřítel rozšiřování toho kamerového systému. Z ideologický roviny, to že sem všude sledovaný, to mi přijde hloupý. Zároveň, když přijdete na to pracoviště, kde vás sledují, tak jich maj asi 30 na jedný obrazovce a v reálu neviděj nic. (...) Je to logický vyústění poptávky občanů. Taky otázka vysokých nákladů a malé efektivity. Je to velkej bratr a z hlediska bezpečnosti neefektivní.*“ (zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

⁹⁹ Dostupné na: <http://www.plzenjejina.cz/program/>, 22.12.2014

apod. Např. TOP 09 chce navíc zvýšení počtu hlídek na „*problematických místech*“ nebo „*zahájit debatu k vyhlášece o veřejném pořádku*“. V rámci sociálních služeb chce TOP 09 „*adekvátně financovat sociální služby, zefektivnit terénní sociální práci mezi lidmi bez domova, nebo věnovat pozornost sociálnímu bydlení*“¹⁰⁰.

„*Vnitřně vedeme zajímavou debatu. (...) Je tam možný příklon k nějakým razantnějším krokům toho represivního charakteru, ale oficiálně vedeme jednoznačně pro to sociální bydlení, podporu terénních sociálních služeb.*“
(zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

V bezpečnostní oblasti KSČM podporuje (kromě vyššího počtu policistů a kamer) programy prevence kriminality a „pořádek“ ve městě. V bytové politice podporuje výstavbu malometrážních bytů, ale už se nezmiňuje, komu by tyto byty měly být určeny. Dle požadavku KSČM má dojít k „*vytvoření ucelené koncepce zabývající se bezdomovectvím v Plzni – terénní služba, zvýšení lůžek v azylových domech a ubytovnách*“.¹⁰¹ KSČM vytváří programy pro městské obvody a např. v programu pro MO 1 se můžeme dočíst, že usilují o „*podporu rozvoje vlastních komunálních služeb na obvodě s alternativou veřejně prospěšných prací jako možnosti pracovních příležitostí pro dlouhodobě nezaměstnané občany obvodu*“¹⁰², v programu pro MO 4 usilují oproti tomu o „*(...) zvýšení dozoru Městské policie v místech shromažďování nepřizpůsobivých občanů a v prostorech podchodů Rokycanská třída, železniční zastávka Plzeň Doubravka*“.¹⁰³

¹⁰⁰ Dostupné na: <http://www.plzenjakmabyt.cz/cz/program/program-zmp-2014-2018-127/>, 22.12.2014

¹⁰¹ Dostupné na: <http://www.kscmplzen.cz/index.php/volebni-program-kscm-pro-plzen-2014-2018>, 22.12.2014

¹⁰² Dostupné na: <http://www.kscmplzen.cz/index.php/volebni-program-kscm-pro-plzen-2014-2018/plzen-1-kandidati-kscm-a-volebni-program-na-roky-2014-2018>, 22.12.2014

¹⁰³ Dostupné na: <http://www.kscmplzen.cz/index.php/volebni-program-kscm-pro-plzen-2014-2018/plzen-4-kandidati-kscm-a-volebni-program-na-roky-2014-2018>, 22.12.2014

V programu ČSSD, v části *Plzeň – město s moderním sociálním zázemím*, se dozvíme, že chtějí „ve spolupráci s ministerstvem vnitra, místního rozvoje a práce a sociálních věcí preventivně působit proti zvyšování počtu lidí bez domova“. Dále pak podpořit „realizaci startovacích bytů“ a také „zamezit zneužívání dávek na bydlení a ubytování“. V další části *Plzeň bezpečná* má ČSSD v úmyslu spolupracovat s neziskovým sektorem v otázce řešení problému bezdomovectví, chce zamezit koncentrování sociálně slabých do jedné oblasti a je pro prevenci patologických jevů. V jedné ze svých dalších částí potom představují svůj záměr vytvoření sociální firmy pro dlouhodobě nezaměstnané občany Plzně.¹⁰⁴ Je tedy patrné, že ČSSD reflektuje bezdomovectví spíše z pohledu bezpečnostního, než sociálního, což může být celkem překvapivé vzhledem k preferování sociální oblasti na celostátní úrovni. Jak již vyplynulo z několika uvedených výňatků z provedených rozhovorů, může být tato skutečnost vysvětlena tím, že problematika bezdomovectví byla populisticky využita v rámci komunální kampaně.

„Primátor, přišel s tvrzením [před volbami], že do roka a do dne vyřeší nějaký problémy. A jeden z nejpalčivějších byl právě problém lidí bez domova.“
(zastupitel za TOP 09, 24.3.2015)

Pokud se jedná o sociální otázky v rámci programů pro komunální volby je jejich financování, rozšíření nabízených služeb a podpora zaměřena ve většině případů na seniory, matky s dětmi, tělesně postižené apod. Takto zacílené sociální programy se zaměřují ve většině případů na prevenci či preventivní programy pro osoby ohrožené sociálním vyloučením, ne na osoby, které se se sociálním vyloučením musejí potýkat. Je tedy zřejmé, že politické strany a jejich představitelé si uvědomují problém sociálního vyloučení a snaží se počet sociálně vyloučených osob nenavyšovat. Je to jistě záslužná myšlenka, ale je také potřeba vytvořit programy umožňující minimalizovat počet sociálně vyloučených osob na území města Plzně a nevytvářet si tak pouze dobrou vizuální tvář města, ale také správnou sociální tvář. Nezaměřovat se

¹⁰⁴ Dostupné na: <http://www.cssd-plzen.cz/cssd/nase-strana/program-organizace/>, 22.12.2014.

pouze na osoby, které budou v budoucnu pomoc možná potřebovat, ale také na ty, které pomoc potřebují již v dnešní době. Je to dáno asi pragmatickým chováním politických stran, které se zaměřují na lidi ohrožené, protože ti k volbám půjdou, na rozdíl od lidí vyloučených, kteří nikoliv. Je nutné dodat, že se nepříznivá situace (ohledně zvyšování počtu bezdomovců), promítla i do politických programů. Jako příklad můžu uvést návrhy na realizaci nějaké formy sociální práce a podpora terénních programů.

Je však patrné, že je tato problematika více reflektována v rámci bezpečnostní oblasti. Všechny politické strany se přiklání k rozšiřování kamerového systému a k navýšení počtů policistů v ulicích. Např. KSČM měla v roce 2010 rozpracovanou sociální oblast daleko obsáhleji než v roce 2014 a její návrhy v předchozím programu se týkaly spíše pomoci než restrikce, jak je tomu naopak v případě volebního programu z roku 2014. Pro ČSSD patří celkově tento problém do bezpečnostní oblasti, ODS jako tvůrce Bezpečného města, je i jeho aktivní propagátor a TOP 09 podporuje vyhlášku o veřejném pořádku.

Jediná politická strana, která má tento bod vypracovaný s ohledem na aktuální sociální problémy, je KDU-ČSL. Její programový bod s názvem *Nová šance pro sociální síť* je velice obsažný a reflektuje aktuální situaci nejen lidí ohrožených, ale také těch, kteří jsou vyloučení a s tímto problémem se musí potýkat v reálném čase. Jeden z jejich nejdůležitějších návrhů je podstoupit sociální péči potřebným na základě využití veřejně prospěšných prací (toto řešení navrhuje i KSČM MO 1 a ČSSD). V rámci vybraných částí městských obvodů zavádět tzv. sociální podnikání – tedy úklid a udržování veřejných prostor obtížně zaměstnatelnými občany a klienty sociálních služeb. Tento krok je pro jejich reintegraci do společnosti velice důležitým, protože napomáhá k znovu osvojení pracovních návyků, k řešení špatné finanční situace apod. Za úkol si také dali omezení vzniku ghett a problémových lokalit, což ve svém důsledku má vést opět k lepší inkluzi sociálně vyloučených. Sociální služby mají být v rukou konkrétních osob a ne v rukou neosobních úředníků, s čím souvisí větší deklarovaná spolupráce s neziskovými organizacemi a lepší podmínky

v oblasti sociální péče pro tyto organizace.¹⁰⁵ Stejně jako ostatní, chce KDU-ČSL rozšířit preventivní programy, ale zároveň přikládá velký důraz na rozvoj sociálních terénních služeb. V otázce bytové politiky se vyjadřuje k tolik potřebnému a diskutovanému sociálnímu bydlení, pro které má být připravená strategie, která by nakládala s byty ve vlastnictví města právě z pohledu sociálního bydlení. Akcentuje i jejich havarijní stav s tím, že výnosy z nájmu musí být investovány zpět do jejich údržby a opravy.¹⁰⁶ Z represivního pohledu deklaruje pouze „úplný zákaz žebroty na území města“.¹⁰⁷

Politické strany ve svých komunálních politických programech jen v několika málo případech použily slovo bezdomovec. Většinou se jejich programová prohlášení týkají „sociálně vyloučených“, „ohrožených“, „klientů sociálních služeb“ apod. a my se můžeme jen dohadovat, jaká prohlášení a navrhované kroky se týkají přímo bezdomovců. Pouze u „levicových“ politických stran byla patrná snaha popsat „problém“ přímo. ČSSD chce „*problematiku bezdomovectví*“ řešit ve spolupráci s neziskovým sektorem, ale z bezpečnostního pohledu, a KSČM si dala za cíl řešení „*problémových oblastí*“ a „*nepřízpůsobivých občanů*“. V politických programech pro volby 2014 můžeme také vysledovat preferenci zásluhovosti před určitým rovnostářstvím. Politické strany chtějí zamezit „*zneužívání dávek na bydlení*“ (ČSSD) a poskytovat sociální péči „*opravdu potřebným*“ (KDU-ČSL). Zajímavé také je, jak se komunální politici vyjadřují o bezdomovcích mimo politické programy. Z níže uvedených výroků je zcela patrné, jak je bezdomovectví (většinou) vnímáno

¹⁰⁵ „Taky tu není žádnéj osobní přístup institucí a chybí nějakaj mezičlánek, kterej by informoval, upozornil by na nějakaj problém, kterej třeba se vytváří. Ty lidi se totiž dostanou do situace, která se už řešit nedá.“ (terénní pracovnice při Člověku v tísni, 20.3.2015)

¹⁰⁶ „V městských bytech jsou poměrně vysoké nájemy. (...) Ve finále to dá pěknou sumu. Příjmy bytovému odboru jsou okolo 90 mil., z toho jde polovina na platy a provoz a zbývá dejme tomu 45 mil., které by měl odbor zpětně vrátit na opravu domů. Což se podle mě neděje. Neviděla jsem, že by někdo rekonstruoval městský barák.“ (terénní pracovnice při Tady a teď, 26.3.2015)

¹⁰⁷ Dostupné na: <http://www.kduplzen.cz/program/>, 23.12.2014.

z pohledu komunálních politiků a jaké postupy jsou v rámci problematiky přijímány. Právě kvůli těmto výrokům a kvůli příklonu a zaměření politických programů na bezpečnostní oblast, můžeme zařadit lokální přístupy a strategie vybraných politických stran k pravé ruce státu.

„Jednou z možností je vyvážet je za město. Ne do okrajových částí, protože to bychom jen problém přesunuli jinam, ale úplně mimo Plzeň. Vyvezete je několikrát a oni si třeba potom rozmyslí, jestli se do Plzně vrátí.“ (Zrzavecký, ČSSD)¹⁰⁸

„Bezdomovec je člověk jako každý jiný do okamžiku, než si v pravé poledne sedne ke katedrále svatého Bartoloměje, kde sundá kalhoty a vykoná velkou potřebu. V tom okamžiku je to sice také člověk jako každý jiný, ale ta represe tam musí být.“ (Kuthan, ČSSD)

„Své nechtění pracovat přenášejí na ty druhé. To znamená, že je to velmi složitý problém, ale s největší pravděpodobností se dá říct, že i jediný možný způsob řešení je tvrdá represe. Nic jiného na tyto lidi nezabírá. Oni si sami zvolili tento způsob a chtějí žít na úkor jiných. Ti jiní se musí bránit.“ (Bruner, Strana práv občanů)¹⁰⁹

5.6 Mediální oblast

Jak je patrné z výpovědí vybraných institucionálních aktérů, je jejich nahlížení na problematiku bezdomovectví v Plzni velice rozdílné. Někteří aktéři (hlavně zástupci neziskového sektoru) se přiklánějí k levé ruce, jiní (lokální politici, policisté a svým způsobem úředníci) zdůrazňují roli ruky pravé,

¹⁰⁸ Toušek, L.: 2014. V Plzni hledají konečné řešení otázky bezdomovectví. Deník referendum (dostupné na: <http://denikreferendum.cz/clanek/19293-v-plzni-hledaji-konecne-reseni-otazky-bezdomovectvi>, 16.4.2015)

¹⁰⁹ Fiala, P.: 2014. Pikantní debata v Plzni. Zástupci stran se bavili o bezdomovectví a padlo i pár příkladů. Parlamentní listy (dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Pikantni-debata-v-Plzni-Zastupci-stran-se-bavili-o-bezdomovectvi-a-padlo-i-par-prikladu-338191>, 16.4.2015)

represivní. Jaký přístup v tomto ohledu zastávají média, bude předmětem zájmu této kapitoly – média jsou totiž prostředkem k ovlivnění veřejného mínění a diskursu o rozličných tématech (Jäger, 2001: 49). Věnují se tématům, které se dotýkají i bezdomovců (Wright, 1997: 11), kteří jsou často stigmatizováni a jsou reflektovány individuální příčiny jejich situace (Wright, 1997: 204 – 205). Konstrukce a reprezentace bezdomovců a jiných marginalizovaných skupin, jako bezpečnostního a veřejného problému, totiž umožňuje legitimizaci a realizaci takových politik, které se vyznačují příklonem k penalizaci, kriminalizaci a represí.

Při zjišťování obrazu, který vytvářejí média v plzeňském případě, jsem se zaměřila na články v Plzeňském deníku za roky 2010 – 2014, které byly podrobeny obsahové analýze za pomoci programu MAXQDA 10 (obsahová analýza se týkala celkem 120¹¹⁰ mediálních sdělení obsahujících slovo „bezdomovec“, které byly vyhledány pomocí databáze ANOPRESS). Ze 120 sledovaných článků za celé sledované období vyobrazovalo bezdomovce v negativních konotacích 51,67 % (62) článků a v neutrálních či pozitivních¹¹¹ 48,33 % (58) článků. Na první pohled se zdá, že bezdomovectví je v mediálních sděleních zastoupeno ze dvou zcela odlišných pohledů poměrně spravedlivě. Při bližším pohledu však zjistíme, že je tento poměr zapříčiněn nízkým počtem mediálních sdělení týkajících se bezdomovců v prvních ze sledovaných let¹¹², které byly zároveň ve skrze neutrální či pozitivní¹¹³. Z počtu článků, které se zabývají bezdomovectvím za jednotlivé roky, vyplývá i druhé zjištění týkající se postupného zvyšování zájmu o tuto problematiku. Zároveň můžeme vidět příklon ke zprávám, které bezdomovce popisují v negativním světle.

¹¹⁰ $n_{2010-2014}=120$

¹¹¹ Neutrální a pozitivní pohled na bezdomovce byl obsažen hlavně v informativních zprávách o počtu a sčítání bezdomovců, ve zprávách týkajících se sociálních sužeb, počasí, výstav, připravovaných projektů atd.

¹¹² $n_{2010}=7, n_{2011}=12, n_{2012}=18$ oproti $n_{2013}=35, n_{2014}=48$

¹¹³ 71,43 % neutrálních či pozitivních mediálních sdělení za rok 2010, 66,67 % za rok 2011 i 2012 oproti 31,43 % za rok 2013 a 43,75 % za rok 2014.

Největší skupinu mediálních sdělení za roky 2010 až 2014 tvoří články týkající se jejich „problematickému“ a „nepřizpůsobivému“ chování a jednání ve veřejném prostoru. Tyto články tvořily celou třetinu sledovaných mediálních sdělení (33,33 %) a v podstatě reflektovaly negativní jevy spojené s bezdomovectvím, které byly popsány v Akčním plánu. Např. nevhodné chování pod vlivem alkoholu a vzbuzení veřejného pohoršení bylo zmíněno v každém devátém článku (přesněji 11,67 %) a různé bezpečnostní hrozby a přestupky v každém jedenáctém článku (přesněji 9,17 %).¹¹⁴ Kromě těchto dvou témat se nejčastěji objevovala témata ohledně nepořádku v ulicích/lokalitách/vyhledávaných místech, pobíhajících či nebezpečných psů a žebroty v centru města nebo při probíhajících akcích.

Druhou největší skupinu mediálních sdělení tvoří zprávy týkající se sociálních služeb, které tvořily celou pětinu (20,83 %) z celého korpusu. Tato mediální sdělení reflektují nejčastěji počasí v zimních měsících a s tím související situaci v zařízeních poskytujících střechu nad hlavou v tomto období (60 % ze zpráv týkajících se sociálních služeb). Dále jsou to zprávy týkající se nabízených služeb, poskytovatelů služeb, projektů, dotací apod. Třetí největší vysledovatelnou skupinu mediálních sdělení tvoří různá „opatření“ vůči bezdomovcům a řešení tohoto „problému“ (13,33 %). Příkladem mohou být často zmiňované bezpečnostní či monitorovací akce městské policie, důraz na kontroly a zamezení pohybu bezdomovců v centru města, instalace kamerového systému, možnosti zákazu pobytu, nutnost zavedení registru přestupků atd.

Sledovaný korpus mediálních sdělení často reprezentoval osoby bez domova jako „*tikající/časovanou bombu*“, „*pochybné existence*“, „*nepřizpůsobivé*“, „*nejzbídačenější loosery*“ apod.¹¹⁵ Tento způsob nahlížení na

¹¹⁴ Problém nepřizpůsobivých občanů pod vlivem alkoholu/návykových látek a jejich zápachu či znečištěného oblečení se týkalo celkem 8 článků.

¹¹⁵ Tyto a další negativní reprezentace bezdomovců v Plzni můžeme objevit jak v oficiálních zprávách Plzeňského deníku, tak v rubrikách, které jsou určeny pro čtenáře a běžné obyvatele Plzně. Tyto čtenářské komentáře obsahují, kromě výše zmíněných popisů, velice expresivní výrazivo týkající se působení bezdomovců na různých místech. Opilí

bezdomovce, jako společenské hrozby, je výrazně nadreprezentován oproti neutrálním/pozitivním sdělením obsahující téma sociálních služeb nebo zprávy informativního charakteru a tyto konstrukce a reprezentace bezdomovců se tak mohou stát podkladem pro různá sekuritizační narativa, která popisují bezdomovce z pohledu bezpečnostní hrozby. Z tohoto důvodu můžeme mediální sdělení vydávaná v lokálním deníku přiřadit k činnosti pravé ruky.

Vzhledem k tomu, že některá veřejná i programová prohlášení, dokumenty či vyhlášky města a velký počet mediálních sdělení obsahuje různá synonyma pro marginální nebo marginalizované skupiny obyvatelstva vytvářejí určitý diskurs a vyjadřují postoje vůči těmto skupinám, které zároveň přenášejí do různých oblastí své (sociální/bezpečnostní/politické) činnosti. Vytvářejí dojem, že lidé bez domova jsou „nepřizpůsobiví“ a jsou „problémem“ veřejného sektoru. Vysílají tak jednoznačnou zprávu ostatním, že tito lidé se přizpůsobovat vůbec nechtějí, že se svou situací nic dělat nehodlají a absolutně nezohledňují konkrétní příčiny nepříznivé životní situace jednotlivých lidí.

bezdomovci tak „krášlí“ různá plzeňská zákoutí, nebo je Plzeň popisována jako „ráj“ bezdomovců.

6 ZÁVĚR

V rámci své diplomové práce jsem sledovala různé postoje, přístupy a strategie týkajících se bezdomovectví v konkrétním prostředí – v komunální politice města Plzně. Dichotomie – takto snadno můžeme popsat přístup aktérů komunální politiky zainteresovaných do problematiky bezdomovectví, kdy se první skupina snaží reintegrovat bezdomovce do společnosti, a druhá je „přesouvat“ do méně viditelných míst v rámci estetizace města a vymazat z tváře ulic a podvědomí občanů. Můžeme tak vidět působení pravé i levé ruky zároveň. Působení, které si odporuje a omezuje vlastní prostor.

Pro komparaci postojů, přístupů a strategií jsem si zvolila dva z hlavních příkladů zjevného bezdomovectví, bezdomovectví zjevné a latentní. První z uváděných forem bezdomovectví narušuje estetickou a vizuální stránku města, druhá forma má na svědomí vytváření vyloučených lokalit s vysokou koncentrací nezaměstnaných a zadlužených občanů a je potencionálním zdrojem pro zjevné bezdomovectví do budoucna. Tyto kategorie bezdomovectví jsou tak v ulicích města Plzně nejviditelnější a staly se předmětem zájmů různorodých aktérů.

Aktéry, kteří se zajímají o problematiku bezdomovectví, můžeme obecně rozdělit do dvou velkých skupin, kdy první skupina aktérů představuje ochranářskou politiku vůči marginalizovaným skupinám (tedy levou ruku státu), a skupina druhá preferuje represivní postupy (pravou ruku státu), a do jisté míry disponuje nezanedbatelným vlivem na skupinu první. V kontextu našeho případu zahrnují do první skupiny do jisté míry pracovníky sociálního odboru a hlavně zaměstnance neziskového sektoru. Do druhé skupiny zainteresovaných aktérů pak můžeme zařadit hlavně městskou a státní policii, pracovníky bezpečnostního odboru a lokální politické strany s jejich zastupiteli a radními.

Z výše popsaných zainteresovaných aktérů rozdělených do dvou vzájemně si konkurujících a odporujících skupin je patrný ambivalentní náhled na problematiku bezdomovectví a sociální exkluze v komunální politice Plzně. Zatímco jedna skupina se snaží o jejich začlenění a sociální integraci do

společnosti, druhá skupina preferuje represí, kriminalizaci a trestání banálních přestupků. K reprodukci a legitimizaci represivních politik napomáhá mediální obraz bezdomovce, jako člověka s negativními vlastnostmi, které narušují veřejný prostor města. Mediální obrazy, mající obrovský vliv na vytváření určitého diskurzu, jsou velice často produkovány samotnými byrokratickými strukturami a politickými aktéry. Bezdomovectví je tak častěji spojováno s bezpečností, kriminalitou a různými patologickými jevy a je tak interpretováno jako hrozba pro současnou společnost. V rámci takto nastavené specifické konstrukce bezdomovectví je bezdomovec vnímán, jako jedinec nezasluhující péči a pomoc jako „jiní potřební“ (senioři, děti, zdravotně postižení) a stává se klientem represe. Snaha sociálního a neziskového sektoru o prezentaci bezdomovce jako klienta sociálních služeb je tedy prakticky nemožná a absence soucitu k těmto lidem téměř hmatatelná.

Sociální služby města Plzně ve spolupráci s celou řadou neziskových organizací jsou zastánci prvního přístupu k bezdomovectví – reintegraci bezdomovců a sociálně slabých do společnosti na základě různých vypracovaných programů a terénních akcí. Sociální odbor se v otázce bezdomovectví řídí střednědobou rozvojovou koncepcí sociálních služeb s názvem *Komunitní plán rozvoje sociálních služeb města Plzně na období 2008-2015* a nově také *Akčním plánem řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně na léta 2014-2016*. Tyto koncepce v podstatě udává vývoj sociální politiky a v oblasti bezdomovectví předkládá např. seznam poskytovatelů pomoci a jejich služeb, chybějící články péče a hlavně konkrétní cíle a opatření. Pro střednědobou koncepci existují samozřejmě realizační plány pro konkrétní roky a průběžné bilanční zprávy mapující (ne)úspěchy koncepce. Vzhledem k tomu, že se koncepce ukázala jako bezpředmětná, protože neřeší problémy spojené s bezdomovectvím a tato problematika se jeví jako stále palčivější, nechal si magistrát zpracovat pro minulý rok hloubkovou studii nesoucí název *Fenomén bezdomovectví*. Tato studie se má stát určitým přelomem v uchopení problematiky bezdomovectví a v řešení jevů s bezdomovectvím spojených v konkrétním případě města Plzně, protože díky ní vznikla druhá ze zmiňovaných koncepcí, Akční plán. S ohledem

na nově přijatou novelu zákona o doplatcích na bydlení, bylo městem zadáno vypracování studie týkající se potencionálních bezdomovců. Můžeme jen doufat, že dojde k vypracování nějaké dlouhodobější koncepce vycházející z těchto dokumentů.

Hlavními zastánci bezdomovců, jako klientů sociálních služeb, jsou v plzeňském případě představitelé různých neziskových a charitativních organizací působících na území města Plzně a poskytujících sociální služby v různých formách sociální péče, prevence a poradenství. Tyto organizace navazují se svými klienty bližší pracovní vztah, který se odlišuje od vztahu s úředníkem, a snaží se svou prací klienta, co nejvíce motivovat k postupu při integraci zpět do normálního života. Zároveň realizují a provádějí konkrétní sociální práci a terénní programy. Náplň jejich práce je velice různorodá a liší se na základě konkrétního zaměření na určitou oblast sociálního vyloučení.

Protože je bezdomovectví v komunální politice Plzně spojováno s hlavně negativními konotacemi, jsou následně zastupiteli, radními a členy výborů sestavovány takové programy, které tomuto diskurzu odpovídají. Představiteli druhého přístupu k bezdomovectví jsou tedy postupy magistrátu, městské/státní policie a lokálních politiků. Příkladem může být program Bezpečné město, zřízení Odboru bezpečnosti a prevence kriminality, zařazení problematiky bezdomovectví do bezpečnostních témat v rámci politických programů a již pouhá existence jednotky „Střed“, která měla vytlačovat z centra nepřizpůsobivé. Nesmím opomenout ani příklon k pravé ruce v rámci sociálních služeb, který můžeme vysledovat v reflexi potřebnosti nějakých restriktivních a represivních mechanismů a postupů vůči nepřizpůsobivým bezdomovcům.

Druhou skupinu přístupů podporuje i většina mnou sledovaných politických formací. Političtí představitelé jedním dechem podporují více hlídek a strážníků v ulicích, hlavně v „rizikových oblastech“, dobudování kamerového systému pro lepší monitoring občanů a podporu programu Bezpečné město. Skrytě tak podporují větší pravomoci městské policie a tím pádem i represivní a restriktivní přístupy k obyvatelům města. Na druhé straně se vyjadřují k nutnosti refinancování sociálních služeb a zintenzivnění sociální terénní praxe. Je tedy vidět nutnost řešení této problematiky i ze sociálního pohledu.

Je patrné, že pro Plzeň je problematika bezdomovectví velice aktuální téma a snaží se ji aktivně řešit. Můžeme to vidět ve financování různých výzkumů týkající se této problematiky a v rozšiřování sociálních služeb poskytovaných nebo (alespoň částečně) dotovaných z městských prostředků. Jako příklad můžeme uvést několik realizovaných demografických analýz bezdomovectví na území Plzně, vytipování ohrožených a rizikových lokalit, vypracování několika studií apod. Problémem zůstává, že mapování charakteru potřeb bezdomovecké populace je stále nedostatečné a přístupy uplatňované vůči tomuto segmentu obyvatelstva velice ambivalentní. Dále můžeme vysledovat příklon k zásluhovosti, estetizaci veřejných prostor a spíše k pravé, represivní, ruce státu.¹¹⁶

Asi největší nedostatek mé diplomové práce, vidím v neproniknutí do úředního prostředí OSS. Absence odpovědí z polostrukturovaného rozhovoru mi zabránila k vytvoření ucelené představy o směřování tohoto odboru. Charakter odpovědí, které jsem získala díky emailové komunikaci, byl velice nejasný a dle mého názoru odpovídal spíše příklonu k zásluhovosti, reflektoval problematiku jednání bezdomovců a s tím spojené patologické jevy. Při sledování úředního jednání a úřednického přístupu ke klientům z řad bezdomovců by bylo velice zajímavé sledovat přístup (kromě sociálního a bezpečnostního odboru) také odboru bytového, který má na starosti městský bytový fond. V rámci mé práce zazněla v celé řadě případů ta skutečnost, že klienti sociálních služeb a samozřejmě i lidé bez domova nemají s bydlením v městských bytech dobrou zkušenost nebo na toto bydlení z různých důvodů nedosáhnou. Je nutné dodat, že ani pracovníci neziskových organizací nemají s úředníky bytového (a v podstatě ani jiného) odboru dobré zkušenosti při hledání návazného bydlení pro své klienty nebo při realizaci či navrhování nějakých alternativních způsobů řešení tohoto problému.

¹¹⁶ Toto směřování můžeme vysledovat i z výroku primátora Martina Zrzaveckého z ledna tohoto roku: „*Nejde jen o zavádění restriktivních opatření a vytěsňování nepřízpůsobivých občanů za hranice města, ale i o smysluplné nabídky pomoci těm lidem bez domova, kteří stojí o návrat do normálního života, chtějí dodržovat pravidla majoritní společnosti a mají zájem o sociální služby a pomoc neziskových organizací.*“ (Radniční listy, 2015: 1)

I když si myslím, že poznatky ze sledovaných dokumentů magistrátu a informace z polostrukturovaných rozhovorů mi byly velice nápomocné při sledování příčin vzniku bezdomovectví (ty první vycházely z rozhovorů s bezdomovci a ty druhé z praxe), bylo by zajímavé je doplnit o názory samotných bezdomovců a dalších aktérů plzeňské komunální politiky (hlavně o zmiňované úředníky z různých odborů, také o další zástupce lokálních politických stran a „obyčejné“, „přizpůsobivé“ občany města). Ze získaných poznatků totiž nelze vysledovat, zda se zainteresovaní aktéři přiklánějí spíše k individuálnímu selhání, jako příčině bezdomovectví, nebo vidí důvod bezdomovectví ve strukturálních tlacích společnosti. Nejčastěji byla totiž zmiňována kombinace těchto příčin. Proto je celkem nejasné, proč je v postupech města Plzně patrný příklon zrovna k zásluhovosti, jako hlavnímu principu pro poskytování sociálních služeb.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Barták, M.: 2011. *Bezdomovství v ČR: zdravotní stav bezdomovců a jeho determinanty*. Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně.

Bauman, Z.: 1999. *Globalizace*. Praha, Mladá fronta.

Bauman, Z.: 2007. Collateral casualties of consumerism. *Journal of Consumer Culture*, vol. 7, no. 1, 25 – 56.

Beck, U.: 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha, Sociologické nakladatelství.

Berger, P. L. – Luckmann, T.: 1999. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bourdieu, P.: 1986. The forms of capital. In: Richardson, J. G. (ed). *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York, Greenwood Press, 241 – 258.

Bourdieu, P.: 1993. *La misère du monde*. Paris, Seuil.

Bourdieu, P.: 1999. *Acts of resistance: Against the tyranny of the market*. New York, New Press.

Bourdieu, P.: 2002. The left hand and the right hand of the state. *Variant*, iss. 32 (dostupné na: <http://www.variant.org.uk/32texts/bourdieu32.html>, 18. 2. 2015)

Bulíček, J.: 2005. *Bezdomovství a závislosti*. Závěrečná práce ČZV. Ostrava, FF ostravské univerzity.

Brown, B. J. – Baker, S.: 2013. *Responsible citizens: individuals, health and policy under neoliberalism*. New York, Anthem Press.

Burchardt, T. – Le Grand, J. – Piachaud, D.: 1999. Social exclusion in Britain 1991 – 1995. *Social Policy and Administration*, vol. 33, no. 3, 227 – 244.

Castel, R.: 1995. *Les métamorphoses de la question sociale*. Paris, Fayard.

Clarke, G. L. – Dear, M. J.: 1984. *State apparatus. Structure and language of legitimacy*. Boston, Allen and Unwin.

Crane, J.: 1991. The epidemic Tudory of ghetto and neighborhood effects on dropping out and teenager childbearing. *American Journal of Sociology*, vol. 91, no. 3, 1226 – 1259.

Cresswell, T.: 1996. *In place/out of place. Geography, ideology, and transgression*. Minnesota, University of Minnesota Press.

Cross, G.: 2000. *An all-consuming century: why commercialism won in modern America*. New York: Columbia University Press.

Della Fave, L. R.: 1986. Toward an explication of the legitimation proces. *Social Forces*, vol. 65, no. 2, 476 – 500.

Diakonie Západ (dostupné na: <http://www.diakoniezapad.cz/>, 18.3.2015)

Diecézní charita Plzeň (dostupné na: <http://www.dchp.cz/>, 31.3.2015)

Edgar, B. – Meert, H.: 2006. *Fifth review of statistics on homelessness in Europe*. Brussels, FEANTSA.

FEANTSA (dostupné na: <http://www.feantsa.org/?lang=en>, 29.12.2014)

Fitzpatrick, S. – Kemp, P. – Klinker, S.: 2000. *Single homelessness: an overview of research in Britain*. Bristol, The Policy Press.

Fiala, P.: 2014. Pikantní debata v Plzni. Zástupci stran se bavili o bezdomovectví a padlo i pár příkladů. *Parlamentní listy* (dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Pikantni-debata-v-Plzni-Zastupci-stran-se-bavili-o-bezdomovectvi-a-padlo-i-par-prikladu-338191>, 16.4.2015)

Fichter, M. a kol.: 1996. Mental illness in a representative sample of homeless men in Munich, Germany. In: Fichter, M. a kol. *Psychiatric and clinical Neurosciencis*, no. 246, 185 – 196.

Foucault, M.: 2003. *Myšlení vnějšku*. Praha, Herrmann a synové.

Galbraith, J. K.: 1967. *Společnost hojnosti*. Praha, Svoboda.

Gauntlett, D.: 2011. Making is connecting: The social meaning of creativity, from DIY and knitting to YouTube and Web 2.0. *Polity Press* (dostupné na: <http://www.makingisconnecting.org/gauntlett2011-extract-sc.pdf>, 21. 3. 2015)

Giddens, A.: 1999. *Sociologie*. Praha, Argo.

Gregory, D. – Johnston, R. – Pratt, G. – Watts, M. – Whatmore, S.: 2009. *The dictionary of human geography*. Oxford, Wiley-Blackwell.

Hejnal, O.: 2013a. Anachronický bezdomovec: Purifikace a transgrese veřejného prostoru. *Český lid*, vol. 100, no, 4, 449 – 467.

Hejnal, O.: 2013b. Bezdomovec jako „klient represe“: diskursivní reprodukce potřebných a nepotřebných chudých. In: Lupták, L' a kol. *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu. Brno, Doplněk*, 137 – 151.

Hejnal, O. – Lupták, L': 2013. (De)sekuritizácia bezdomovectva v postsocialistickom urbánnim laboratóriu. In: Ušiak, J. – Lasicová, J. – Kolár, D. (eds.). *Bezpečnostné fórum 2013. Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela.

Herzog, A.: 2007. Nízkoprahovost v praxi aneb jak pracovat s prahy. In: Klíma, P. a kol. *Kontaktní práce*. Praha, Evropský sociální fond. (dostupné na: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1385, 13. 3. 2015)

Hradecký, I. – Barták, M. – Cvrček, D. a kol.: 2007. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha, Grada.

Hradecký, I. – Hradecká V.: 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha, Naděje.

Hruška, L. a kol.: 2012. *Studie o stavu bezdomovectví v Ostravě*. Moravská Ostrava. Proces s.r.o.

Hurley, S.: 2001. Luck and equality. *Aristotelian Society, Supplementary volume*, vol. 75, no. 1, 51 – 72.

Keller, J.: 2007. *Teorie modernizace*. Praha, Sociologické nakladatelství.

Keller, J.: 2010. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha, Sociologické nakladatelství.

Koegel a kol.: 1988. Alcoholism among homelessness adults in the inner city of Los Angeles. In: Koegel a kol. *Arch Gen Psychiatry*, 1085 – 1092.

KPSS. Analýza potřeb uživatelů sociálních služeb – obyvatelé sociálně vyloučených lokalit a lidé bez domova, 1 – 26. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/dokumenty/projekt-kpss/>, 12.12.2014)

KPSS: 2007. Komunitní plán rozvoje sociálních služeb města Plzně na období 2008 – 2015. (dostupné na: http://socialnisluzby.plzen.eu/Files/soc/dokumenty/rozvojova_koncepce/koncepce_rozvoje_sluzeb.pdf, 12.12.2014)

Krčál, P. – Mertl, J.: 2013. Reflexe neoliberalismu v sociální teorii a politické filosofii. In: Lupták, L' a kol. *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu*. Brno, Doplněk, 11 – 42.

Kreidl, M.: 2000. Změny v percepci chudoby, bohatství a životního úspěchu. In: Matějů, P. – Vlachová, K. et al. *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991 – 1998*. Praha, Sociologické nakladatelství, 191 – 226.

Lefebvre, H.: 1991. *The production of space*. Oxford, Blackwell.

Levinson, D. ed.: 2004. *Encyklopedia of homelessness*. London, Sage.

Lewis, O.: 1968. *La Vida. A Puerto-Rican family in the culture of poverty*. New York, Panther,

Lewis, O.: 1966. The culture of poverty. *Scientific American*, vol. 215, no. 4, 19 – 25.

Librová, H.: 1994. *Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno, Veronica.

Lupták, L': 2013. Konec neoliberálního triumfalismu v Čechách. In: Lupták, L' a kol. *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálkapitalismu*. Brno, Doplněk, 7 – 9.

Lux, M. – Mikeszová, M. – Sunega, P.: 2010. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha, Sociologický ústav AV ČR.

Madanipour, A.: 2003. *Public and private spaces of the city*. London, Routledge.

Marek, J. – Strnad, A. – Hotovcová, L.: 2012. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních služeb*. Praha, Portál.

Mareš, P.: 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha, Slon.

Mareš, P.: 2000. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*, vol. 36, no. 3, 285 – 297.

Mareš, P.: 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha, VÚPSV výzkumné centrum Brno.

Mareš, P. – Rabušic, L.: 1994. Nezaměstnanost v České republice na počátku devadesátých let v regionálním pohledu. *Sociologický časopis*, vol. 30, no. 4, 475 – 498.

Mareš, P. – Sirovátka, T.: 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis*, vol. 44, no. 2, 271 – 294.

Marlière, P.: 1997. Social suffering „in their own words“: Pierre Bourdieu’s sociology of poverty. In: Perry, S. – Cross, M. ed. *Voices of France. Social, political and cultural identity*. London, Bloomsbury.

Matějů, P.: 2000. Subjektivní mobilita – rekonstrukce souvislostí mezi objektivním a subjektivním sociálním statutem. In: Matějů, P. – Vlachová, K. et al. *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991 – 1998*. Praha, Sociologické nakladatelství, 37 – 72.

Matoušek, O.: 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha, Portál.

Městská charita Plzeň (dostupné na: <http://www.mchp.cz/>, 30.12.2014)

Mikeszová, M. – Lux, M.: 2013. Faktory úspěšné neintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR. *Sociologický časopis*, vol. 49, no. 1., 29 – 52.

MPSV: 2004a. Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004 – 2006. Praha, MPSV. (dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1102/NAPSI_cz.pdf, 1.4.2015)

MPSV: 2004b. Národní zpráva o rodině. Praha, MPSV. (dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf, 17.3.2015)

MPSV: 2013. Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020. Praha, MPSV. (dostupné na: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Koncepce-prevence-a-reseni-problematiky-bezdomovectvi-v-CR-do-roku-2020.pdf>, 25.2.2015)

Mitchell, D.: 2001. The annihilation of space by law. The roots and implications of anti-homeless laws in the United States. In: Blomley, N. K. –

Delaney, D. – Ford, R. T. (eds.). *The legal geographies leader: Law, power, and space*. New York, Wiley and Blackwell.

Naděje (dostupné na: <http://www.nadeje.cz/>, 1.4.2015)

Novák, M: 2014. *Exkluze marginalizovaných skupin ve veřejném sektoru*. FF ZČU Plzeň (diplomová práce).

Nedělníková, D a kol.: 2007. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce*. Ostrava, Ostravská univerzita.

Odbor bezpečnosti a prevence kriminality (dostupné na: <https://www.plzen.eu/obcan/urad/magistrat-mesta-plzne/tajemnik-magistratu/odbor-bezpecnosti-a-prevence-kriminality/>, 5.4.2015)

Odbor sociálních služeb (dostupné na: <https://www.plzen.eu/obcan/urad/magistrat-mesta-plzne/urad-sluzeb-obyvateľstvu/odbor-socialnich-sluzeb/>, 5.12.2014)

OSS: 2014. Akční plán řešení bezdomovectví z pohledu sociální a zdravotní péče na území města Plzně na léta 2014 – 2016. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/Files/soc/dokumenty/AKCNIPLANBEZDOMOVEC TVI.pdf>, 3.4.2015)

OSSa. 3. průběžná bilanční zpráva o naplňování Střednědobé koncepce sociálních služeb v Plzni. Bilance období březen 2009 – duben 2010 (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSb. 4. průběžná bilanční zpráva o naplňování Střednědobé koncepce sociálních služeb v Plzni. Bilance období březen 2010 – duben 2011 (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSc. 5. průběžná bilanční zpráva o naplňování Střednědobé koncepce sociálních služeb v Plzni. Bilance období květen 2011 – duben 2012 (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSd. 6. průběžná bilanční zpráva o naplňování Střednědobé koncepce sociálních služeb v Plzni. Bilance období červen 2012 – květen 2013 (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSe. 7. průběžná bilanční zpráva o naplňování Střednědobé koncepce sociálních služeb v Plzni. Bilance období červen 2013 – květen 2014 (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSf. Realizační plán pro rok 2010. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSg. Realizační plán pro rok 2011. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSh. Realizační plán pro rok 2012. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSi. Realizační plán pro rok 2013. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSj. Realizační plán pro rok 2014. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

OSSk. Realizační plán pro rok 2015. (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>, 1.4.2015)

Potůček, M. a kol.: 2002. *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha, Gutenberg.

Pecuch, M: 2015. Magistrát chystá koncepci bezpečnosti, zahrne městskou policii, problémové lokality i MHD. Magistrát města Plzně. (dostupné na: <https://www.plzen.eu/obcan/aktuality/z-mesta/mesto-chysta-koncepci-bezpecnosti-zahrne-mestskou-policii-problemove-lokality-i-mhd.aspx>, 5.4.2015)

Radniční listy: 2015. Martin Zrzavecký: K mým prioritám nyní patří bezpečnost a sport. *Radniční listy*, vol. 20, leden, 1 – 2.

Richterová, B. – Orgoníková, L.: 2008. *Různé cesty pomoci. Porovnání teorie a praxe sociální práce s lidmi bez domova*. Krnov, Aklub.

Rheinheimer, M.: 2003. *Chudáci, žebráci a vaganti: Lidé na okraji společnosti 1450-1850*. Praha, Vyšehrad.

Rosanvallon, P.: 1995. *La nouvelle question sociale*. Paris, Seuil.

Ruddick, S. M.: 1996. *Young and homeless in Hollywood. Mapping social identities*. New York: Routledge.

Růžička, M.: 2011. Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze. *Sociologický časopis*, vol. 47, no. 2, 273 – 295.

Řeháková, B.: 2000. Změny v toleranci k příjmovým nerovnostem. In: Matějů, P. – Vlachová, K. et al. *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991 – 1998*. Praha, Sociologické nakladatelství, 101 – 144.

Selod, H.: 2003. *La mixité sociale et économique*. (dostupné na: <http://selod.ensae.net/doc/027%20Selod%202004.pdf>, 20.12.2014)

Schwarzmantel, J.: 2008. *Ideology and politics*. London, Sage.

Sibley, D.: 1995. *Geographies of exclusion. Society and difference in the west*. London, Routledge.

Sirovátka, T.: 2006. Nová sociální rizika a sociální vyloučení jako výzva pro českou sociální politiku. In: Sirovátka, T. (ed.). *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno, Masarykova univerzita.

Sirovátka, T. – Mareš, P.: 2006. Chudoba, deprivace, sociální vyloučení: nezaměstnaní a pracující chudí. *Sociologický časopis*, vol. 42, no. 42, 627 – 655.

Snow, D. – Anderson, L.: 1993. *Down on their Luck. A study of homeless street people*. Berkley: University of California Press.

Snow, D. – Mulcahy, M.: 2001. Space, politics, and the survival strategies of the homeless. *American Behavioral Scientist*, vol. 45, no. 1., 149 – 169.

Sociální služby města Plzně (dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>)

Sociální služby města Plzně: 2014. Katalog sociálních služeb. Katalog poskytovatelů sociálních služeb na území města Plzně. (v internetové podobě dostupné na: <http://socialnisluzby.plzen.eu/>)

Szélenyi, I.: 1996. Cities under socialism – and after. In: Andrusz, G. – Harloe, M. – Szélenyi, I. (eds.). *Cities after socialism: Urban and regional change and conflict in post-socialist societies*. Oxford, Blackwell.

Štěchová, M. – Luptáková, M. – Kopoldová, B.: 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Tady a teď (dostupné na: <http://tadyated.org/>, 1.4.2015)

Tomeš, I.: 2001. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha, Socioklub.

Toušek, L.: 2007. Co je to sociální vyloučení? In: Brož, M. – Kintlová, P. – Toušek, L. *Kdo drží černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Člověk v tísni, 44 – 61.

Toušek, L.: 2009. *Analýza postojů veřejnosti ke kriminalitě v Plzni. Zpráva z šetření*. CAAT, katedra antropologických a historických věd FF ZČU.

Toušek, L.: 2011. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. CAAT, katedra antropologických a historických věd FF ZČU.

Toušek, L. – Strohsová, K.: 2010. *Sčítání bezdomovců v Plzni – přehled základních zjištění*. Demografie, vol. 52, no. 1, 65 – 69.

Toušek, L.: 2014. V Plzni hledají konečné řešení otázky bezdomovectví. *Deník referendum* (dostupné na: <http://denikreferendum.cz/clanek/19293-v-plzni-hledaji-konecne-reseni-otazky-bezdomovectvi>, 16.4.2015)

Tzanakis, M.: 2013. Social capital in Bourdieu's, Coleman's and Putnam's theory: empirical evidence and emergent measurement issues. *Educate*, vol. 13, no. 2, 2 – 23.

Vágnerová, M.: 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha, Portál.

Váně, J. – Kalvas, F.: 2014. *Fenomén bezdomovectví*. Plzeň, FF ZČU.

Váně, J. – Kalvas, F.: 2015. *Latentní bezdomovectví*, Plzeň, FF ZČU.

Varga, L.: 2005. Bezdomovství z hlediska kvantifikovatelnosti získaných dat. In: *Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS*. Praha, 100 – 104.

Vasquez, C. a kol.: 1997. Lifetime and 12-month prevalence of DSM-III-R mental disorders among the homeless in Madrid: European study using the CIDI. In: Vasquez a kol. *Acta Psychiatr Scand*, 523 – 530.

Večerník, J.: 1992. Změny v příjmové nerovnosti v letech 1988-1992. *Sociologický časopis*, vol. 28, no. 5, 666 – 684.

Večerník, J.: 2005. Proměny a problémy české sociální politiky. *Sociologický časopis*, vol. 41, no. 5, 863 – 880.

Volební program ČSSD pro rok 2014 (dostupný na: <http://www.cssd-plzen.cz/cssd/nase-strana/program-organizace/>, 22.12.2014)

Volební program KDU-ČSL pro rok 2014 (dostupný na: <http://www.kduplzen.cz/program/>, 23.12.2014)

Volební program KSČM pro rok 2010 (dostupný v tištěné podobě)

Volební program KSČM pro rok 2014 (dostupný na: <http://www.kscmplzen.cz/index.php/volebni-program-kscm-pro-plzen-2014-2018>, 22.12.2014)

Volební program ODS pro rok 2010 (dostupný v tištěné podobě)

Volební program ODS pro rok 2014 (dostupný na: <http://www.plzenjejina.cz/program/>, 22.12.2014)

Volební program TOP 09 pro rok 2010 (dostupný v tištěné podobě)

Volební program TOP 09 pro rok 2014 (dostupný na: <http://www.plzenjakmabyt.cz/cz/program/program-zmp-2014-2018-127/>, 22.12.2014)

Vyhlášky statutárního města Plzně (dostupné na: <http://aplikace.plzen.eu/vyhlasky/>, 5.4.2015)

Výsledky voleb do zastupitelstev obcí pro rok 2010 a 2014 (dostupné na: <http://volby.cz/>, 5.4.2015)

Wacquant, L.: 1999. Urban marginality in the coming milenium. *Urban Studies*, vol. 36, no. 10, 1639 – 1647.

Wacquant, L.: 2001. The penalisation of poverty and the rise of neo-liberalism. *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 9, no. 4, 401 – 412.

Wacquant, L.: 2009. *Punishing the poor. The neoliberal government of social insecurity*. Durham, Duke University Press.

Wacquant, L.: 2010. Crafting the neoliberal state: workfare, prisonfare, and social insecurity. *Sociological Forum*, vol. 25, no. 2, 197 – 220.

Wacquant, L.: 2012. Three steps to a historical anthropology of actually existing neoliberalism. *Social Anthropology*, vol. 20, no. 1, 66 – 79.

Wright, T.: 1997. *Out of place. Homeless mobilizations, subcities, and contested landscapes*. Albany: State University of New York Press.

8 RESUMÉ

The issue of homelessness is a very discussed topic of the larger cities in the Czech Republic and around the world. The exception is neither the county town of Pilsen, where homelessness seems to be one of the toughest. This issue has become a matter of concern for many stakeholders and actors on the ground that "homeless people" are just part of the "public space" of the city. Homelessness in Pilsen (as in the Czech Republic) begins to emerge relatively late - with the fall of the communist regime after 1989. After 1989 we have to see the phenomenon of homelessness through the lens of the structural pressures of modern society, which in turn produce homelessness as an unwanted side effect. On the other hand, we find the majority of an opinion that homelessness is not caused by structural pressures, but the consequence of individual guilt of individuals homeless. In this case, the homeless not deserve help. We can monitor the transition from dominant egalitarian ideology of the communist era, to the ideology of merit, which is typical for the (post)modern Western society tending towards neoliberalism and it is a new characteristic of post-communist countries. Merit became new classification principle to social assistance and becomes the basic principle of the newly emerging Czech society.

Many larger cities have to cope with the phenomenon of homelessness through social service workers, officials, police, councilors strategies, repressive means or employees of non-profit space. These actors then tries to socially isolated and excluded people to reintegrate into "normal life" or the "causal factors" wipe from the face of the streets. I am interested in this dichotomous approaches (associated with the transition from the egalitarian ideology to the ideology of merit) to homelessness in a particular case - in municipal politics of Pilsen. These approaches are based on theoretical methaphor of Bourdieu's left and right hand of the state and on Wacquant's theory of penalization and criminalization of poverty.

The goal of my work is to find ways in which the issue of homelessness is solved in municipal politics of the city of Pilsen and what symbols associated with homelessness are instrumentally used in local political discourse. Questions helpful to solve these objectives are as follows: Which actors are

involved in this issue? How these actors perceive homelessness? What strategy for solving the problems associated with homelessness they advocate? What is the difference between their views and procedures in the issue? How are the problems of homelessness are represented in the local media?